

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VIII. évfolyam – 2013. augusztus–szeptember

Évfordulók

DEBRECENI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM 475 • BUGÁT PÁL 220
• KIERKEGAARD 200 • DR. KONCZ SÁNDOR 100 •
HAJDÚSÁGI NEMZETKÖZI MŰVÉSZTELEP 50 • INCITATO 20

Múzeumi Kurír

JUBILEUMI KIÁLLÍTÁSOK DEBRECEN TŐL ZALAEGERSZEGIG:
SZILÁGYI IMRE • GONDA ZOLTÁN • KURTA KÁZMÉR • FEKETE GYÖRGY
SAJTÓFOTÓ A JUBILEUM UTÁN
HOLLÓ LÁSZLÓ GRAFIKAI NOTESZLAPJAIBÓL

Toronynapló

ÉRZÉKI SZÍNHÁZ • SZAKRALITÁS ÉS MEGÚJULÁS

Versek

*Aknay János • Ásztai Csaba • Burai István • Czentyéné Zolnai Irén •
Gonda Zoltán • Kocsis István • Ludvig Zoltán • Szilágyi Imre műveihez*

VITÉZ FERENC
irodalmi és művészeti
folyóirata

52–53. kötet
(39. megjelenés)

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC

folyóirata

Debrecen, VIII. évfolyam; 2013. augusztus–szeptember
(52–53. kötet; 39. megjelenés)

Írja, szerkeszti és kiadja:

VITÉZ FERENC

✉ ferko824@gmail.com;

📍 Vitéz Ferenc PhD – 4027 Debrecen – Füredi út 67/B. Fszt. 2.;

☎ +36–20/965–2921

A Néző • Pont archívum fellapozható
a www.licum.hu oldalon és az Országos Széchényi Könyvtár
Elektronikus Periodika Archívumában (www.oszk.epa.hu)

ISSN 1788–8034

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnál a 163/2314/2/2011. számon nyilvántartva.

A folyóirat árus forgalomba nem kerül, de megrendelhető.

Megtalálható a könyvtárak olvasótermeiben, egyes múzeumokban, művészeti galériákban, közgyűjteményekben és közművelődési intézményekben, civil szervezeteknél, irodalmi kávéházakban, a Holló László-emlékhelyeken, a debreceni *BLONDEX Művészellátóban*, egyes kulturális és képzőművészeti események helyszínein.

NYOMTA: KAPITÁLIS KFT. – TULAJDONOS: KAPUSI JÓZSEF

A FOLYÓIRAT 52–53. KÖTETÉNEK LAPZÁRTÁJA: 2013. JÚLIUS 12.

Válság és váltság

100 éve született

Dr. Koncz Sándor (1913 – 1983):

konferencia az életút üzeneteiről...

*Tisztelegés a 200 éve született dán filozófus,
Søren Kierkegaard (1813 – 1855)
emléke előtt is.*

Helyszín: **Sárospataki Református Kollégium**
Időpont: **2013. november 21-22.**

*Tájékoztatás, javaslatok fogadása,
meghívó-igénylés:*

Dr. Koncz Gábor
drgaborkoncz@t-online.hu
+36 20 519 5420

TIT Stúdió Egyesület
info@tit.hu
+36 30 487 5466

„Felillantások Alsóvadászról...”
**Dr. Koncz Sándor írása olvasható a
Zempléni Múzsza 2013. évi nyári számában!**
www.zemplenimuzsa.hu

„... MINDEN VÁLSÁG MEGOLDÁSA A VÁLTSÁG – A CSODA.”

(Dr. Koncz Sándor, 1938)

Imreh Sándor festményei (a Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma egykori diákjainak kiállításáról):
Kocsibaba (balra); *Esküvő*

„A KORONA SZÉPSÉGE NEM SAJÁTJA...”

A Debreceni Református Kollégium 475. jubileumi rendezvényeinek sorában május 25-én nyílt meg a Kollégium Múzeumában az egykori – s ma a képző- vagy iparművészet valamely ágával foglalkozó – gimnáziumi diákok tárlata. A kiállító 26 alkotó legidősebbje 1924-ben, a legifjabb 1988-ban született.

A folyóirat megjelenését támogatja:
NEMZETI KULTURÁLIS ALAP
DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS KULTURÁLIS ALAPJA

nka
Nemzeti Kulturális Alap

A Lépcsők ciklusból

(Kocsis István Tamás fotográfiáihoz)

ERKÉLYRŐL

Lenézek és beleszédülök,
összefut alattam az idő.
Mezítlábas emlékeimet
magába sütötte a kő.

Orgonavirág leng a szélben.
május este gyűjti illatát.
Cserebogár szárnyán érkezik,
s mohón harap belém a nyár.

Lenézek és beleszédülök:
menyasszonyom inge elszakadt,
ölébe vérzett a bodzahold,
s én megláttam a halottakat.

PILLE PILLANAT

Sovány verandák torkában lapul
egy szerelmes lányka esti csókja,
s hogy madárfütytel száll felé a hajnal,
ködként ereszti át a vágó az édes ízt
a pillevállú álmodóra.

SIÓFOKI ÁLMOK

(I. m. Krúdy Gyula)

Ábrándozni szokott-e néha, Szindbád?
A siófoki mólón hajnalonként eszébe jut-e
a Várady-panzió gyöngyvirága?
Nem sírja-e vissza a régi nyarat, mikor
föllobbant szíve az égig, mikor
„egyetlen Szűz Máriának” látta a lányt,
akiért meghalna, csillaggyönyörben?

Elképzei a kerek arcáról guruló mosolyt,
tekintetével simogatja, babusgatja,
becézi, s megigézi, hogy föllibben ruhája
halványrózsaszínben...

Ugye, Szindbád, nem hitte, hogy játszik,
amikor deresedő hetykén megleste
Zsuzsannát, a nagylányt, és arra gondolt,
a jó hajósna is kijárna már egy
rózsabimbónyi kis csoda?
Ugye, Szindbád, a vágyát ködsóhajba fojtva,
megesküdött volna rá, hogy szeretné
boldognak látni ezt a lányt,
a legboldogabbnak, aki csókok közt nyílik,
és nem hervad el soha?

Eszébe jut egy hóbortos szöktetés,
a *Palotai álmok*, egy regénybe tévedt élet,
ezüstsarkantyús varázslatok, zokogó
menyecské-ének, ahogy a szerelmesek
fölhágnak az induló vonat lépcsőjére,
s egymáshoz bújnak benn riadtan,
az esős éjszakában.

Eszébe jut, ahogy a mátkalányka
félíg hátrafordul, finom, fehér kezét
a korlátra ejti, majd lép egyet, szinte szökken,
s bokái táncolnak a bársony takarta diófa
lépcsőn, csípője szirmokat szór a júliusi
égő délutánba, s azt mondja:
„Szindbád, vitorlád öléből elfogyott
a szél, adok cserébe kacagást,
majd elröpít, ha akarom, és belebabonáz
a siófoki nyárba, és hallom, ahogy
párás hajnalonként sírsz a mólón,
mert hiába vársz itt a dagályra.”

Ábrándozni szokott-e néha, Szindbád?
Hajnalonként eszébe jut-e a Várady-panzió
gyöngyvirága? Fölsejlik előttem:
imbolyogva lépi át az utolsó fokot.
Látja, elhervadt „egyetlen Szűz Máriája”...

S eltűnik lassan a jó hajós –
szívével együtt a Hold is elfogyott.

(A vers időközben megjelent
a *Lícium Média*portálon –
www.licium.hu)

*Varga Imre 2004-es
Krúdy-szobra a siófoki
Jókai parkban*

HOLLÓ LÁSZLÓ GRAFIKAI JEGYZETFÜZETEIBŐL (2.)

A folyóirat 51. kötetében (284–286. o.) megelőlegeztem egy, az eddigi Holló-szakirodalomban nem tárgyalt grafikai jegyzetekről készülő hosszabb írást. A putnoki Holló László Galéria számára végzett 2004-es válogatás alkalmából találkoztam néhány grafikai noteszsel, melyeket az előzetes följegyzésben is említettem. Úgy vélem, hogy a most átnézett több mint 600 rajzi jegyzetlap (az A/6-ostól az A/4-esnél nagyobb, 23,5x32,5 cm-es méretig) – ha nem is változtatja meg a Hollóról alkotott képünket, azzal viszont, hogy újabb kontextus lehetőségét tárja föl – segít bizonyos hangsúlyok vagy erőpontok rögzítésében Holló rajzművészetével kapcsolatban. Lehetőséget kínál arra, hogy betekintést kaphassunk műhelytitkokba – mert itt valóban a Műhely elővillanó titkairól van szó, a ceruzával halványan följegyzett vonalötletektől kezdve a kidolgozott, az önálló grafikai alkotás szándékával készült különböző jelenetekig. Fölfigyelhetünk a Holló Lászlót jellemző munkamódszer egyes sajátosságaira, betekinthetünk abba a folyamatba, ahogyan a témát érlelte, variálta a művész.

Beszámoltam az első, párizsi noteszről (melynek borítóján a 8-as sorszám arról tanúskodik, hogy ilyen füzetből legalább nyolcnak kell léteznie); a több mint 70 vázlat valószínűleg 1911–12-ben készült.

Holló László párizsi tanulmány-rajzainak egyike 1911–12-ből

Írtam a két vászonkötésű füzetről, melyben diópácok, ceruzavázlatok és krétarajzok találhatók az 1922–1960 közötti időszakból. Végül az 1937-ben kezdett vastagabb (és a többi füzetnél kicsit nagyobb alakú, 22,5x14 cm-es méretű) noteszt mutattam be röviden. A füzetben lévő mintegy 60 vázlat fele 1937-ből származik, az időrend 1940-ig követhető, majd két lapra lelünk a *Debreceni csata* témájának 1954-es

újrafogalmazásához. Ennek a füzetnek a további bemutatásával folytatjuk megkezdett dolgozatunkat. (Minden füzetre vagy minden motívumkörre ezúttal sem tudunk kitérni; a most helyszűke miatt kimaradt részleteket terveink szerint egy későbbi önálló kiadványban használjuk föl.)

Hollótól alig maradt fenn szöveges vázlat egy-egy készülő képhez (ritkán a szint jelölte: „*lila ég alja*”). Viszont az 1937. május elsején készült diófafác grafikai vázlat hátoldalára érzéletes leírást adott a látványról, amit a rajzon nem tudott rögzíteni, de a műteremben segíthette a az élmény felidézését.

„Tüzes napsütés késő délután. Lilás szürke felhős ég. Vakító (fehér) sárga ingujj, fekete mellény (kékes). Fakós drapp nadrág. Világos erős napsütötte föld, tüzes rózsaszínes. Fekete (zöldes) kalap.”

S íme, a grafikai jegyzet (hátoldalán a szöveggel):

*Debreceni csata
Holló László 1948-as, falemezre készült olajfestménye*

*Holló 148-as ceruzavázlata
(Sebesült ló) a Debreceni csata témájához (fönt)*

Ebben a füzetben szerepel a vázlatok között a *Csokonai a Nagyerdőn* egyik grafikai változata. A témának van két ismert olajfestmény és egy akvarell feldolgozása, de a botanizáló Csokonai alakja grafikai tanulmányokon szintén jelen van. Mindegyik előkép rokon az autonóm festményekkel, ám az itteni Csokonai-vázlat rendkívülinek mondható, mert a háttérben, a költő mögött (fölött) megjelenik egy női alak, ezért a kompozíció szimbolikus/allegorikus.

Ez a figura lehet egyrészt a múzsa, utalhat tehát Lillára, másrészt a költő álma vagy látomása. Az akvarell lapon a felhők játéka megenged valamilyen figurális asszociatív továbbgondolást,

mindenesetre egyetlen más vázlaton vagy kész akvarellen, festményen sem tűnik föl ilyen erősen a nőalak.

Csokonai a Nagyerdőn
Holló László (1937–38 körül készült)
diófapác tanulmánya (balra, lent)
és 1939-es akvarellje (jobbra, fönt)

A grafikai noteszek minden kétséget kizáróan tanúsítják, hogy Holló László nemcsak egy-egy festői programját készítette gondosan elő a rajzokon, de a kiválasztott téma feldolgozása után is foglalkoztatta őt a témában rejlő újabb lehetőségek sora. A Csokonai-variációk mellett idéztük itt a *Szent Antal megkísértése* témáját és a *Szent István és Koppány* (főleg az utóbbi)

témakörének meg-megújuló festői értelmezését. Föltűnik itt a *Bűnbánó Magdolna* két variációja, a *Debreceni csatához* elkészített tervek közül kettő pedig egy másik noteszben is föllelhető (a környezetében lévő két, dátumozott, ceruzavázlatos sárospataki látkép azt igazolja, hogy ezek is ugyanebből az időszakból származnak).

A művész itt a huszár öltözete és a ló kellékei mellett egy gyalogos katona egyenruhájának a színeit jegyezte föl (a lótakarót és a nyeret téglavörös és sárga színekkel képzelte el, egyébként a kék, sárga, piros és a fekete, szürke színek domináltak). Az 1954-es dátum azt mutatja, hogy Holló szerette volna újra földolgozni az 1948-ban egyszer már megfestett témát. Nincs azonban nyoma annak, hogy ez a második kép valaha is elkészült volna.

Egy másik noteszben 1948-ból hat kis lapon követik egymást egyenruha-, fegyver és figuravázlatok, illetve lovas jelenetek a *Debreceni csata* című kép ismert feldolgozásaihoz. Az eredetileg Sőregi János felkérésére (a szabadságharc 100. évfordulójára a múzeumban kialakított emlékszobába) komponált jelenetet két képen örökítette meg a művész.

Holló László „szöveges” színvázlatai a Debreceni csatához
(a művész az első vázlatokhoz képest számos helyen változtatott a képen)

A *Tanulmány a Debreceni csatához* (*Sebesült ló és huszár*) című – a Déri Múzeum birtokában lévő – festmény falemezre készült (46,5x56,5 cm); és ennek volt a párdarabja a *Debreceni csata* (60x65 cm). Sőregi János naplójegyzeteiből tudjuk, hogy Holló baja meggyűlt a „csata-témával”, és csak a múzeumigazgató inspirálására talált rá a második, hitelesebb megoldásra. (Az első változaton a középpontban egy összerogyott, sebesült ló került a kép középpontjába, s a Nagytemplom ikertornyai látszottak a háttérben.)

Ha tovább böngésszük a noteszeket, rögtön meg kell állnunk egy szintén az 1937 utáni időszakból származó, meg-

sárgult füzetnél. Az első dátumjelzést csak a 16. lapon találjuk (1939. X. 16.), rögtön négy, egymást követő, falusi udvart rögzítő jegyzet mindegyikén, de éppen a két noteszindító vázlat segít bennünket az időbeli elhelyezésben.

(A jegyzetfüzet amúgy meglehetősen szellős módon datál, újabb több mint húsz halvány ceruzaskicc alatt nincs dátum, s majd egy hangulatvázlatnál látjuk az 1941 és – a végén egy három lapos mezei, ceruza munkavázlat alatt – az 1942. IX. 22. dátumjelzést.)

A *Vasárnapi delelők* *Dadán*, illetve a *Lakodalmások* diófpác vázlataival indul a notesz. A több mint félszáz lap közül számos vékony, halvány vonalas ceruzarajz, mely mára alig vehető ki. Nagyobb részük látvány- és mozdulatvázlat, emlékeztető, gesztusvariáció.

Néhány lapot viszont ebből a kis sorozatból is érdemes kiemelni. Első a *Vasárnapi delelők*: 1938-ban készült, az olajkép, így valószínű, hogy ebből az évből származik a vázlat is.

Az ismert festménnyel összevetve a tanulmányt, a képen látható három – két álló és egy ülő, ölében imádságos könyvet tartó – figura helyzete meg-egyeznek, ám a rajz háttérében ugyanolyan templom, fa és ház látható, mint amilyen a *Lakodalmások* festménye 1940-es változatán is szerepel.

Holló témavariációi
Tanulmány a Falusi lakodalmásokhoz
(1934, fõnt); jegyzetlap a *Lakodalmásokhoz*
(1938–40 k.);

A túloldalon, fentrõl:
Lakodalmások (1940);
jegyzetlap a *Vasárnapi delelõkhöz* (1938 k.);
Vasárnapi delelõk
Dadán (1938)

A kép első két változatát (1. vászon, 100x85 cm; 2. lemez, 79x99 cm) Holló 1940-ben festette. Mindkét mű többször volt kiállítva: pl. Múcsarnok (1961); Ernst Múzeum (1967); Párizs (1968); Magyar Nemzeti Galéria (1972); s Debrecenben is többször bemutatták.

1943-ban újra megfestette a képet, a 60x73 cm-es lemezre készült kompozíció egyaránt ismert a *Dadai lakodalmások* és a *Lakodalmas menet* cím alatt is – a kép a Múcsarnok kiállításán szerepelt, és a '68-as Párizs-Montreuil-i kiállítás katalógusába is bekerült. A *Falusi lakodalmások* témája a művészt már korábban (1934-ben) kezdte foglalkoztatni – a téma érlelésének folyamatáról tanúskodik egy akkorra datált nagyobb méretű tusrajz.

A diópác vázlaton föltűntek a háttérben a zenészek figurái is, a festményről azonban már hiányzanak a muzikusok. A másik vázlat (mely a figurákat tekintve a *Vasárnap délelők*, a környezeti és a kompozíciós kontextus nyomában pedig a *Lakodalmások* világát is képes megidézni) az erős tömörítéssel jelentősen fokozta az alakok expresszivitását. A művész jól játszott az előtér és a háttér erőviszonyaival, ez a szemlélet

érvényesült az olajképek készítésekor is. A környezeti elemek csupán jelzés-szerűek, fokozódik a bemutatott jelenet drámai minősége; és nem valamilyen szabadságérzés, öröm sugárzik szét, hanem egy igen erős szorongásélmény, mondhatni, az emberi létezés szinte már filozófiai problémái fogalmazódnak meg az epizódban.

Ebben a noteszben is viszonylag sok emlékeztető vonaljegyzetet találunk – mozdulatokat és tájlemlékeket –, igen erőteljesek viszont Holló László lovai, és rábukkanunk egy kiváló mosakodó női akt ceruzatanulmányra, valamint egy vonalas tusrajzra, mely a *Koppány halálához* készült tanulmányok sorába illeszkedik.

A noteszlapok tulajdonképpen rajzi naplók – a művész följegyzett lapjaira mindent, amit látott s használhatónak vélt, vagy amiről úgy gondolta, hogy érdemes emlékeztetőt készíteni róla. Több olyan helyzet- és mozdulatvázlat sorakozik a jegyzetfüzetekben, melyek rögzítése csak arra szolgált, hogy napi

rutin maradjon a rajz. Természetesen igen sok olyan lap is megmaradt, melyet a művész néhány vonal után félbehagyott, illetve arra is több példánk van, amikor ugyanazt a témát Holló ötször vagy hatszor is – gyors egymásutánban – fölvázlatozta, minimális eltérésekkel a lapok között.

*Holló noteszlapjaiból:
Mosakodó női akt (1939);
balra, lent: Nagymosás
(1946 körül) – a fölvázolt
helyzet visszaköszön Holló
László 1955-ben festett
Nagymosás című olajképén
(lásd reprodukciónkat a
túldalalon)*

Az olyan ritka példákra is itt találtunk rá, amikor a rajzi naplójegyzetet szöveg is kísérte. „Vasúti szerencsétlenség 1942. XII. 9. este 8-kor” – olvassuk a lap jobb felső sarkában, a képi emlékeztetőn viszont csak igen nehezen tudjuk azonosítani a szerencsétlenséget (nincsen vasúti szerelvény, nincs konkrét környezeti háttér), csak az áldozat (fekvő figura) drámai módon magasba emelkedő csizmáját véljük látni – Holló inkább arra törekedett, hogy a tragédia expresszív hangulati vázát rögzítse.

Egy másik noteszlapon – a datált rajzi környezetből következtetve 1939-es vagy '40-es lavírozott diópác vázlaton – egy kapualj képét látjuk, alatta a következő szöveggel:

„Este lámpafénynél egy Hatvan utcai kapualj Debrecen”.

Itt – mivel nincsen dátumjelzés – valószínűleg csak a napszak és a helyszín volt Holló számára fontos, az utcai enteriőr esti titokzatossága vonzotta.

Két 1937-es füzetben főleg lavírozott diópácok és ceruzavázlatok vannak, a füzetek elején portrévázlatok, érzelmi stációjazok sorjáznak egy idősebb női arcról, a kis méreten is erőteljes ecset-gesztusokkal.

Holló egyik 1937-es portrévázlata

S ugyanebből az 1937-es időszakból való egy szöggel összetűzött, összesen 70 lapos notesz, mely a többtől eltérő arányban, háromnegyed részben kínál ceruzavázlatokat. Az 53 ceruzaskicc mellett egy vízfesték vázlat és 16 diópác rajzi jegyzet van a noteszben. S itt is meglepően kevés a datált vázlat – mindössze három ilyen találunk (kettő szignózott).

A jellemző témárokontság mellett – négy diópác foglalkozik itt is a Szent István elleni merényllett témájával – ezek a datált lapok segítik a pontosabb eligazodást. Egy aktvázlat alatt áll az 1937. májusi dátum, egy lóról készült ceruzatanulmányt '38. X. 29-re datált Holló, s a notesz hátulról számított 10. lapján (egy őszi szántáshoz készített ceruzavázlaton) tűntette föl a művész az 1939-es évszámot.

A szignó vagy dátum feltűnő hiányát az is magyarázhatja, hogy itt – és az előző füzetekben – kevesebb az önálló értékű grafikai lap. Két aktvázlat, egy ülő nőtanulmány, valamint az újságot olvasó katonát ábrázoló diópác kroki kivételével inkább csak a rajzi ötletek följegyzéséről beszélhetünk. A ceruzavázlatok szintén emlékeztető gyanánt szolgáltak egy-egy szituációhoz, a táji látványemlék felidézéséhez és a tájba helyezett (gazdasági) esemény későbbi bemutatásához a festményen.

Viszonylag érettebb, jóval mélyebb művészi gond van a lovakról készített vázlatokban – Holló a lovakról rajzolt egyébként itt a legtöbbit: összesen 17 ilyen lappal találkoztunk, és néhány tehenes (Tubáról készült) rajza szintén ebbe a sorba illeszthető.

A művész külön is tanulmányozta a lófejeket, átélő affektivitással vizsgálta a ló és az emberi figura kapcsolatát, itt viszont nem szükségszerűen terjedt ki figyelme a karakterekre, sokkal inkább a helyzet által fölkinált téri, valamint a kommunikatív elemekre figyelt.

Ha megnézzük Holló 1937–40 közt festett olajképeit, számos, a noteszek rajzaiban is fölbukkanó témával lehet találkozni kidolgozott formában. Ez időszakban közel 70 festmény készült. Feltűnően sok közte az önarckép és az önarcképtanulmány, összesen 20 lett belőle a három év alatt. A noteszlapok között gyakorlatilag nem találkozunk önportréval – az eleve koncentráltabb figyelmet, előre meghatározott és előkészített helyzetet kívánt a művésztől.

Készültek női és férfifejek, az egyik *Ivó nő* festmény, egy-egy kép mutatta a krumpli vetőket és szüretelőket, itt a *Hazatérők* egyik változata; a *Krisztus sírba tétele* és a *Levétele a keresztről* is ebben az időszakban készült (ezekhez nem lőttünk grafika előtanulmányokat a noteszekben).

*Holló László 1940-ben festette
Az esztergomi székesegyház alapítása
című képet (olaj, falemez, 56x65 cm),
grafikai jegyzeteket már 1938-ban
készített a kompozícióhoz*

Holló László kilenc képen dolgozta föl *Koppány halálát* (a témával külön érdemes még foglalkoznunk, ide véve a *Szent korona följánlása* mind a két verzióját, az *Esztergomi székesegyház alapítását*, a *Szent István temetését*, a *Merénylet Szent István ellen* izgalmas kompozícióját, melyet szintén számos vázlat készített elő).

Találunk két aktképet, ekkor készült a *Csokonai a Naggyerdőn* egy változata; tanyák, domboldali, városzéli, parasztházak, virágzó fák, Tisza-parti jelenetek születtek; a *Lakodalmások* változatai és a *Zsoltáros lányok*, a *Templomozó dadaai lányok*. A ló szekérrel témája itt még nem az expresszív *Vihar előtthöz* társult, noha a sorsjelképpé növekvő ló, a tájjal történelmi allegóriába képződő környezet egzisztenciális magva már ott rejlett az első képeken is.

Ezek a vonalas, gyakran szálkás rajzolatú emlékeztető vázlatok feltűnő hasonlóságot mutatnak Holló utolsó, közel négy évtizeddel későbbi, 1975-ben készített tollrajzaival, melyek az Ujváry Zoltán által gyűjtött gömöri népballadák illusztrációi voltak. Ez a párhuzam nem is annyira az 1930-as évek második felében készült grafikai tanulmányokat jellemzi, sokkal inkább kiegészítő magyarázatként szolgál a művész utolsó sorozatához.

Föl lehet fogni a rajzokat egyrészt a balladai tömörítés egy sajátos grafikai reprezentációjaként, másrészt pedig értelmezhetjük olyan rajzi nyomaték gyanánt, mely mindenekelőtt az erős érzelmi hangsúlyt teremt meg.

Azt hiszem itt is mindenekelőtt az jellemzi a művészt (egyébként az egész grafikai háttérmunkát is eme eszme alá rendelhetjük), hogy Holló a képpé válás folyamatát kívánta érzékeltetni. Ezt a sajátosságot kiemelte Koczogh Ákos is a Holló munkásságát értékelő 1987-es albumában, valamint szóltunk róla a 125. születésnapra megjelent, az életműképeket bemutató albumban.

A hagyatékigondozó professzor által tanulmányozásra átadott rajznoteszek mellett még egy mappába tekintettem be, s itt további 37 olyan lapot láttam, amelyek bizonyosan a többi noteszből estek vagy szakadtak ki. Ezek között is fölbukkannak a fázisrajzok, ugyanazt a műveletet különböző stádiumokban, illetve a részlet és egész viszonyában is ábrázolja a művész.

Itt is találtunk festménytanulmányt: az előtérben a gémeskútról vizet hordó nő áll, bal oldalt egy városszéli porta képét látjuk, a horizontjelzéshez pedig ezt jegyezte föl Holló: „*v. lila ég alja*”.

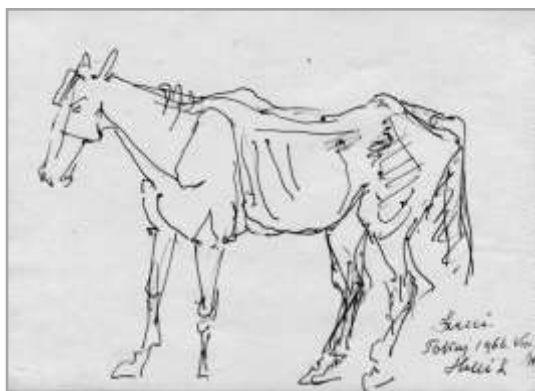
Szintén festménytanulmány lehet az 1934. márciusi kis grafitrajz a *Krumpli vetőkhoz*. Ekkor nem született kép a rajz nyomán, de a téma visszatérő volt; 1925–58 között számos ilyen témájú és című festményét ismerjük.

Találunk a lapok közt tájvázlatokat. (Feltűnő az adat, hogy a tájvázlatokat a többi műfajnál nagyobb számban szignózta Holló, és látta el azokat dátumjelzéssel is. Feltételezhető, hogy ezek a skiccek afféle rajzos útinapló-jegyzetek gyanánt születtek meg.)

*Holló László 1952-es
megriadt lovai és tokaji
Szellője 1966-ból*

A portrék jellemzően szignót kaptak, gyakran vannak datálva is, kivételt ez alól inkább csak a sorozatban készült arckép-fázisrajzok képeznek.

Holló 1952 októberében 8 ceruza- és krétarajzot készített a *Fuvaros szekér* (*Vihar, Vihar előtt*) témájához, több stációját mutatva be a megriadt lovak állapotának. A két ló még 1940-ben, a *Vihar előtt* képein jelent meg, ugyanez a két ló a szereplője a *Fuvaros szekér* képeknek (s az *Őszi szántások* szintén

használják a szimbolikus kommunikációs képi elemet). E címmel már 1948-ban készült két olajkép, s 1949-ben egy újabb festmény.

Kiemelkedő munka a *Fuvaros lovak* című szénrajz 1949-ből; s 1952-ben is készült egy *Fuvaros szekér* című kép, melyet 1956-ban bemutattak a Fényes Adolf Teremben, 1961-ben a Műcsarnokban állították ki, és reprodukciója szerepelt az 1968-as Párizs-Montreuil kiállítás katalógusában.

A *Fuvaros szekér* és az *Őszi szántás* egymáshoz tartozását jelzi, hogy Holló 1952 őszén közvetlenül egymás után festette a *Fuvaros szekér* és a két *Őszi szántás* című olajképét. Feltételezhető: a lovakról készült grafikai jegyzetek e művek figurális helyzetanulmányai vagy expresszív kifejezés-gyakorlatai voltak. Az sem véletlen, hogy 1953-ban határozott szimbólummá lépett elő a *Bús magyar ló* a festészetében (...)

(Folytatom a következő kötetben.)

Dokumentum

„... BELEÉKELŐDÖTT A ROPPANT MAGYAR FIRNAMENTUMBA”

A Hajdúföld 1942-es vezércikke Holló László el nem ismerése miatt kritizálta „Debrecen kultúréletének tunya és álmos vizeit”

A debreceni lap, a *Hajdúföld* 1942. február 22-i számában tudósít Holló László Szinyei-díjáról, és ennek apropóján vezércikkben üdvözli a mestert, ugyanakkor éles kritikát fogalmaz meg a szerkesztőségi álláspont azzal kapcsolatban, hogy Debrecen nem ismeri, illetve nem ismeri el saját értékeit.

„Holló László debreceni festőművésznek ítélte oda a Szinyei Merse Társaság a Bíró-féle festészeti díjat, amely az illetékes tényezők részéről az egyik legnagyobb elismerést jelenti. E képzőművészeti esemény mellett nem mehetünk el megjegyzés nélkül. Holló László ugyanis debreceni ember. Itt lakik a Tócskertben egy festői környezetű kert közepén, de teljesen visszavonult a nyilvánosságtól, és csak a legkritikább esetben láthatjuk egy-két alkotását. Erre a visszavonultságra nemcsak a művész remete-hajlamában található ok és magyarázat, hanem magában Debrecenben és a debreceni pszichében is. A ’senki sem lehet próféta a saját hazájában’ elv nálunk kétszeresen érvényesül. Büszkéek vagyunk mi az értékeinkre, de ennek a büszkeségünknek a fényét inkább magunkra sugározgatjuk vissza. Így volt ez már Csokonai korában is, akit életében Debrecen igen-igen kevésre becsült, halála után pedig mint speciális debreceni értéket ünnepelt. Egy másik ilyen nem eléggé becsült és értékelte szellem-óriás a Kar utcai családi ház beteg lakója, Oláh Gábor, akinek talán az a tragédiája, hogy nem tudott elszakadni ettől a túlságosan józan és hidegen önző várostól. Ugyanígy nem tudja megfelelően értékelni Debrecen Holló Lászlót, ezt az országos hírű, kiváló festőművészt, a tobzódó színek álmodozó mesterét. Pedig a tócskerti park árnyas fái alatt egy olyan piktor él és alkot, aki messze túlnőtt a debreceni horizonton, s beleékelődött a roppant magyar firnamentumba. Itthon kevesen ismerik Holló alkotóművészetét, s még kevesebb azok száma, akik ennek a művészetnek kivételes értékét elismerik.

Pedig Holló László neve és munkássága fényt, díszet kölcsönöz Debrecennek, amelynek képzőművészete magasan fölötte áll a legjobb vidéki mértéknek. Bizonyítja ezt a debreceni festőművészeknek budapesti őszi tárlata, amely nemcsak erkölcsi, de anyagi tekintetben is teljes sikerrel zárult. Ezen a kiállításon a magyar főváros közönsége ámulva látta, hogy a vidék semmivel sem marad mögötte a budapesti képzőművészetnek, amely pedig helyzeténél fogva sokkal kedvezőbb feltételek és adottságok mellett haladhat tovább a fejlődés útján. Mindenesetre Holló László kitüntetése a Szinyei Merse Társaság közgyűlése részéről alkalmas arra, hogy megmozgassuk Debrecen kultúréletének tunya és álmos vizeit. Magára kell ébresztenünk ezt a várost s ennek a városnak közönségét: ismerje meg és ismerje el saját értékeit. Mert nemcsak egy országra, egy nemzetre szégyen az, ha nem ismeri a maga kincsét, hanem a kisebb közületekre is sötét árnyat vet, ha vakon mennek el a sugárzó értékek mellett. Ilyen nagy érték Debrecenben Holló László, akinek kitüntetéséhez őszinte szívvel és forró örömmel gratulálunk.”

A *Hajdúföld* 1942. február végi cikke kicsit megkésett reakció volt a még az előző évben, 1941-ben megítélt Szinyei-díjra. Holló a Nemzeti Szalonban a debreceniekkel állított ki (erre az őszi tárlatra utal a vezércikk), de 1942-ben is részt vett a Műcsarnok kiállításán, 1943-ban pedig az első Nemzeti Kiállításon. A Szinyei-díj után 1942-ben választotta tagjai közé a modern szellemű művészek egyesülete, a Képzőművészek Új Társasága, ami azt bizonyítja, hogy Hollót akkor már a modern művészet egyik jelentős képviselőjeként értékelték.

*Holló László:
Veteményező nő (Koratavaszi Olgival)
1959 (olaj, vászon, 100x53,5 cm)*

A MEGTARTÓ MÚLT ÉS A JELEN-LÉT ÉLMÉNYE

Bevezetés Komizsár János Debrecen-akvarelljeinek világába

Komizsár János Holló László-díjas festőművész alkotói munkásságának utóbbi egy évtizedében a korábnál is intenzívebben van jelen a Debrecen-motívum. A civisvárosból küldött „képes üdvözetek”, az épületábrázolások, a hangulat és szellemiség művészi dokumentumai arról tanúskodnak, hogy Komizsár János nagy szeretettel és érzékenységgel fordul a város lelke felé. A város karakterét (a jelen idővel is reprezentált sorsát) több technika segítségével tette láthatóvá: olajképeken, tusrajzokon, akvarelleken.

Legutóbb – 2013 tavaszán – egy teljes, több mint 30 darabos akvarell (illetve akvarell-tus sorozatot) szentelt a bensőséges felfedezés kalandjának. Komizsár János korábban már két, szintén nagyobb léptékű grafikai sorozattal tisztelgett a város előtt, melyeket önálló kiállítások és válogató tárlatok keretében mutatott be. Ezek köré már két debreceni versantológiát szerkesztett (*Hej, Debrecen*, 2005; *Az ígéret városa*, 2007). Tóth Árpád (*Hej, Debrecen...*) mellett Szabó Lőrinc (*Az ígéret városa*) is a költői Debrecen-élmény emblematisz figurája, de ugyanúgy ide soroljuk Csokonai Vitéz Mihályt és Petőfi Sándort, mint Kiss Tamást vagy Oláh Gábort. A legújabb antológia (*Debrecen, az ősi város*) címe épp

Oláh Gábor *Egyet lép az ősi város* című verséből kölcsönzött szókapcsolat. A versnek meghatározó élménye és üzenete a büszkeség, az azonosság vállalása. Ez az élmény a képzőművészeti alkotások révén is identitást erősít, és noha lehet egy vallomás költői módon pörlekedő, azért mégis csak vallomás. A versek így ugyanazt a folyamatos jelen-létet sugározzák, mint az élmény köré újonnan született képek.

*A Református Nagytemplom
a Hatvan utca felől
Komizsár János akvarellje*

Már egy korábbi tusgrafikai sorozatnál is megjegyeztem, hogy Komizár János városképei arra a viszonyra hívják föl a figyelmet, ahogyan a kollektív életterek meghatározzák az egyéni hangulatot, kisebb vagy nagyobb mértékben árnyalják az ember mindennapi viselkedését. Az épített és hétköznapi gesztusainkkal belakott tér, ahol élünk és járunk, illetve az a mód, ahogy élünk, és ahogy érzünk – s ahogy a külvilágnak mutatott szokásrendünk alakul –, szoros összefüggésben van egymással.

Az embernek ugyanis van egy kialakult életvitele, világnézete, érzelmi-gondolati világa, mely egyaránt tükröződik külső és belső megnyilvánulásaiban. Az alapvető sajátosságait minden környezetben megőrzi, de egy új környezeti világban attól függően is árnyalódik ez a lelki struktúra, amilyen erővel hatni tud az emberre az új környezet. Természetesen az új hatások minősége attól is függ, milyen intenzíven és milyen mélységgel éli mindennapjait a város, milyen ereje van hagyományainak, történelmi múltjának, a kialakult életformának és a szellemi örökségnek.

Ez az erő jól tükröződik az épületeken, térformákban, utcarészletekben. Abban, ahogyan az ott élő emberek az utcán, a közösségi tereken viselkednek, valamint abban: milyen szoros kapcsolatot mutat föl egymással a mindennapi környezetük és a mindennapi életük.

*Fent: A Simonffy és a Piac utca sarka
lent: Erkélyes utcarészlet*

Komizár János akvarelljei

A város úgynevezett lelke mindenütt más térformát ölt, s nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a profán és szakrális tereknek, épületeknek szimbolikus jelentése is van. Minden város véges tér, s a közösség mindenhol törekszik arra, hogy kialakítsa a maga „szent” helyeit.

A művész nagy érzékenységgel bukkan rá Debrecenben is ezekre a szakrális középpontokra, de nemcsak a közösség által választott jelképes tereket örökíti meg azzal a belső átéléssel, amely karakteres arcot is ad az épületnek, a térnek, hanem kiválasztja saját szimbolikus tereit. A Debrecen egyik szimbólumának nevezhető Református Nagytemplom fő- és kiegészítő motívum formájában is jelen van. Az oldalnézeti perspektíva a nagytemplomi időképzetet szintén átalakítja: a tekintély

távolsága innen közeli barátsággá válik. A művész több kompozíción mutatja be a Kossuth teret, látni a Szent Anna székesegyházat, a Déri Múzeumot, a Csonka-templomot, a görög katolikus templomot, a Csokonai Színházat vagy a megyeházát, Aranybika Szállót, klasszikus debreceni palotákat, az izgalmas sarkokat, különös utcарészleteket s a jellegzetes épületeket. Külön erénye a sorozat több darabjának, hogy alkotójuk nem az általában ismert perspektívát választotta az ábrázoláshoz, hanem gyakran mintegy „titokban” leste meg az épületet.

A Szent Anna székesegyház a Varga utca felől Komiszár János akvarelljén

Bensőségesek, ugyanakkor végtelenül játékosak – szinte pajkosak – az utcaképek. A tustollal rajzolt könnyed struktúrák és az akvarell sokárnyalatú hangulatjátékai azt a viszonyt tükrözik, amely a művész és a város között kialakult. Nem egyszerű ismerője Komiszár János Debrecennek, hanem a társa, szeretője. Az épületformák játékosága mögött rejlik a város kacérsága. A meg- és elmozduló épületek mintegy a város báját és erotikáját erősítik föl.

Szimbolikus üzenetük van továbbá a művész tornyainak, kupoláinak. Amellett, hogy a „szerelmeskedő” formák, utca- és épületstruktúrák profán erotikája és a tornyok képviselte szakralitás, szent alázat és magasba törés kettősségét is reprezentálják, szinte csak innen tudatosul bennünk az, amit a művész a képek

címében is üzen: Debrecen a tornyok városa, Debrecen a fény városa. Erre maga a címermotívum, a fénix-jelkép is utal. A „Napba öltözött”, fénixmadárként a tűzből mindig újjászületni képes város saját lelkiségének meghatározója az állandóság és a folytonos újjászületés kettőssége. Tulajdonképpen a folyamatos újjászületés képességét sugározza maga mozgásban lévő ősi város is.

Ennek képi atmoszféráját közvetíti a művész az életképekkel is rokon ábrázolásain. Noha nem konkrét emberi szituációkat jelenít meg, s nem a zsáner karaktere dominál, hanem egy hétköznapi hangulatot transzponál a kép, épp a figuravázlatokkal jelzett emberi jelenlét teszi élővé, lakhatóvá, hitelessé a várost. A múlt épített öröksége, a várost megtartó szellemiség mellett tehát a jelenlét hitelesíti az ember és a város kapcsolatát.

Komiszár János ritmusában, kompozíciójában, a tömegek és vonalak habitusában, kapcsolatrendszerében (struktúraalkotásában) vannak ugyan meghatározó grafikai jellemvonások, azonban egyértelmű festői karaktert ölt keze alatt az anyag. Az akvarellt egyaránt sorolják a grafikához és festészethez. Komiszár János ezúttal jellemzően vegyes technikájú lapokat készített, ebben az értelemben színes grafikáknak tekinthetjük azokat, mégis föltűnik festői természetük. A korábbi illusztrációkon is megfigyelhető volt a párhuzamos grafikai és festői szemlélet. Verseskötetekhez, kísérőzai munkákhoz készített templom-, épület- vagy környezetábrázolásai arról tanúskodtak, hogy az adott térhez és annak lelki környezetéhez totális intenzitással közelített. Az élmény ereje a vonalak és tömegek, a foltok és hiányok drámaiságában ugyanúgy megjelent, mint a vonalértékek és lavírozott árnyalatok egymásra rímelő játékosságában. Művészi karakterét az érzékenység és vitalitás kettőssége (az impresszió és expresszivitás egymást feltételező volta) jellemzi. Az impresszió, a benyomás gyökere lelki és hangulati, az expresszió a kifejezés erejét hordozza. Mindkettő jelentkezik a legújabb Debrecen-sorozat lapjain is (talán ezzel magyarázható a vegyes technika: a színben inkább a hangulat, a benyomás fogalmazódik meg, a vonalban a játékosság ereje).

A művész (mint alany) és a környezet (mint tárgy) között teljes összhang van. A festőt a találkozás boldogsággal tölti el, az ősi város nem egyszerűen fölsóhajt előtte, hanem lüktet, sőt, folyamatosan növekedik. A ráismerés, de mondhatnánk azt is, hogy a barátság élménye (noha a méltóságot megtartja) pajkos egymásra kacsintást eredményez. Ez adhatja az akvarell és toll krokik sajátos báját és varázsát. A pillanat ereje – tehát az a bizonyos jelenlét – megszelídíti a követ. A megtartó múlt közvetlen élménnyé válik.

MÚLTIDÉZŐ KÉPESLAPOK DEBRECENBŐL

Molinóra nagyított kép fogad a Malomparkban a „**Boldog emlékü Debrecenből**”, s a bevásárlóközpont belső terében is több kinagyított képeslapot látunk. Itt nyílt még február végén a *Múltidéző képeslapok* című, 400 eredeti kártyát bemutató kiállítás, melynek anyagát dr. Nagy Attila és Bence Tamás kollekciójából válogatták. A kiállítást Bécsiné Kléry Ágota, a Helytörténeti Fotótár vezetője nyitotta meg.

„A szülötte földnek” különös varázsereje van – utalt megnyitója elején az erdélyi Újfalvi Sándor 1854-ben fogalmazott, a *genius loci* gondolatát rögzítő megállapítására. Ezt azzal egészítette ki, hogy akinek nem „szülötte föld” a lakóhelye, ha csak „gyűttment” is, akkor is érdekelheti a hely múltja, történelme, legyen ez az egész város vagy „csak” a közvetlen lakókörzete. Meggyőződése szerint az elköteleződés, elkötelezettség nélkül gyökértelen, könnyen „tovalépő” lesz az ember. Alább BÉCSINÉ KLÉRY ÁGOTA megnyitóját idézzük föl:

„A múlt iránti érdeklődést segíti, ha régi fényképeket, régi képeslapokat nézgetünk. A fénykép és a képeslap sok hasonlóságot mutat. Bár természetesen nem azonos a történetük, a fényképezés fejlődése erőteljes hatással volt a képeslapok megjelenésére.

Koriss Péter írta: 'A »fényképez« szónak szerencsés szinonimája a magyar nyelvben: »megörökít«. Érzékelteti a múltó idő megragadásának, a tünékeny világ megőrzésének szándékát. Idő és fényképezés elválaszthatatlanok. Az exponálás egy pillanatot búcsúztat: a jelenből a gombnyomás pillanatában múlt lesz. A képen annak lenyomatát őrizzük – ami volt.'

Az 1899-ben készült képeslapon a Vörös templom és a fasorok. Az út balra, a Cegléd utca felé kanyarodik, mert a Baross utca és a templom közötti rész még be volt építve, az utcát csak 1951-ben nyitották meg

A behavazott Piac utcát ábrázoló képeslap – bal szélén a Miklós utca, jobb szélén a Szent Anna utca torkolata előtti egyemeletes házakkal, ahogyan azok 1901 körül kinéztek.

A múlt lenyomatait láthatjuk a képeslapokon is, hiszen a képes levelezőlap egy-egy időszak kortörténeti dokumentuma, kultúrtörténeti értéket képvisel, jól tükrözi az adott kor ízlésvilágát, a korabeli építkezési szokásokat, az öltözködési, tárgyi kultúrát, a kereskedelmi, közlekedési viszonyokat.

Akik ismerik Dr. Nagy Attilát, tudják róla: elkötelezett lokálpatriótaként az Uro Path Kiadóval számos, Debrecen városát védő és történelmét bemutató könyvet jelentetett meg. Azonban nemcsak könyveket adnak ki, de izgalmas tematikus képeslap-mappákat is, amelyekből szinte a város történelmének kezdeteitől a közelmúltunkig képet kaphatunk Debrecen múltjáról. Ezek a *Múltidéző képeslapok* adják a jelen kiállítás vázát, alapját. A tablókon 400 darab eredeti képeslapot láthatunk, az érdekesebb lapokat kinagyítva mutatják be.

Az 'igazi' képeslapok történetét 1870-től számítják, a magyar képeslapkiadás 1896-ban kezdődött egy 32 lapból álló millenniumi sorozat megjelenítésével. Debrecenben a fotóeljárású technikák

A Piac utca látképe a Nagytemplom toronyából. Tér- és időbeli tájékozódási pont a Kistemplom még meglévő toronysisakja. A kézzel írott üdvözlő-sorok dátuma: 1904. VI. 23. A Kistemplom hagymaidomú bádósisakját 1907. április 19-én (pénteken délután fél 3-kor) rongálta meg egy szélvihar. A templomnak 106 éve van „ideiglenes” bástyatornya.

fejlődésével a fényképészek az 1860-as évektől ’merészkedtek ki’ a műteremből az utcára. Három jelentősebb fényképész, Kiss Ferenc, Haranghy György és Letzter József nevét érdemes megjegyezni, az ő utcaképeik, városképeik jelennek meg először képeslapokon. (Ha közlőről megnézzük a képeslapokat, láthatjuk neveiket, illetve a kiadót, legtöbbször Pongrácz Géza kiadásában.)

De más szempontból is érdemes közlőről szemügyre venni a képeslapokat. A képes levelezőlapok indulásakor még a képes felükre írták a szöveget, a dátumot, ezeket olvasva még személyesebb kapcsolatba kerülhetünk a múlttal.

Természetesen a város történelmének vannak olyan korszakai, amelyekről nem rendelkezhetünk fényképekkel. A kiállításon viszont láthatunk Csokonai korából utcaképeket, láthatjuk az András templomot, az 1802-es tűzvész előtti Kollégiumot. Ezeket a képeket Szegedi Károly fantáziájának, történelmi ismereteinek és kézügyességének köszönhetjük.

A várost bemutató képsorozatokat adtak ki a „képeslap korszak” előtt is, ilyen volt például az úgynevezett Csáthy féle kiadvány (Csáthy György könyvkereskedő volt). Ebből a könyvatos kiadványból ismerhetjük meg például az Ispotály templomot, a régi Bika épületét. Ezek a képek is láthatóak a tárlaton.

Nagyon nehéz kiemelni bármit is ebből a hatalmas anyagból, mégis különleges a rovásírásos képeslap; mindenki figyelmébe ajánlhatók továbbá a háború okozta pusztítás miatt már nem látható épületek (ilyen a Nagyállomás, a Royal szálló),

illetve az egyszerűen lebontás miatt nem látható épületek vagy szobrok (ilyen például a Margitfürdő, a Deák Ferenc utcai zsinagóga, a Szabadság szobor). Szintén több érdekességet kínálnak a színezett képeslapok.

1899-ben épültek a Simonffy utcai bérpaloták – a képeslap 1906-ban készült. A szép sisakokat az eredeti tervek alapján a 200-es évek elején építették újjá. A 2. világháborús bombázások során a bal oldali épület teljes második emelete is elpusztult, és még 15 esztendeig állt csonkán.

Ezek nem a mai színes képeslapok, hanem utólag színezték ki azokat, így nem feltétlenül adják vissza az eredeti, valódi színeket, viszont így még közelebbinek érezhetjük az utcákat, épületeket.

Ipolyi Arnold (nagyváradai püspök, egyben akadémikus, történész, régész és néprajztudós) írta:

’Őrizzük, tehát gyűjtsük össze emlékeinket, nehogy véglen elveszenek, s ez által üresebb legyen a múlt, szegényebb a jelen, kétesebb a jövő.’

Főnt: „Amikor még igazi tér volt a Kálvin tér”, a közepén parkkal, a háttérben a református főgimnáziummal, a Nagytemplom tornyából nézve. – Középen: A klasszicista városmag átépítése előtt a Bika Szálló mellett még álltak a térfalat alkotó egyemeletes romantikus házak. – Lent: A Kossuth tér az 1920-as évekből

Dr. Nagy Attila és Bencze Tamás újabb képeslapkiállítását augusztus 1-jétől fogadta a debreceni Méliusz Könyvtár galériája

Kierkegaard 200**ESZTÉTIKA, ETIKA ÉS VALLÁS**

A három fogalom szervesen összetartozik. Amennyiben az esztétikumot a művek minőségjelzéséhez hívjuk segítségül, megfelelőseit a vallásban is fölleljük – Hegel okkal állította, hogy a művészet a vallás analóg területe. A művészet katarzisz-fogalmát rokonnak érezhetjük a megváltással, a szépséget pedig az áhítat mellé állíthatjuk. Hamvas Béla azt mondja, hogy szépség ott születik, amikor valami meghal (mintha rezüméjét adná Kierkegaard esztétikai stádiumának) – ennek következtében a szépség, e fellobbanó, extatikus állapot a katarzisz lehetőségét is magában foglalja, már ha ez a „meghaló valami” értéket jelöl, és az értékvesztés fájdalomtól megindulva következik be valamilyen változás az életünkben. Mivel az érték általában a jót jelenti (egy közösség számára az anyagi jólétet ugyanúgy, mint a szellemi gazdagságot – a közösség az anyagi és a tárgyi javak mentén teszi láthatóvá a kultúráját is), a döntéshozó ember arra törekszik, hogy a jót válassza. A kultúrának tehát etikai gyökere van – s Arisztotelész írt már erről (a közjót nem választva le az egyéni boldogulásról) a *Nikomakhoszi etikában*.

Létezik egy másik fajta, de szintén hármas csoportosítás, miszerint a jóság és a szépség (etika és művészet) nem a vallást, hanem a filozófiát, avagy az igazságot veszi maga mellé jelölőként. Igaz, a filozófia és a vallás meglehetősen közel állnak egymáshoz, noha a vallás nem csupán keresi, hanem meg is nevezi az igazságot. Mindenesetre az esztétika, az etika és a vallás egymás mellé állítása lehetne akár egy rokonszenves kísérlet a kultúra újabb meghatározására, annak ismert elemeit használva föl, de a sorrendiségen (kompozíción) változtatva.

A címbe emelt fogalmak kapcsolódnak a szakralitás és identitás kérdésköréhez is, melyet Kierkegaard rendhagyó módon tárgyalt, értve alatta az individuum keresését az érzéki, az emberi és isteni viszonyokban. Sören Kierkegaard, az újkor egyik legnagyobb hatású filozófusa és teológusa – igaz, ő nem tartotta magát filozófusnak, a *Félelem és reszketés* előszavában azt írta, hogy nem lehet filozófus, mert nem értette meg a rendszert, s még azt sem, hogy létezik-e – 200 évvel ezelőtt, 1813. május 5-én született. Nevéhez kapcsolódik egyrészt az *egzisztencia* fogalmának – mint az emberi lét legszemélyesebb valóságának – a bevezetése abba a bölcséleti rendszerbe, amely a modern ember életlehetőségeit, érzés- és gondolat-világának alternatíváit kereste.

Csejte Dezső jubileumi esszéjében világít rá egybeként arra, hogy a dán gondolkodó nagysága éppen ebben rejlett: a lehetőségeket kutatva alkotta meg stádiumelméletét. Alapvetően három lehetőség áll az ember előtt ahhoz, hogy

kiteljesítse vagy elvétse az útját. E három stádium az esztétikai, az etikai és a vallási. Alább Csejtei Dezső ide vonatkozó remek összefoglalását idézem:

„Az esztétika stádium olyan életformát jelent, amely valójában természettől fogva adott irányulás az emberben, amellyel azonban választás útján is lehet azonosulni. Megjelenési formáihoz sorolható az élvezetek hajszolására való törekvés, a pillanatokban való szétszóródás, a töredékekre irányuló figyelem, a materiális javakban való tobzódás, a felelősség-vállalás és az önfegyelmzés ismeretlensége. Vannak, akik egész életük során ebben a stádiumban ragadnak meg; azok viszont, akik megszömrölnenek ettől az állapottól, éppenséggel ’átlendülhetnek’ a következő, az etikai stádiumba. E stádium a józan polgári lét, a becsülettel és tisztességgel végzett munka, a feladatok és kötelességek példaszerű teljesítésének világa, a felelősséget vállaló ember egzisztenciaformája. Beteljesülést azonban megítélése szerint ez a szint sem képes adni, mert az ember ebben a stádiumban sem találkozik azzal, ami feltétlen abszolút, amelyre – mint valami kockavetésben – az egész életét felteheti, s ami annak értelmet adhat. [...] Az igazi, minőségi vallásosság azonban szerinte csak kevesek számára adatik meg, mert nem megnyugvást és egyszerű beteljesedést hoz magával, hanem éppenséggel felfokozza az emberi létezés alapvető meghasonlottságát. (Forrás: *Magyar Nemzet*, 2013. május 4., 6. oldal)

Hit és ész (természetükből adódóan) nehezen harmonizál egymással. Csejtei fölidézi a híres mondást: „hetvenezer ölnyi mélység felett lebegek, mégis hiszek” – itt arra mutat rá Kierkegard, hogy az ember akkor is (és éppen azért) képes hinni, ha az eszével nem tudja megmagyarázni a vele és benne történeteket (például az Isten mindenhatóságát, az elrendelés szerepét, a megváltás csodáját). Az ész tehát alárendelődik a hitnek, és ez alapvetően új megvilágításba helyezi az emberi gondolkodást, nevezetesen: nyitottá teszi azt fölfelé.

Visszatérve a stádiumokhoz: az élvezetet a felelősség követi, végül a teremtett világgal szembeni megrendültséget érezzük. Heller Ágnes nyomán Almási Miklós is kiemeli, hogy az esztétikai teljesség mennyiségi alapon nem érhető el; az ember kétségbeesik saját gyöngeségén, így lép a másik szintre, ahol rezignáció-formát kap kétségbeesése: rájön, hogy nem tudja megszüntetni saját kettéhasítottságát. Az esztétikai és etikai stádiumot a *Vagy vagy* című nagy munkájában ismerteti, a vallási stádiumot azonban csak a *Félelem és reszketés* lapjain dolgozza ki.

Az esztétikai embert elsősorban a hangulat jellemzi, az etikait a tudatosság, a vallásost pedig az áhítat. A hangulat nem határozza meg magát, az etikai alapú ön- és világismeret már használja az imperatívuszokat, az áhítat pedig a maximálisan nyitott helyzetet jelöli: az ember egész valóságát kiárasztja a mindenségre, avagy: ebben az áhíthat helyzetben tudja magába fogadni a mindenséget.

Kierkegaard lépcsői

Éppen a *Lépcsők* cikluson dolgoztam, mikor ezt a kis esszét állítottam össze. S Kierkegaard stádiumelmélete éppen ide illett. Az esztétikai, etikai és vallási lépcsőfokokat haikuformában gondoltam el. A témára előbb egy mottósor született, majd két ellentétes út (*oda és vissza*) leírása.

(1.)
*Zsoltárszenvedély,
s emberfeletti hit van
a lemondásban.*

(2.)
*Kétségbeesett
szentek és hősök (költők?)
bűne a magány.*

(3.)
*Csak a próféták
tudják megtenni a hit
mozdulatait.*

ODA

1.
Szépnek gondolod,
ha tobzódsz a pillanat
hiú mámorában.
2.
Felelős leszel
azért, hogy füstöt vagy fényt
dobog-e a szív.
3.
Amikor rájössz,
hogyan ember vagy, és meg fogsz
halni: már nem sírsz.

VISSZA

1.
Vadvirágokat
gondolsz a nyár ölébe,
mézes illatot.
2.
Jótetteid közt
végül elfelejtetted,
hogyan mi a neved.
3.
Isten homlokán
félsz. Túl sok csillagot látsz.
és mind kihűlt.

Vallás és költészet

Új és újabb attribútumokat is kereshetünk a Kierkegaard-féle stádiumokhoz, megközelíthetjük a modellt a szimbolikus időviszonyok felől. A hangulat például jelen idejű, de az ismeret már elsősorban a múlt időre (az ismertre) vonatkozik, a jövő pedig az áhítat (noha az etikai idő: a jó melletti végleges döntés meghozatala szintén vonatkozhat a jövőre). A már jó másfél évszázada vallástalanított világban az áhítat szinte idegen fogalom, az igazi ismeret gyanús, a 21. század a hangulat-biznisz bővükörében él. A késő modern kor és annak embere az áhítatból konzum-idiotizmust hoz létre, és pusztító bárgyúságát oda helyezi az új istenségek elé, akik eredetileg pénzként és hatalomként lettek anyakönyvezve.

A *magányos király könyve* című esszéjében Hamvas Béla leírja, az emberek hogyan teremtenek új istent maguknak. A hatalmasok azt mondták, legyen ez az isten nemes (hunyorogató hazug). A gazdagok könyörületes (sápadt szürke) istent kívántak; a tudósok valami ismeretlen (nyúlós); a szegények pedig uralkodásra képtelen (nyomorult) istent szerettek volna.

„Akkor összerakták a hazugságot, a szürkéséget, a nyúlósságot, a nyomorultságot, és új lényt teremtettek. Ez volt a szennyes szörnyeteg, akit úgy hívtak, hogy: Takonykolosszus. Hiszen amire a legközelebbi időben szükség lesz, az úgysem más, mint hunyorogtatás, sápadozás, nyúlósság és nyomorultság.” – Imádni kezdtek ezt a Szennyes Szörnyeteget, s mivel az ember ahhoz kezd hasonlítani, akit imád, egyre hunyorgóbb, szürkébb, nyálkásabb, koszosabb, nyomorultabb lett.

Deszakralizált és dehumanizált, vallástalanított/szekularizált, áhítatnélküli, a katarzusra képtelen jelenkorunkra ismerek Hamvas hét évtizedes képében, avagy: mindenféle *Aranykor* tagadására, az embernek a növekedéshez (az esztétikai és etikai, filozófiai/vallási szempontból egyaránt értelmezhető megszépüléshez) való jogának semmibe vételére. Kierkegaard 1840-es években sűrű egymásutánban megjelenő műveinek sora pontosan azzal a problémával nézett szembe, hogy az embert milyen hatások és tényezők gyöngíthetik (alkalmatlanná kívánva tenni a fenti értelemben vett szépségre).

Természetesnek tűnik, hogy a romantika után azzal is szembe kellett nézni: a depoetizálással együtt megkezdődött a vallástalanítás is a 19. század második felében. Mint ahogy Spencer kiemelte: a vallás és a költészet már csupán játék, a szellemi erőfölösleg levezetése, magánidőtöltés. S míg Hegel a művészetet és a vallást még analóg területekként kezelte, a pozitivisták 19. században inkább az a vélekedés tartotta magát, hogy a vallás elveszített funkcióit más területeknek kell átvenniük, például a költészetnek (mint ahogy Lange gondolta ezt).

Ez az irány tehát a költészet funkcióit megtartotta volna, a vallástól viszont el kívánta venni a társadalomra is hatást gyakorló szakrális szerepeket. Kierkegaard születésének 100. évfordulójához közeledve azonban, 1911-ben, Vaihnger nagy hatású könyvében azt lehetett olvasni, hogy az ember fikciók nélkül nem élhet teljes életet. Az egzisztenciális folyamatában valóságossá váló fikciók a vallásban és a költészetben együtt (és egymásra hatóan) jelentkeznek. Az etikai és esztétikai vallásigazoláshoz szervesen hozzákapcsolódott a fikcionalizmus, s ezzel a vallási tényeket egyúttal irodalomigazságokká is tette a filozófia.

Németh G. Béla Kierkegaard irodalmi kisugárzásáról írott esszéjében (*Csak vallási reneszánsz?*) fogalmazta meg, hogy a 20. század első felében az idő mind inkább megérett Kierkegaard recepciójára. S nem az történt, amit Lange óhajtott – a költészet nem vette át a vallás szerepét. Ezzel ellenkezőleg: „a vallási élmény legkülönbözőbb fajtáinak és nyilatkozásformáinak föltámadt lelki és történeti, szellemi és társadalmi igénye hatol be a költészetbe, a művészetbe”. Németh G. hozzáteszi, hogy nem kifejezetten Kierkegaard hatására történt mindez, ám az alapigény az ő könyveiben és az ő megfogalmazásaiban találta meg a leginkább hatásos tükörképét.

Kierkegaard hovatovább nem egyszerűen valamilyen vallási reneszánsz része lett, hanem a költészeti és a gondolkodás egészét érintő megújulás/újjaszületés emblematikus alakja. S nem egyházmegújítást hozott (életének előre haladásával bizonyos egyházellenességének is hangot adott), hanem a hitben való elmélyülés hétköznapi tapasztalatait kívánta erősíteni.

Félelem és reszketés; A szorongás fogalma; A halálos betegség

Az 1844-es év különösen termékeny volt Kierkegaard számára, ekkor jelent meg egyébeken mellett *A szorongás fogalma* vagy a *Filozófiai töredékek*. S egy évvel előtte a *Félelem és reszketés* látott napvilágot, amely a *Dialektikus líra* alcímet kapta. Ebben nemcsak a miatt mentegeti magát, hogy ő nem filozófus, hiszen nem értette meg a „rendszer”, hanem azt is leszögezi, hogy az írás számára egy fajta luxus; ezzel együtt – Balassa Péter szavaival –, amikor „a gondolkodással szemben a gondolkodó egzisztenciája felé fordul”, a gondolat bevallott személyessége jellemzi. Balassa mellett elsősorban a lírikusok nem értenek egyet azzal, hogy Kierkegaard nem filozófus, ám abban konszenzus van, hogy mindenképp „másfajta” filozófus, kilóg a klasszikus (például német) gondolkodásmódokból.

Ahogy a két világháború között Koncz Sándor, a *Vagy vagy* utószavában Heller Ágnes, majd Almási Miklós mutat rá, hogy Kierkegaard alapállását meghatározza a Hegeltől való elszakadás szándéka, s ebből alakul aztán ki a sajátos társadalomkritikai vagy vallásos-teoretikus világgép.

Kierkegaard a *Johannes de Silentio* álnévvel (a *csend* szóval) is sokat elárul. A név magyarázatához Balassa Péter írja a *Félelem és reszketés* 1986-os kiadása Utószavában: A teljes szövegben „1. a gondolatmenet egyik fontos vonulata a hallgatás (Ábrahámé) jelentőségének és jelentésének fölfejtése, elemzése; 2. a hit paradoxonának megfogalmazását és a hitnek nem is a megvallását, hanem a csodálatát kapjuk, az *abszurd* feletti ámulatot és megközelítésének kísérletét.”

A „világ beszéde” és a „hit beszéde” két olyan nyelv, melyek nem fordíthatók le egymásra: mind a kettő néma a másikkal szemben. Balassa kiemeli, hogy a két, egymásnak feszülő csöndben nem annyira a hit bizonyosságáról, inkább annak rejtélyes természetéről, a minden „emberit” meghaladó voltáról van szó. Silentio a lemondás állapotában van, s valósággal megrémül, mikor belegondol Ábrahám történetébe, mert nem képes arra, hogy fölfogja.

A *Vagy vagy* gondolati folytatásaként értelmezhető *Félelem és reszketés* „első megfogalmazásban a *közelítésvágy tanulmánya*, egy megértési folyamat lehetőségéről és lehetetlenségéről szól” – írja Balassa Péter, hozzátéve, hogy mivel a címbe emelt két szó nem foglal el központi helyet a szövegben, a címszavak inkább az Ábrahám-történet hatását hivatottak jelölni. (A félelem továbbá utalhat a hit paradoxonára, az etikai és hitbéli közötti feszültségre, de nem azonos azzal a szorongással, mely hamarosan egzisztenciabölcselete meghatározó eleme lesz.) Balassa szerint Kierkegaard nézőpontja rokon a hermeneutikusokéval – amely a protestáns teológia megújuló vonulatából is merít. Ezzel együtt erősödik föl a hit aktusa: a megismerendő tárgy és a megismerő alany egyetlen körbe zárul, ahol a megértés kétirányú aktivitás.

A megértésben szerepet kap a vágyakozás a hitre (Szent Ágostoni értelemben), s ehhez meg kell tenni a „hit mozdulatát”. A vágyakozás, a megértés és a cselekvés hármassága ráadásul a vallomásos személyességgel társul, így a hitvallás és a hitvágy egymást ritmizáló ereje ad különös költői feszültséget a műnek.

A *szorongás fogalma* kicsit nehezen érthető, a hozzáértők szerint is, mégpedig azért, mert Kierkegaard „ebben a művében feláldozza ragyogó költői stílusát a tudományosság oltárán”. A végeredmény azonban nagyon is egyszerű. A szorongástól csak az igazi hit képes megszabadítani az embert, a szerző ezért is támadja a hamis vallásosságot. Mindazonáltal néhány alapfogalmat is tisztázni kíván, úgy mint az ártatlanságot és a bűnt vagy a szabadságot.

Ma már jól tudjuk, hogy a szorongás a félelemnek egy olyan formája, melynek tárgya megfoghatatlan és ismeretlen (ezért nevezzük tárgy nélküli félelemnek is). A fordító Rácz Péter interpretálásában:

„Ez a nem tárgyiasuló félelem abból a sejtésből táplálkozik, hogy az ember rendeltetése több annál, mint hogy csak természeti lény legyen (az ember a testi és a lelki szintézise, és ez a szintézis a szellem). A szorongás tehát két világ, a szellemi és a természeti, az isteni és az állati metszéspontján jelentkezik: vonz és elriaszt, magában rejtli a megváltás és a bűn lehetőségét. A bennünk lévő szellemit követve választhatjuk a szabadságot, természeti lényünkre hallgatva pedig a bűnt.”

A szorongás ugyanakkor paradox helyzeteket eredményez, mert egyrészt a bűn a szorongás miatt jelent meg (ugyanis az ember szorong a szellemi létről való tudása miatt, szorongása pedig bűnbe taszítja), másrészt a bűn szorongást okoz. S az emberiség története sem más, mint a folyamatosan létező bűn története. Ez a *Vagy – vagy* filozófiájának egyik következtetése is: mivel az ember az „első bűn” óta folyamatosan döntésekre kényszerül, létezése e döntések közötti nyitottságban mérhető, létének lezáratlansága pedig csak tovább fokozza a szorongását.

A bizonytalanságot a hit szünteti meg, Rácz Péterrel: „A hit az a bizonyosság, amely a végtelenséget anticipálja, a hit tehát az Isten szeretetének valóságába vetett bizalom, győzelem a szorongás fölött, bár ez a győzelem sohasem örök.”

Kierkegaard – és a keresztyénység – szerint egyébként a bűn oka nem az, hogy az ember nem ismerte fel, mi a helyes, hanem hogy nem *akarja* felismerni. A bűn ezért az akaratban és nem a tudásban van.

S ennek a bűnnek a fogalma szerepel középponti helyen a filozófus egy másik alapművében, *A halálos betegség* című, 1848-ban írott munkájában, melynek fontos tétele, hogy keresztyén értelemben még a halál sem halálos betegség. Mivel a bűn ellentéte nála nem az erény, hanem a hit, halálos betegség csak a hitnélküliség lehet. S hitnélküliség alatt értjük az emberi élet célnélküliségét, a tárgy nélküli félelmet, az ember menekülését önmaga elől. (A könyv – alcímében „keresztyén pszichológiai fejtegetés az erkölcsnemesítés és ébresztés jegyében” – keresztyén heroizmusa éppen arra tör, hogy az egyén merjen önmaga lenni, s így tudjon megállani Isten színe előtt.)

Általános emberi értelemben a halál a legvégső dolog, mindennek csak addig van értelme, a remény is csak addig létezik, amíg van élet. De a keresztyén ember nem juthat el a haláltól való félelem állapotába sem. Tudja ugyanis, hogy a halál nem a legvégső dolog (csupán apró esemény az örök életen belül).

Kierkegaard a kétségbeesés három fokozatát különítette el: a szellemnélküliség és a gyöngeség, majd a dac (vagy a tudomásul nem vétel) stációit. A hit nélküli kétségbeesés tehát – noha a létezés egészét érintheti – különböző szintereken nyilvánul meg. Mindenképp az ember szintézistulajdonságait sérti betegsége, Kierkegaard ugyanis meghatározza, mi az én-tudatával tisztában lévő ember: „Az Én a végeesség és végtelenség tudatos szintézise, amely önmagához viszonyul, amelynek feladata, hogy önmaga legyen, és ez csak az Istenhez való viszony révén lehetséges. Ennek lenni annyit jelent, mint konkrétan lenni, sem végesnek, sem végtelennek, hiszen az, aminek konkrétan kell lennie: szintézis. Az ember a véges és végtelen, az időbeli és örök, a szabadság és szükségszerűség szintézise.” S ebben a szintézisben a testre vonatkozik a véges, az időbeli és a szabadság kifejezés, a lélekre vonatkozik a végtelen, az örök és a szükségszerűség. Istennel pedig annak természetes közegében, a végtelenségben találkozhat, tehát a léleekben.

Ismételten Rácz Péter hívja föl rá a figyelmet, hogy Kierkegaardnál nemcsak a kétségbeesés bűn, hanem a bűn egyben kétségbeesés is (az ember kétségbeesik saját bűne fölött). A helyes és egészséges élethez egyszerű a recept: kerülünk kell a bűnt. Ebben a hit segíthet, miként az első (és minden további) bűn fölött érzett szorongás feloldásán is.

Így válik itt is érvényessé Pál apostol mondása, illetve így táplálja Kierkegaard üzenetét: „A mi pedig hitből nincs, bűn az.”

Vagy miként „Johannes de Silentio” fogalmazza meg a *Félelem és reszketés Epilógusában*: „A hit az ember legmagasabb rendű szenvedélye.”

Szilágyi Imre rézkarca:
*Atkelés, avagy újabb kísérlet
a jóságra (1993)*

Kierkegaard haikui

(Elias Canetti után)

Kierkegaard olvasása közben visszalapoztam Elias Canettihez. *A Feljegyzések* – e félig magántermészetű, félig nyilvános napló – fölfogható úgy is, mint „egy erkölcs története”. Ám klasszikus „fejlődés” nincs benne, csupán megerősödés abban a hitben, hogy a halál létjogosultságát nem szabad elismerni. A halál elleni küzdelem szükségszerűen veti föl a létezés kérdéseit. S Kierkegaard és Canetti között itt találtam párhuzamot. A haikuk talán néhányra rámutatnak.

1.
„Vagyok. Nem vagyok.”
– Az emberiség naiv
kiszámlolója.

2.
A legtöbb erő
ahhoz kell, hogy meg ne szokd
a cifra halált.

3.
A mindentudó
milyen nyomorult lehet,
a hangyák között!

4.
Mert az emberi
felelősség hiányos:
kell a megváltás.

5.
„Rózsabimbókkal
eteti az őzeit”
a szerelem.

6.
A semmi: nem szép.
Haldokló ragyogása
csak a vágynak van.

7.
„Szempillaszerű
mondatok” virrasztanak
álmaink fölött.

8.
Amikor boldog,
az ember elfelejti,
hogy van Isten is.

9.
Hála és remény
hajtott ki az elgondolt
emlékezetből.

10.
Vajon a kigyó
milyen nyelven vette rá
Évát a bűnre?

11.

Meddig vársz még a
boldogtalanságodért
bűnbocsánatot?

12.

Ha megtanulsz majd
csodálkozással élni,
boldog is lehetsz.

13.

A vágy a csöndre.
Hallgatással teli lét.
A néma Isten.

14.

Listát készítesz
mindarról, mit nem szeretsz.
Önarcképleltár.

15.

Ha reggelente
rózsa tövisébe nyúlsz,
fényt perget ujjad.

16.

Mindig fontosabb,
amire nem gondoltál:
a meg nem történt.

17.

Alkudozni az
álomkereskedőkkel
saját álmodért.

18.

„Szemölcsésé száradt
remények” – a bőródön
nincs egy csóknyi hely.

19.

A túlvilágról
vajon lehet-e látni
a csillagokat?

20.

A szabadságra
nem kell vágni, mert a vágy
megint megkötöz.

21.

Panaszkodik, hogy
az életét a költők
elvették tőle.

22.

A hit az ember
legbátrabb szenvedélye.
Csukott szemmel látni.

23.

Minél többet látsz,
annál jobban kergeted
a láthatatlant.

+1.

Gyermek szemébe
nézel, és észreveszed
benne az eget.

Koncz Sándor 100

VÁLSÁG ÉS VÁLTSÁG:
KIERKEGAARD ÉS A VILÁGHÁBORÚ UTÁNI TEOLÓGIA

„Az értelmes hit és a cselekvő erkölcs egysége”;
avagy: Koncz Sándor Kierkegaard-, és református
teológia-interpretációi

Ha valakinek akár a legkisebb kétsége is támadna a felől, hogy az idén 100 éve született Koncz Sándor (1913–1983) sárospataki lelkész, teológus, egyetemi tanár gondolatai nem volnának időszerűek a 21. század második évtizedében, annak elegendő fellapoznia fiatalkori, 25 évesen írt, 1938-ban Miskolcon megjelent könyve, *Kierkegaard és a világháború utáni teológia* bevezető sorait – a munka egyúttal doktori disszertációja volt. Dr. Koncz Sándor születésének 100. évfordulójára *Válság és váltság* címmel november 21–22-én konferencia keretében emlékeznek Sárospatakon. Erre a jubileumi alkalomra – Koncz Sándor fia, Koncz Gábor fölkérésére – az 1938-as mű, a *Kierkegaard és a világháború utáni teológia* ismertetésével készültem.

Az említett bevezetőben Koncz Sándor azt az ismert ószövetségi igeszakaszt választotta ki, amely Belsazar király életét minősíti: Megmérettél híjjával találtattál, el fogsz veszni (Dán 2:25). „Ez a hármas gondolat sor azt is összefoglalja, ami a ma szellemi, politikai, gazdasági és szociális áramlásában egyetlen szóval így jelölhető meg: válság” – írja kommentárjában Koncz Sándor, rögtön le is vonja a következtetést, mely így szól: „A válság lényegében véve az emberi egzisztencia korlátolt lehetőségének felfedezése és elismerése. Minden válság ezért kizárólagosan belső válság [...] A külső válság, amit általánosan világválság-

nak nevezünk, az állandó, történelmi időktől független belső válság szembeötlő, mondhatni: durva kifejezése egy konkrét korban” (Koncz 1938. 3).

S miből is tevődik össze ez a belső válság, amely tükröződik a világváltságokban is? A mindenkori emberi szellem csömöréből, saját merészségének szemrehányó bírálatából és a leértékelődés folyamatával való könyörtelen szembesülésből. A belső válság külső megnyilvánulását Koncz Sándor munkája óta is többször átéljük, de a válságok eme természetének lényegét a 19. század közepén Kierkegaard látta először, miközben ő – egyre inkább magányba menekülve a

világ elől – a válságokból elsősorban a hitben kereste a kiutat.

Koncz Sándor bázeli tanulmányai közben, harmadéves teológus korában kezdett Kierkegaarddal foglalkozni. Eredetileg csak a dán gondolkodó életműve iránt érdeklődött, ám szükség-szerűen szélesedett ki a problémakör ennek a filozófiának az 1. világháború utáni teológiával való összetetéséig. A válságprobléma láttatásához azonban Koncz előbb Kierkegaard szellemtörténeti helyét és jelentőségét jelöli ki, s gondosan végigkíséri a Kierkegaard-renezánsz útját, röviden áttekintve az előző két évtized teológiáját is.

Nem hagyhatja figyelmen kívül azt, hogy Kierkegaard annak az újkornak a gyermeke, amelyet a találó „öntudat-filozófia” kifejezés jellemez (miközben minden értékes, „szent” dolgot, jelen-séget szekularizál, s mivel már nincs mit imádnia, ledönti az egész templomot), és a kor „problémás” elemét, a szubjektumot ragadja meg.

A LÉT VALÓSÁGA

Kierkegaard a logikailag konstruált tiszta szubjektumot „az élet valóságos talajára helyezi át”, ezért számára „a szubjektum semmiképpen nem a logika problémája, hanem, a *lét valósága*” (i.m. 10), amely igazi *létkérdés* akkor válik, amikor megáll Isten előtt – tehát a szubjektum, az Én e ponton már rögtön teológiai problémává is válik.

Koncz Sándor itt világosan láttatja, hogy az ontológiai alapú kozmosz-filozófia mely ponton válik el a szubjektum és Isten kapcsolatát vizsgáló teológiától, és Kierkegaard szellemtörténeti nagyságát abban érzékeli, hogy egységesíti a létezésről való emberi gondolkodás különböző korszakait.

„Megragadja az újkor problémáját: a szubjektumot; ezt a görög ontológia talajára állítja, levezetését és megoldását azonban a középkor kifejezetten teológiai mezejére utalja” (uo.). Ez viszont nem valamilyen mechanikus, esetleg szükségszerűen harmonizáló folyamat, hanem az ellentétes világnézőpontok (világképek) egymáshoz rendelése feszültségeket hordoz magában. S abból következően, hogy az

Én mindig valamilyen szabályozott viszonyrendszerben érzékeli önmagát (a kozmoszban, Isten vagy egy másik szubjektum függvényében), nem alkothat magáról tiszta képet.

S amennyiben a kozmosz-filozófia attribútuma lehet a logika, s ezzel egy szinten az Istenfilozófia, a teológia (a vallás) helyezkedik el, Koncz Sándor már itt hűen érzékelteti Kierkegaard stádiumelméletének három alapkövét. „Kierkegaard ezen az úton a szubjektumot megfosztja minden szellemi beállítástól (logika), minden megnyugtató levezetéstől (esztétika) és minden gyakorlati segítségtől (etika)” (i.m. 11) – a lábjegyzetben Koncz Sándor is utal a *Vagy-vagy* és a *Stádiumok az életúton* című munkákra, ahol például az esztétika és az etika diszciplínáira is kritikusan reflektál a dán gondolkodó. Azt is egy csapásra megértjük, hogy a szubjektumból vezethető le a stádiumok mellett (előtt) az egzisztencia.

S mivel a logikától, esztétikától és etikától megfosztott szubjektum föl ismeri, hogy immár sem vizsgálatának tárgya nem lehet, se nem szembesülhet önmagával, hanem „léte minde- nentől Istennel áll szemben”, már nem egyszerűen csak az lesz a fontos az Én számára, hogy meghatározza magát: ki ő, sokkal inkább az: hogyan válik azzá, aki. Tehát az, hogyan egzisztál, miként létezik. Ez a létezőmód magába olvasztja az esztétikát és etikát, a vallási stádiumban – a „minőségi vallásosságban” –, vagy a hit egzisztenciájában

pedig, ahonnan (Koncz Sándor kiemelésével) csak *fel felé* lehet látni, teljesen természetes a sokat idézett megfogalmazás igazsága, miszerint: „hetven- ezer ölnyi mélység felett lebegek, mégis hiszek”. Különös módon ez a minden fizikai (vagy immanens) tapasztalat ellen is működő hit (transzcendens megtapasztalás) adja meg az egzisztencia lényegét, s Koncz Sándor ebben az egzisztencia-felfogásban látja Kierkegaard szellemtörténeti jelentőségét.

A Kierkegaard előtti ismeretelmé- let (például az újkor logikai szubjektívizmusa), az „ismerésre” vonatkozó tapasztalati megközelítések a valóságot elsősorban értelmezni kívánták, Kierkegaard azonban „az ismerést a valóság értelmezése helyett a *valóság élésévé teszi*” (i.m. 15) – az ismeretelméletből tehát ismeretgyakorlat lesz. Avagy: az igazság Kierkegaard számára nem a szubjektum és a megismerendő dolog függvénye, az igazságra nem kell reflektálnia a szubjektumnak, hiszen „az individuum az igazságban benne van”, más szavakkal, amiként Koncz Sándor idézi Kierkegaard gondolatait: „a létezőt ismerni annyi, mint létezőnek lenni” (i.m. 17).

MINEK A VÁLSÁGA?

Ez a felismerés magyarázza Kierkegaard reneszánszát, hiszen a modern ember számára nem feltétlenül az lesz a létkérdés, hogy „miként ismerheti meg a világot, hanem az, hogy miként

maradhat meg a világban” (i.m. 18). Ugyanakkor magától adódik a kérdés: az egész egzisztenciának arra kell-e vonatkoznia, hogy megmaradjon az ember a világban, ez a megmaradás-kényszer ugyanis a folytonos kétség állapotát idézi elő, az örökös krízist tartja felszínen. „A krízis azonban nem pusztán a szorosabb értelemben vett egzisztencia válsága, hanem válsága mindannak, ami az egzisztencia válságos állapotát előidézi: az egész élet válsága, a tudomány, a világnézet, a kultúra, a történet, az idő válsága” (uo.) – fogalmaz Koncz Sándor előzetes összegzésként, visszacsatolva egyúttal a kötetindító gondolatához.

A fiatal tudós teológus ez után röviden leírja az egzisztencialista filozófia egykorú módosulásait, úgymint: „1. egzisztenciális leíró pszichológia, 2. fenomenológia, 3. fundamentológia, 4. emocionális antropológia, 5. kritikusetikai filozófia, 6. prófétai filozófia”. Megállapítja, hogy noha összekapcsolódik egymással az egzisztencia és a válságprobléma, míg az újabb filozófia inkább az egzisztencia kérdését, úgy a modern élet más területei a krízis mibenlétét boncolgatják, mint például Spengler (i.m. 25).

Tehát Kierkegaard fölvetései ropant mozgósító erőként jelentkeztek nemcsak a 19. század közepén, hanem a „fin du siècle” baljós időszakában, a szellemi élet megújulásában – a 20. század elején – és újraszervezésében a világháború után, valamint az iroda-

lomban is. A Kierkegaard magyarországi jelenlétét áttekintő tanulmányában Nagy András lehetséges Ady- és Babits-, Kosztolányi- és József Attila-vonatkozásokat és konkrét Hamvas Béla-utalást említ (Nagy 2010). És ha már Hamvasnál tartunk egy írását föltétlenül meg kell említenünk. A *Babérliiget-könyvből* olvashatjuk el a *Kierkegaard Sziáliában* című esszét, amelyben Hamvas Kierkegaard belső győzelme áraként a külső legyőzetést jelölte meg, s az egzisztencia közép-pontjába az elhatározást helyezte.

Külön kell itt beszélni a protestáns teológiáról, melynek irányait (a szociális és a reformatori teológia mentén) Koncz Sándor szintén fölvázolja (vö.: i.m. 28–32). Jól látja, hogy bár a teológusok Kierkegaard-kutatásai „csaknem egy önálló teológiai irány jellegével és igényével” lépnek föl, a kutatók legnagyobb része nem építi be saját rendszerébe Kierkegaard gondolatait (i.m. 33–34). Nem tartozik ezek közé például Karl Barth, akinek dialektikai teológiája épített Kierkegaard egzisztenciális filozófiájára (Koncz amúgy több mint tíz, határkövet jelölő nevet említ a protestáns mellett a római katolikus és a görög-keleti ortodox teológiából is). Kierkegaard hatását vizsgálva Koncz Sándor nem tárgyalja önmagukban az egyes teológiai rendszereket (a dán gondolkodó hatása egymással kibékíthetetlen konfessziók és egymással ellentétben álló rendszerek felett szerteágazóan érvényesült),

inkább arra törekszik, hogy a Kierkegaard-hatás megjelenésére bukkanjon egyes rendszerekben. S teszi ezt igen frissen, újszerűen. A *magyar Kierkegaard* című, 2010-ben megjelent tanulmányban Nagy András ezt írja Koncz Sándor művéről:

„... Koncz Sándor művével a vallásbölcseleti értelmezés és befogadás ekkor megelőzte a bölcseletit: *Kierkegaard és a világháború utáni teológia* című könyvében ugyanis abba a kontextusba helyezte és értelmezte Kierkegaard hittre vonatkozó kérdéseit és feleleteit, amely az egyik legkorszerűbb – Karl Bartha épülő – dialektikus teológia kiindulópontját és szemléletét tartalmazta. A szerző ugyanakkor otthonosan mozgott a korszak meghatározó filozófiai életművei között is: Heidegger és Jaspers nemcsak hivatkozások háttérben bukkan fel, hanem gondolataikkal és hatásukkal is; valamiképpen mindezt 'egybelátva' kereste tehát a dán gondolkodó életművének érvényességét Koncz a 'világháború után'” (Nagy 2010).

S nem véletlen, hogy épp Karl Barth gyakorlata itt a legnagyobb hatást – Koncz Sándor, Svájcból visszatérve, a sárospataki tanulmányokat folytatva, 1935-ben készítette el *Barth Károly teológiája* című dolgozatát az Akadémia által kiírt pályázatra. Ez a munka önállóan is megjelent, és beépült az itt tárgyalt monográfiába (a *Sárospataki Füzetek* 2012/márciusi száma újra közölte a pályadíj-nyertes tanulmányt,

melyhez Szatmári-Karmanoczi Emília írt bevezetőt). S ide számíthatjuk a Konczot ösztönző Újszászy Kálmán hatását is, aki 1928-ban, első külföldi tanulmányútja során ismerkedett meg Barth-tal, majd 1929-től kezdődően a Barth-ra való implicit és explicit utalások nem maradnak el – Takács Ádám (2003) úgy véli, hogy a dialektikai teológia indíttatásával kell magyarázni Újszászynak a kifejezetten filozófiai problémák felé való tájékozódását is.

A „KITERJESZTETT SZÁRNY”

A hármas tagolású kötettrzs élén a *Kierkegaard személyisége* fejezet áll. Kierkegaard személyiségének lényegét a „növekedés és építés” folyamatában foglalják össze életművének és személyiségének kutatói. A mű és személyiség soha nem vált külön nála, és Koncz is fölhívja rá a figyelmet, hogy a tudomány és az önvallomás a legtöbbször ugyanúgy egyet jelentett a kutatónál, mint ahogyan Kierkegardnál fedték egymást (Koncz 1938. 38–39).

Előbb úgy próbálja megragadni ezt a személyiséget, hogy megállapítja: mi nem, a mag kategóriájában. Kierkegaard nem hős, nem emberi eszménykép, nem filozófus, nem teológus, és nem költő. Hogyan lehet ez, mikor titulusában egyszerre használjuk a filozófus és teológus kifejezést, élete és gondolatai megtermékenyítően hatottak az irodalomra? Koncz a nem-filozófus jelleget azzal magyarázza,

hogy „lehiggadt gondolatok helyett belsőjének forradalmi lázadását önti ki”. – Épp ezért lehetne költő. Mégsem az, „aki hangulatával igyekszik elbájosolni, se nem író, aki világnézetét akarja ráerőszakolni másokra”. S miért nem teológus? – „A legnagyobb dolgokról nem konfesszionális keretek között nyilatkozik” (i.m. 39).

Kierkegaard végső soron mindegyik karakterből visel magán jellegzetes vonásokat, kicsit költő és hős is, markánsabban filozófus és teológus, ám leginkább az ezekből is egybeszővődő magányos embertípust testesíti meg. Avagy, Koncz Sándor szavaival – aki egyébként ebben a könyvében világos tanújeleit adja, hogy ő egyszerre filozófus, teológus és költő –, a többszörös ráfestés alatt keresve az igazi freskót:

„Jellemében az ember bizonytalansága ölt testet [...] Életében a megrendült ember keresi az egyensúlyi pontot, amit Isten világos parancsa és tulajdon bűne szövevénye között sehol nem talál meg. Ő a mindenkori ember imbolygó alakja, aki ég és föld között lebeg. Lényegét a kiterjesztett szárny szimbolizálja, melynek röptülése fölfelé irányul, de saját nehézsége a földre húzza. Leghűbben ezért röptében ábrázolható. A földhöz tartozik, de, mint a szálló madár, mindig az ég felé tör, ahol igazi hazáját sejtí” (i.m. 40).

Talán már ebben a jellemzésben is megnyilvánul az angyalság titkainak fagatása. Ez a motívum jelen is van Kierkegaard munkásságában; lásd pl.

Nagy András *„Kierkegaard és az esztétika angyala”* című tanulmányát. A szerző megállapítja, hogy a dán gondolkodó több munkájában kapnak szerepet az angyalok, együtt jelenve meg a hit genezisének sokféle szereplőivel, és az angyalok mozgása modellezheti Kierkegaard hitének és filozófiájának mélységeit és magasságait; az angyalok kínálta „vertikális mozgás” pedig a 20. század jelentős művészei számára volt inspiráló (Nagy 2004). – S innen a kérdés már nem is annyira teológiai vagy szisztematikusan filozofikus, sokkal inkább esztétikai, noha az esztétikai minőség kiválóan alkalmas arra, hogy isteni üzeneteket közvetítsen, állapítja meg Nagy András is.

Koncz Sándor úgy látja: Kierkegaard *„rendkívüliségének súlya – a hiány”* (Koncz 1938. 40). Életének értékét épp azzal kívánta mérni, ami hiányzik belőle, ezért alapvető kérdés lett nála a teljes emberi élet. Ehhez önkritikára, az élet mikéntjének az átélésére és az örök reményre van szükség.

Ezek a pontok pedig az ember időbeli meghatározottságára utalnak: az önkritikus jegy a megtett cselekedetekre, a múltra, a megélés a jelenre, a remény pedig a jövőre vonatkozik. „Kierkegaard múltja folytonos kritikájában, jelene állandó emésztődésében és jövője örök reménységében fedezi fel önmagát” – írja Koncz Sándor (i.m. 41). Ő az életrajz eseményeit is ennek a hiánykarakternek (az önfeltárásnak, önkritikának, vizsgáló magatartásnak,

az önálló egzisztenciaigénynek, megrendülésnek és magánynak, az élet felsőfokát megmutató, a reményben a jövő kapuját nyitó hiánynak) a jegyében tekinti át, és bemutatja, hogy a biográfia egészében is képes igazolni megállapításait (i.m. 42–66). S kulcsmozzanatnak tekinti itt Koncz a reménységet, amelyben az ember úgy tudja igazán vállalni önmagát, hogy olyan igazságra talál rá, amiért érdemes élni, „amiért élni és halni tud”.

Ez az élő igazság nem más, mint az „ismeret imperatívusza”, amely elvezeti őt a hithez. Az ember ugyanis csak akkor tudja vállalni/választani önmagát – átélve léte igazi nyomorúságát az örök személyisége tükrében –, ha hisz. Ha „egyedül *Isten előtt* rémülök meg attól, aki vagyok”, és a magányos embernek ez az isten előtti remegése adja meg azt a dialektikát, mely Kierkegaard életének és írásainak a középpontjában áll (i.m. 50).

A reménység – mint a jövő kijelölése, a jövő reménységben való megélése – együtt jár a minden fölötti hittel. Koncz Sándor ismét értőn és világosan magyaráz: „A láthatatlan Isten egyedül a hitben látható. A hit azonban minél többet mutat meg Istenből, annál nagyobb alázatra kényszeríti az embert. Kierkegaard Isten megváltó munkáját a keresztyénségben átéli. Ezt azonban nem meri magának bevallani, nehogy büszkeség töltse el, és szédüljön a boldogságtól. Ezért ő állandóan a keresztyénség rettegésében él, mint

olyan hívő, aki a sorsot Istenben, a végzetet pedig a halálban érzi. A halál gondjában ismerünk sikoltva önmagunkra, s ez szorítja vissza az Én-t saját kereteibe, s hagyja meg Istent Istennek” (i.m. 64).

Kierkegaard eszméi a teológia területén bombarobbanásként hatottak, állapította meg Koncz Sándor, s leginkább a személyiség hitele, a gondolatok életpéldázatos mintája volt meggyőző. A világháború utáni teológiában a filozófiai ész helyett a hit lett az ember új orgánuma, a feltételek és az etikai tényezők közé bekapcsolódott a bűntudat és a döntés mozzanata, s az ember új tanítója Isten lett a dogmatikus tanokkal szemben (i.m. 66).

A dán gondolkodó egész munkássága a hiten alapuló egzisztenciára épült, a hitet a léttel azonosította, melynek tárgyát Isten valósága adja, ami egyúttal az egzisztencia valóságát is jelenti. „A hit tárgya ugyanis – Isten valósága az egzisztenciában, azaz, hogy Isten, mint Egyes ember itt van” (i.m. 121) – fogalmazott Koncz Sándor, a hit tárgyát Jézus Krisztusban jelölve meg.

KRITIKA ÉS KEGYELEM

A következő nagyobb könyvfejezetben Koncz Sándor Kierkegaard és a vizsgált időszak teológiája kritikai magatartását (a kettő közötti kapcsolatot) vizsgálja. Figyelmeztet rá, hogy Kierkegaard és a német idealizmus között semmilyen minőségi összefüggés nincs

– még akkor sem, ha a német idealizmus alapvetően vallásos természetű –, sőt, „a *kierkegaard* életstádiumok a német idealizmus kritikáját jelentik” (i.m. 68). S azokat a szisztematikus szempontokat pedig, melyek a háború utáni teológia kritikai viselkedését megszabták, Kierkegaardnak „a német idealizmus rendszerével s általában az egyetemes filozófiai gondolkodással való szembenállása és leszámolása” adta (i.m. 80).

A protestáns teológiában a dialektikus csoport képviselte legerősebben a vallásos színezetű kultúraillúzióval szembeni kritikát. Koncz Sándor Barth mellett Brunner, Bultmann, Gogarten, vagy a modern lutherizmus képviselői közül Althaus és Heim, továbbá a katolikus és ortodox teológia kritikai nézeteire hivatkozik.

Egyértelműen érzékeli: a legerősebb módon a fiatal Barth került Kierkegaard hatása alá, majd az egyház kritikus önértelmezésében mind inkább saját karaktert formált, de a Kierkegaardtól örökölt kritikai beállítottságát soha nem veszítette el (i.m. 103). S pontosan a dialektikus csoport kritikai szemlélete tette láthatóvá azt, hogy a válság időszakában a megoldást nem másban, mint a válságban kell keresni. A hit mellé tehát a másik kulcsszó is odakerült: a kegyelem.

„A világháború utáni teológia kritikai magatartása azt az igazságot tükrözi – írja Koncz a fejezet összegzésében, mielőtt Kierkegaard dialektikáját

szisztematikusan bemutatná –, hogy az embernek nincs nyugalma és életének nincs megoldása. Az embert élete és elmélete válságba sodorja. A válság elismerése az ember egyetlen lehetséges létmódja.

A teológia kritikai magatartása az ember válságos állapotát fejezi ki. Az ember értelmi közvetlenségével nem érhet fel Istenhez. Minden módszerrel, amivel Istent akarjuk felfogni, kudarcot vallunk.

Az ember válságának csak egyetlen megoldása van – s ez a váltság. A váltság különleges és mindentől különleges kvalitása pedig egyedül az egzisztenciális gondolkodás dialektikájában és paradoxijában ábrázolható.”(i.m. 109)

Már idéztük fentebb Nagy András méltatását, miszerint Koncz Sándor a kutatásai idején a legkorszerűbb tudósok közé tartozó, Karl Barthra épülő dialektikus teológia vonatkozásában vizsgálta Kierkegaard hitre vonatkozó kérdéseit. A teológiai dualizmus érdeklődését bemutatva, Barth teológiájának Kierkegaardra visszavezethető elemeit foglalta össze (i.m. 125–136). Koncz megállapítja, hogy Barth teológiai dualizmusa – azaz: „Isten emberré lett az ember érdekében, de ugyanakkor önmagával teljes egységben megmaradt Istennek” – a kierkegaard eschatológiai problémát építi ki, „a kegyelem és feltámadás csodájának hangsúlyozásával azoknak [tudniillik, a kierkegaard egzisztenciális definíci-

óknak] határozott reformátori és hitvallási tartalmat ad” (i.m. 135–136). Az Isten és ember közötti végtelen szakadék áthidalására egyértelműen csak az eszkatológia képes: a szakadékot csak az üdvtörténettel előkészített örökélet (Isten országa) szünteti meg.

AZ EGZISZTENCIA PROBLÉMÁJA

Izgalmas áttekintés született az egzisztencia problémájával kapcsolatban is, mely Kierkegaardnál egyértelműen hívő, keresztyén és etikai egzisztencia.

Koncz Sándor – a világháború utáni teológiai gondolkodásban keresve az egzisztencia-alapelv érvényesülését – bemutatja az „egyes” (Bultmann), a „társ-” (Gogarten), az „antropológiai” (Brunner), a „morális” (például Adam, Guardini, Unamuno), a „misztikus” (Weber) és a „mitikus” (Berdjajev) egzisztenciát. Koncz megállapítja: a kierkegaardi egzisztenciális tények eredeti értelméhez legszorosabban itt is a volt dialektikai csoport (Bultmann, Brunner és Gogarten) ragaszkodik, a morális egzisztencia a katolikus teológia híu kifejezője, Weber hitmisztikájában a lutheri örökség ismerhető föl, Bergyajev pedig az ortodox hagyományok szerint értelmezi Kierkegaardot (i.m. 161–162).

Végül – mintegy függelékszerűen (i.m. 163–170) – arra vállalkozott a szerző, hogy ha röviden is, de összefoglalja Kierkegaard hatását a magyar

református teológiában. Megjegyezve: a „rövidséget” elsősorban az indokolja, hogy 1938-ig nem sok nyoma volt a dán gondolkodó hatásának a magyar szellemi életben; az egyetlen hely, ahol jelentősebb a befolyása, az a református teológiai irodalom, noha ott sem beszélhetünk Kierkegaard gondolatainak rendszeres érvényesüléséről.

Megállapítja, hogy Kierkegaardnak volt konkrét és áttételes hatása is. A konkrét befolyás érvényesült például Tavasz Sándor és Vasady Béla teológiai munkáiban, a közvetett hatást a Bultmann interpretáló Mátyás Ernőnél lehet felfedezni (i.m. 165); Ravasz Lászlónál pedig sok „tükröcserépből” kell összeszedgetni az egzisztenciális keresztyénségre vonatkozó gondolatokból rekonstruálható képet, „egzisztenciális keresztyénség alatt elsősorban a *cselekedetet* értve (i.m. 169).

Koncz Sándor a krízishelyzet fölválasztásával adta meg munkája alaphangját, és a válság fogalma, problémaköre több helyen is fölbukkant a könyvben. S ezzel is fejezi be, a hit mellé ismételen a kegyelmet, a megváltás csodáját állítja:

„Lezárt, végleges és diadalmaskodó teológia nincs, mert nincs lezárt, diadalmaskodó és a ’fejlődés’ legmagasabb csúcán álló ember. Így szerényen csak annyit mondhatunk, hogy *minden válság megoldása a váltság – a csoda.*” (i.m. 171)

TORONYNAPLÓ

MUNKA MÁJUS ELSEJÉN (2013. május 1.)

Egy évvel ezelőtti május 1-jén szintén a *Toronynapló* oldalain jegyeztem föl, hogy a munka ünnepén dolgozni kell, mert a munkát igazán csak a munkával lehet ünnepelni. Könnyen mondom, mert magam az év 365 napjából legalább 360 napon dolgozom, és Istennek hála, ha a hivatali pozícióból adódó tennivalókat nem számolom, ezeknek a munkáknak csak parányi része kötelességszerű, mert inkább az élményszerűség a domináns. Még akkor is, ha olykor jelentősen le vagyok maradva vállalásaim teljesítésében. Igaz ugyan, hogy ilyenkor a határidő betartása vagy nem túl föltűnő megszegése kötelesség, ám amikor már benne vagyok, a kötelességből is élmény lesz. Így jártam most az egyetemi *Kreatív írás* tantárgy jegyéhez szükséges diáknovellák javításával és értékelésével délelőtt, ebéd helyett pedig Magyar Magda verseskötetének kéziratához írtam egy ajánlást (amit április végére ígértem). A délután a családi biciklizésé.

MESÉLNI IGAZÁN... – MAGYAR MAGDA VERSEIRŐL (2013. május 1.)

Sajátos paradoxont fejez ki Magyar Magda új verseskötetének címe, egyúttal rá is kérdez önnön költészetének célracionálisára. Avagy: az epikus közlésmód, a versben-elbeszélő karakter mikor és miért változik át a lírai jelzés, a sejtetés, a dolgok fölé emelkedés szintjére?

Magyar Magda a mesélés szándékával válogatta össze kötete anyagát, áttekintve a világról alkotott képek sorának változásait, mely ugyanakkor a világnép stabilizálódását jelenti. 2002-es verseskötetében (*Színeim*) egy fajta leltárt kívánt adni a megélt tapasztalatokról, s jellemző volt a tanulságvonás (vagy a bölcselkedés) szándéka is. Sorba rakva a külső és belső világ (külső és belső természet) dolgait, harmóniát keresett a dolgok közötti kapcsolatban.

Most is azt mondja, hogy *Mesélni igazán az 'elmesélést'* jelenti, az első ciklus végén azonban szerencsés módon váltja át a versbeszédet dalformába – árulkodó lehet itt az első vers is: *Dalol a táj*. S olyan remekek futnak ki még a tolla alól, mint a *Tavas van* és a *Sárguló szeptember* (mindkét darab bátran lehet afféle Weöres Sándori helyzet- és ritmusjáték), a *Kisleány* vagy a *Vágyakozás*.

Sőt, a *Kikelet* című verset szinte egészében érdemes idézni, és fölfogható ez a kis dal ars poetica gyanánt is, az életösszegzésben benne van a gyerekké vissza-

változás vágya és lehetősége, a költészet varázslata. Mindazonáltal tanúskodnak a sorok a költői képalkotás jellemzőiről, a metaforagyökerű láttatásról, a ritmus és élethangulat egységéről.

*„Szárnyakon feszülök a légbe halkan,
Benne születek a lüktető dalban.
Nevetek, csevegek, mint patak a parttal,
Versenyt szaladok szélllel, zivatarral.
Csókot dobok az összes virágnak,
Zsendülő füvet teríték a nyájnak.
Erdei úton füttyülök madárral,
Pirosra festem arcod napsugárral.”*

Mondhatjuk: a költőtoll remekel, hiszen úgy érzem, Magyar Magda itt, ezekben ciklusokban érett *igazán* költővé. A *Mesélni igazán* tehát azt jelenti, hogy hangsúlyosan őszintének kell lenni, hogy vallomást kell tenni, közben törekedni arra is, hogy másképp mondja ki a vers az életet; s azt is jelenti, hogy felülemelkedni és rálátni, vagy még inkább belelátni az életbe. Ez a szembesülés olykor drámai, annak meghatározó szépsége mellett, mert a költő a saját életébe lát bele.

Magyar Magda egyre pontosabb megfigyelője a természetnek, szükségszerűen egyre jobb ismerője így az emberi belsőnek. Megfigyeléseit pontos versképekben közvetíti, de igazán hitelessé az teszi leírásait, hogy azoktól immár elválaszthatatlan a megfigyelő személye. És személyisége, hiszen a leírásban rögzített kép idomul a leíró karakteréhez (mintegy a jelző és a jelzett egymás minőségeit veszi át).

A *Tavaszi városi éj* lassú versszakmondataiban a látvánnyal és a látóval egyaránt tudunk azonosulni; *A csend* zaklatott rövid és drámai mondataiban az ember sorsviharra készülődése allegorikus jelleggel bontakozik ki; az *Emelsz-e végül...* néhány sorába komplex szerelemfilozófia fogalmazódik (s ide illeszkedik az *Ölelj át* hat sora, a *Szerelem 1-2* hat, illetve három sora).

Szintén kifejező a kötet második részét indító ciklus elején a *Holdarcú idő* című vers kezdete: *„Létfám gyümölcse érett-fanyar / Sorsom falán – / – az idő kapar / Arcom ránca már burok”*. Bizony, ismét összegző „leltárverseket” kapunk, ám ezek már valódi létösszegző miniatűrök, versaforizmák, s ezt a jelleget erősíti az ironikus versbeszéd, melyben nagyobb szerepet kap az önirónia (s ez még inkább hitelesíti a gondolatokat).

Tévedünk azonban, ha a leltárjellegből vagy a gnóma formájú parainesis sajátosságából a búcsúzásra gondolnánk (még akkor sincs ez így, ha *Az én világom* első sorát idézzük – *„Fáradt vagyok”* – vagy az *Életvers* befejezését: *„Valahol*

*belül készülődik / az üvöltés...”). A testáló szándék nem a búcsúszavakban, hanem a közösségteremtő élményben (vagy „ébredésben”) ölt formát. A *Nem alszom* című vers „megváltó pirkadása”, a *Készülődés* kulcsmotívuma, a „*lelki meztelenség*”, s az ehhez hasonló képek sokasága inkább kontrasztot teremt a *Káosz* és a *Harmónia* című versek üzenetéhez. Hiszen az ember (ráadásul, ha költő az ember lánya) folyamatosan búcsúzik, naponta küzd meg az ismeretlen varázslatával és félelmével, sorsát viszont mindig a növekedés állapotában, avagy az ég és a föld közé feszítve látja és érzékeli.*

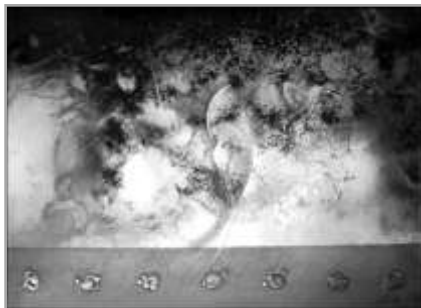
Ez olyan perspektívát teremt, mely a ráismerés helyzetét alapélménnyé teszi. A jövőreménység egyúttal figyelmeztetés is, amit a *Horizont* című vers így fogalmaz meg: „*Az embernek végre / felnőni kéne / hogy ellásson messze / a falakon át // mit önmaga emelt / élete felett*”. S az ember hiába olvadna lusta mozdulattal lassan a semmibe (*Unalom*), végül mégis csak az örökkévalóságba nyúlik át (*Kettesben az idővel*). Akár a költemény.

ETÚDÖK

Ludvig Zoltán festményeihez

I.

Ledobta minden terhét a tavasz,
s te ott lebegsz a könnyű reggelen.
Halántékodon már a nyár dagad,
arany csók virít galamb szenteken.

II.

Oldalt feküdve, melled omlik
egy kökörcsinvirág sárga szirmain.
Pejzik a vágó a fák alatt.
Mályvaszín lucernaillat motoz, s amint
a könnyű szellő érinti bőrödöt,
fülledt és zokogó sóhajokkal megered
az éneklő domb ölén egy holt patak.
Liliomszárnyú angyalokkal telepszik rá
a boldogság a nyárra.
Elomló melleden megcsillan a fény,
és én még nem gondolok a halálra.

„ITTHON VENDÉGKÉNT” – NEMZETI ÖSSZETARTOZÁS NAPJA (2013. június 4.)

Pálffy Putyu István, 1994 óta Magyarországon élő festőművész június 4-én ezt az elektronikus levelet küldte nekem, csatolva hozzá a mellette bemutatott grafikát:

„A Nemzeti Összetartozás Napján egy húsz éve, még Ungváron készült tusrajzomat küldöm.

*Kárpátalja.
Itthon vendégként.*

Trianon következményeit mi élesben éltük át. Ahogy látod, már 20 éve is szóvá tettem szerény eszközeimmel. Az akkori ukrán sajtó meg is fenyegetett, amivel hozzájárult áttelepülésünk felgyorsításához. (Hála Istennek!)

Azért küldöm neked ezt a rajzot, mert már viszonylag jól ismered munkásságomat, és be tudod mutatni másoknak is, hogy nem most ébredtem fel.”

(Pálffy Putyu István festészetéről a folyóirat 51. kötetében írtam, egy debreceni kiállítás apropóján. Néhány nappal a fenti levél után újabb dokumentumokat – újságkivágást és fényképet – is küldött egy 1993. májusi eseményről, mikor is megalakult a Magyarok Világszövetsége Képző- és Iparművészeti Társasága. A választmány egyik Kárpát-medencei tagja Pálffy István lett a szintén kárpátaljai Tóth Lajossal, a délvidéki Gyurkovics Hunorral és Szombathy Bálinttal, a felvidéki Duncsák Attilával és Nagy Jánossal, az erdélyi Kazinczy Gáborral, Márton Árpáddal és Simon Endrével.)

A NEMZETI ÖSSZETARTOZÁS EMLÉKHELYE NYÍRADONYBAN – (június 4.)

Tudomásunk szerint az országban első alkalommal Nyíradonyban állítottak föl emlékművet hivatalos Attila-ábrázolással.

Történt ez 3 esztendővel az emlékhely alapkövének lerakása után. Az *Attila, a hunok fejedelme* mellszoborral együtt a kompozíció középponti eleme, az 5 méter magas süttői faragott kőtömb, tetején a bronzból kiöntött, 2,8 méter szárnyfeszítávú Magyar Turul szintén helyére került 2013. június 4-én. A kőtömb frontján a kőbe vésett Ima – „Hiszek egy Istenben, hiszek egy Hazában, hiszek Magyarországot feltámadásában! Ámen” – az 1874-es, majd 1915-ben a boszniai címerrel kiegészülő Koronás középcímer. A nagy léptékű kompozíció tervezése, az oszlop, a turul- és Attila-szobor Juha Richárd munkája (s Attila mellett már a következő oszlopot is fölcímkezték: innen tudni, hogy ott „Árpád, a magyarok vezére” mellszobra lesz látható). A központi elem és a közös gyökeret, egybetartozást is szimbolizáló félköríves alapzat között a 12 méter magas Országzászlót is fölállították.

Halász János, az Emberi Erőforrások Minisztériuma kulturális ügyekért felelős államtitkára és Tasó László, Nyíradony város polgármestere, országgyűlési képviselő Attila, a hunok fejedelme mellszobrának avatásánál

Tasó László polgármester és az Emlékhely kialakítására szerződött Juha Richárd szobrászművész együtt reméli: jövőre Árpád „A magyarok honfoglaló fejedelme” mellszobrának átadása is megtörténhet. Szeretnék, ha minden évben legalább eggyel bővülne az összetartozásunkat is szimbolizáló fejedelmek, királyok és kormányzók szobrainak sora, akik a nemzet egysége felett örködtek.

Tasó László polgármester az avatáson elmondta: az emlékhelyet a budapesti Hősök terén lévő emlékmű és a Parlament kupolacsarnokának képei ihlették; s az emlékoszlopon lévő turulmadarat félkörívben vesz körül 16 magyar király, erdélyi fejedelem, államférfi. Attila hun fejedelmet Árpád vezér követi, és a tizenhatodik Kossuth Lajos lesz.

A polgármester megosztotta velünk kritikai gondolatait is, miszerint azoknak a sorsunkat meghatározó személyiségeknek állít emléket a hely, akik a magyarság történetének egy kiemelt időszakát fogják össze és jelenítik meg. Rendkívül nehéz és érdekes, de egyben felemelő kutatás volt, mely nyomában korántsem biztos, hogy minden ízlést kielégítő, illetve szakmai kritikát kiálló „válogatás” jön létre a Nemzeti Összetartozást jelentő emlékhelyen – írta Tasó László.

„Fejedelmek, királyaink, kormányzóink sorából nem hiányozhatnak a legnagyobbak, a nemzet életében a kiemelkedő jelentőséggel bíró történelmi szereplők, de a Habsburg–Lotaringiai ház uralkodói nem kapnak helyet. A Magyar Képzőművészeit Lektorátus sem foglalt egyértelműen állást abban a szakmai polémia-ban, hogy kiket sorolhatunk a ’nemzeti összetartozásunkat megtestesítő vezetők’ közé, és benne lehetnek-e az idegen elnyomás során, a magyar nép nyakára ültetett uralkodók? A Trianoni nemzettragédia fájó emléke azonban világossá tette, a Nemzeti Összetartozás Emlékhelyén nem lehetnek megszállók – és nem lehetnek az ország függetlenségét és a nemzet egységét megkérdőjelező, vagy éppen azt támadó koronás fők.”

*2010. június 4-én írtam e haikut.
Közöltem már két évvel ezelőtt a
Néző • Pontban, és megjelent a
Lábjegyzetek című kötetben is.*

JÚNIUS 4.

Csonka mennyország.
Csóhányok marakodnak
a turul szívéen.

HOLDVILÁG-ÁROK
(június 10.)

*Feljegyzések
a Szindbád olvasása
közben című ciklushoz*

*Ásztai Csaba:
Holdvilág-árok
(2009, olaj, vászon)*

I.

Minden fényt máshol keresel,
és szeretnél hozzá valami illatot,
egy emléket, mint az árnyékkodat,
mely a hajnali párával felel.

Keresed a csavargó akácfaék
énekét is a szélben; szemérmes
szoknyák korcában fölszikkáznak
még a mályva mérgek; de mikor
selyemben jár a Hold, már csak az
alkonyodó vágyat érzed.

S bedöcög a szekér, megrakva
ábrándos, sóhajtozó csillagokkal;
a lovak homlokán ezüstös
fények gyúlnak; és jó szagú
füvek sikoltoznak össze
a feledéssel.

VOLT-E AZ ÉRZÉKI SZÍNHÁZ? – (június 20–27.)

Húsz évvel ezelőtt (1993. június 20–27. között, a nyári napforduló hetében) mutatta be Tóth Dénes *’Érzéki Színháza’ A nyárspolgár hét fő bűne, avagy: mivé lesznek a férfiak?* című „pornográf moralitását”, Ionesco- és újságszövegek, rádió- és tévéműsorok felhasználásával, esténként 7 órától, egy debreceni lakásban. Emlékszem, az előadásra számozott belépővel lehetett bejutni, és arra is, hogy nem tartozott életem legegyszerűbb feladatai közé tárcakritikát írni a darabról a megyei napilapba.

MAGUKAT KUKKOLÓK címmel írtam a *Hajdú-Bihari Napló Kultúra* rovatába (1993. július 1-jén jelent meg a cikk) – hivatkozott erre Tóth Dénes. Ő közben Árpád is lett, amire a *Tóth Dénes Árpád füzetei* sorozatcím szintén utal; a sorozat V. könyveként látott napvilágot tavasszal az *Érzéki Színház*, mely a szerző három évtizedes alternatív és mozgásszínházi – „érzéki színházi” – tevékenységéről szól.

Elöl Varga Orsolya és Mester István, a háttérben Megyeri Béla és Csatári Anikó – reprodukció Tóth Dénes Árpád könyvének 70. oldaláról

Tizenkét néző üli körbe a színt. 1992–93-ban három performansz készült. Az *Álom Szentiván éjjelén* című produkció után a *Met/a/morf* tette föl alcímében a kérdést: „mivé lesz a nő?” A performansz trilógia záró ellenprodukciójában mi másra lenne kíváncsi a rendező, mint hogy „mivé lesz a férfi?” Mindegyikük – a férfi is, a nő is – csak a másikkal tudja meghatározni önmagát. A férfiak és nők egy harmadik emeleti bérlakásban mutatják be a csupasz közhelyvalóságot. Ők a főbűnösök. De valóban ők a főbűnösök?

A nyárspolgár hét fő bűnét sorolják (a színészek és a rendező) szagos-zaftos abszurd tálalásban (miközben bevezetetik a publikum, otthon lecsó készül és asszony zuhanyozik). Nagyrészt Ionesco-szövegek köszönnek vissza (*A kopasz énekesnő*), újságadalékok, videofelvételek, rádió-, tévéműsorok adják a körítést a hagyma és a sör mellé. A nézők benn ülnek a lakásban, és a színészek persze tudomást sem vesznek róluk, így megy ez hetven percig, a publikum próbálja csak meg jól érezni magát – nem könnyű a feladat.

Nem könnyű, főleg akkor nem, ha egyikük abba a fotelbe huppan érkezéskor, amely játszóter, ott ül ugyanis az egyik férfi, mikor asszonya a lábát mossa, meg miegymás. A széken ülők okkal érezhetik magukat akár bútordaraboknak is, mondjuk, emeletes székeknek. Saját műbőrükön érezhetik a nevezett „pornográf moralitást”. Ez nemcsak a célzatosan az érzékiséget fölkeltő, szeméremsértő erkölcsöt jelenti (ha létezik ilyen egyáltalán), hanem az ember álerkölcössé válását is a kényszerű intimkörnyezetben. Rájön, hogy a létezését és a semmit nem sok választja el egymástól – ebben a minőségében igazi német filozófus lesz. Arra is rá kell jönnie, hogy ő ebben a semmiben van, bár ezt nem mutatja. S ahhoz, hogy tényleg ne vegye észre senki, hogy egy lyukas kétfillérest sem ér az élete, a lelki és az intellektuális unalommal kell kezdenie valamit.

Az imitált intimjelenetek igen célratörően történnek meg a történésben. Ennek ellenére jöttányival sem szeméremsértőbbek azok, mint a verbális aktusok. A néző hirtelen rájön, hogy ő tényleg egy kukkoló, noha lehetnek már halvány sejtelmek erről az érzéskor. Próbálná laposan, szeme csücskéből meglesni a többi kukkolót is. Tehát minden néző egyúttal egy másik voyeur élvezeti tárgya. Mert bizony, a leleskedés aktusa ott van, ahol az emberi kapcsolatok már nem (vagy még nem) működnek. A szeretkezés izzadt valóságában csak érzés nélküli érzék van, és az érzék ott veszi át a szerepet, ahol nincsen megértés. S talán az a leginkább szeméremsértő, ahogy Ernesto Sabato alagútjában élék föl magukat a sorsok. Nem valósulnak meg, nem teljesednek ki, igazi találkozások nélkül futnak egymás mellett a sötétben, akár ha „egymás mellett, de nem egymással” élne két valaki vagy valami a lecsó- és pálinkaszagú semmiben. S van merszük hozzá, hogy emberinek nevezzék pornográf hústömegeiket.

A brechti mottó szerint: „*Első a zabálás. ne feledd, / Második helyen a nemi aktus áll. / Harmadszor bokszolni kell neked.*” A néző egyre több kényszerű mosollyal próbálná oldani a feszültségét, mert miért tagadná: magára ismer (legalább részben, de az épp elég). Próbál úgy tenni, mintha ott sem lenne. Azt hiába próbálná elhithetni magával, hogy színházban van, nem megy. Mert nem színház az, amit lát, vagy semmi esetre sem olyan színház, ahová eddig járt. A demonstrációra verbuválódott alkalmi közreműködők maguk is a főbűnös nyárspolgár életét játsszák, legalább is átélhetik a darab közben. Megyeri Béla és Varga Orsolya naturális játékkal rukkol elő, Csatóri Anikó föllépése fizikai módon érzéki, és Mester István bízik a mozgáskultúrájában.

S hogy mivé lesznek a férfiak? – kérdezi az organizátor viceházmester Tóth Dénes. Úgy néz ki, hogy ugyanolyan tárgyakká, mint a nők. A „koccincunkcsak férfiak” reggel, a tükörbe nézve, nem látják magukat. A tükör azért valamit megmutat. És ez ma ismét olyan abszurd, mert „embertől beteg” az ember.

Nagyjából ez volt az a két évtizeddel ezelőtti élmény és szöveg, amit a most kezemben tartott könyv fölidézett. Tóth Dénes pedig ezt írja:

„Hogy amit csinálunk, intellektuálisan, racionálisan jelent-e valamit az emberek számára, nem érdekes. Nem közlésről van ugyanis szó, hanem bemutatásról: mindenki azt láthat benne, amit akar. Képeink ugyanis nem a színházban megszokott lineáris, narratív logika szerint, hanem felidéző, evokatív úton születtek és hatnak. [...] Nem baj, ha a néző nem ért meg mindent, ha mindent értene – unatkozna. Képeket szerkesztünk, melyek talán megzavarják, elbizonytalanítják – javára válik, ha eltéved közöttük. [...] Sajnálható, aki csak konkrétumokat képes befogadni, bizonyára sivárabb az élete, mint annak, akinek az étel-recept és a keresztretjvény megfejtésén túl marad ideje a fantázia játékaire is.”

Tóth Dénes teatrográfiája meglehetősen gazdag. 10 saját szcenáriumot álmódott meg, 6 dramatizálást és 14 adaptálást készített, 6 szerkesztés és 9 összeállítás fűződik a nevéhez. 1975 és 2000 között 15 saját koreográfiát (ez összesen 204 előadást jelentett), 5 eredeti drámát, 7 adaptációt, 5 szerkesztett műsort 24 úgynevezett „beállítást” rendezett, és 8 egyéb produkció megvalósításában volt közreműködő. Előadásait majdnem 100 ezren látták!

Oláh Tibor fotóművész kompozíciója Tóth Dénes Árpád könyvéből

Tóth Dénes saját koreográfiáival kiváló alapminősítést, első díjakat, rendezői és egyéb különdíjakat, országos ezüst és arany diplomát, legjobb rendezés díjat kapott. Dolgozott hajdúnánási amatőr színjátszókkal, a debreceni Kossuth Kör gimnazistáival, „különböző cselekvés-együttesek performereivel”. Leghosszabb útja az Unió Mozgásszínpad/Mozgásszín 110 játékosával tartott (egy híján 40 produkció létrehozásával). Saját lehetőségeik csúcsaiként tartotta nyilván a *Rodiniána* (1980), a *Bilincsek* (1982), a *Punaluna* (1983) és a *Cserjésben* (1984) produkciókat.

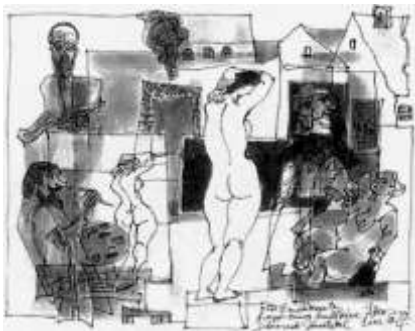
A kötetben külön fejezetet kapott az 1974–79 közt működött *Munkásszínpad*, az 1980–83 közötti *Unió Mozgásszín*, kapunk egy fejezetet az *Utolsó évekről* (1984–86), egyet *Három performansz* (1992–93) címmel (melyről főntebb is írtunk); a záró fejezet pedig az *Érzéki színház* (1984–2002), s egy fajta utóhang a *Végyjátékok* (1999–2003).

A kötet dokumentum értékét nemcsak a pontos adatolás, a jegyzetanyag és a szemtanú/főhős beszámolója, a tudósítások és kritikák idézetsora kínálja, hanem a forgató- (és szöveg-)könyvek, a szcenáriumok megjelenítése is. E részletek az emlékeztetést (s a felidézést) ugyanúgy segítik, mint a beleképzelést. Magam a '90-es évek elejétől-közepétől voltam közönség, inkább csak a *Végjátékok*ba kapcsolódtam be. Ide tartozott *A Nap és a Hold elrablása*, melyet *Ólom és arany* címmel a Modern Táncjáték Stúdió tagjai táncoltak el (*képünkön*).

A táncfantáziában Tóth Dénes egykori önmagát reinkarnálta – s szintén a nyári napforduló volt a bemutató ideje. Sol (a Nap) és Luna (a Hold) nemzetsége (az emberiség) a boldog aranykorba (a Sárkány évébe) vezet vissza. A sárkányember legyőzi az őszi vadászatban megsebesült Napot. Hold még őrizné a lelket, de a vaskor káoszát hozza a tél. A keretjáték jelentésszerű kísérői Seres Géza diaporámái (a táncképekből született, háttérként kivetített montázsok) – a bevezetőben erős szerepet kaptak a lélekminőségű, világfa-lombot faggató kezek, az epilógusban pedig az új útra vágyó, de gyökér markolta lábak. Legdinamikusabb az örömszerepjátékot, a lírai, gyógyító varázstáncot követő, a sárkányember könyörtelen támadását kibontó kép. A szimbolikus erotikum, a hataloméért és megmaradásért folytatott harc táncos megjelenítése a fantázia tetőpontja.

„Végül kiderült: Debrecenből egyelőre nem vezet út tovább az érzéki színház felé – fogalmaz Tóth Dénes, fölkonferálva a *Végjátékok*at. – Életre-halálra csak a szent játszik, meg az őrült – félült volt, hogy a közreműködők nem találnak vissza a 'normalitásba'. A józanabbnak bizonyuló csapat nem erőltette tovább a dolgot, s a színházi álom kísérletsorozata véget ért.” Azaz: volt még két utóhang a Debreceni Kortárs Art Expón, 2001- és 2002-ben. Előbb jött a *Szoboravató* (a Rodin-téma ironikus reflexiója), majd a „szcenikus koncert”. Az akcióművészek (1-1 festő, táncosnő, bábos, konferanszié, ütős és fotós) John Cage *4'33*” című, kottajel nélküli darabja és Malevics *Fehér négyzet fehér alapon* műve alapján előadták a semmit, a minden tárgyias jelentéstől megfosztott abszolútumot.

László Ákos: *Szoboravató*

JÁRJUK A TÁNCOT
– (június 21.)

Czentyéné Zolnai Irén naiv képzőművész márciusban a téglási könyvtár-galériában rendezett kiállítást. Tárlatát a *Néző • Pont* 51. kötetében mutattam be (258–252.), és figyelmetlenségem miatt az egyik kép (*Húsvéti locsolók*)

kétszer is megjelent a cikkben. A kimaradt (s *most fönt látható*) mű szintén tavaszi kép, a hónapképek sorozatba illeszkedik. A háttérkörnyezet is rokon egymással, a lányok viselete szintén igen hasonló, igaz, a képeken szereplő szituációk merőben eltérő karakterűek. A tévedésem okán kimaradt festményt azt hangsúlyozandó közlöm, hogy a tavaszi örömnépképek természetes módon hangolódnak rá egymásra. A profán hangulat és a szakrális áhítat együtt jár a folklórbán és népeleti rendben – úgy nyilvánul meg ez, hogy az újjászületést a hitben az újjászületés a természetben érzése övezi.

A cikkem végére a következő összegzést írtam: „Ez a játékosság és felszabadultság, ugyanakkor ez a mély áhítat van jelen Czentyéné Zolnai Irén tavaszi örömnépképein is. S az áhítatot megéltésnek vagy lelki élménynek nevezve tudjuk összekötni a tavasz mágiáját az újjászületés csodájával.”

Ezúttal alaposabban – újra és újra – szemügyre vettem a képet, már csak az összehasonlítás végett is. Közben ritmussá formálódtak bennem a színek, a hangulat mögött valóban fölsejlett valamilyen naiv áhítat is. Gyorsan helyet készítettem a próza mellett, hogy ide tudjam írni az éppen megszülető verset. Bevallom, még nem tudom, hogy miről szól – talán ugyanarról, mint minden ezen a világon: a növekedésről, tehát a szerelemről.

JÁRJUK A TÁNCOT

*Járjuk a táncot,
pördül a szoknya,
a rózsakert is
velünk ropja.*

*Körben forogva,
szédül az ég fenn,
s dobban a vágy is
rózsa tövében.*

*Hamis legények
lesik a lábunk,
leszakítanak
kis virágunk.*

*Szoknyaredőben
s könnyű ing alatt
sziromkodnak
a kék madarak.*

*Rózsacsőrükön
röppenő fohász...
S olyan a szárnyuk,
mint a tánc.*

BACH ÉS A KIS KECE LÁNYOM...
(június 21.)

Két zseni toborzott teltházat a debreceni Nagytemplomba. Az ötletes című koncert (X+1/2X) Xavér Varnus és Lajkó Félix mindössze második improvizációs estje volt, de semmi feszültség, hiszen az öröm szállt az orgonasípok és a hegedűhúrok egyszerre vibráló és áradó harmóniájába.

Máthé András felvételein a két művész

Míg el nem felejttem mondani, a koncert nem most volt, hanem még május elején. Az óta szinte minden nap le akartam írni e néhány sort, emlékeztető gyanánt, de nem tűnt föl az idő múltán, csak így, lapzárta felé közeledve – ugyanis én szinte minden nap Lajkó Félixet hallgatom munka közben. Három cd-nyi zeneanyaga ismétlődik nálam évek óta, de soha nem unom meg – mindig ugyanazt hallgatom, mégis mindig

mást hallok, ezért roppant inspiráló minden hegedűfutama. Talán még nem is volt olyan alkalom, hogy a gondosan előkészített improvizációi ne találkoztak volna a hangulatommal, az aktuális lelkiállapotommal. Ez a varázshang nem valamilyen ismert rezgésekből áll össze, hanem a mélységek és magasságok, a poklok és mennyek, a kövek és csillagok titkos létezésrezdüléseiből.

Az ajánlók arról szóltak, hogy az improvizációs nagytemplomi koncert bachi dallamokon alapul, ami rendjén is volt, mégsem a bachi isteni zene dominált, hanem egy ki tudja, honnan eredő, talán ősi, ázsiai gyökerű magyar népdal, melyet az izlandiak is az övéiként ismernek és szeretnek. Pontosabban, mégis Baché volt a főszerep: mert képes volt teremtő, áradó egységbe önteni, magába fogadni az archaikus emlékezetünket megszólító *Kis kece lányom...* népdalt, a virtuóz templomjátékot és a húrokból előfuldokló szent örületet.

VARROTT KÉPEK KOMÁROMBÓL (június 22.)

Május végén kaptam meg azt a levelet, melyet Orbán Attila küldött nekem a nagymamája legújabb varrottasairól. A marosvásárhelyi Bandi Dezső nevével fémjelzett iskolát megjárt Orbán Irén naiv művész varrott képeivel ért el szép sikereket Erdélyben (az EMKE Vámszer Géza-díja), Magyarországon (a Tokaji Művésztelep Zilahy-díja) és az Egyesült Államokban (a székelyvajai alkotónak a tengerentúlon is rendeztek vándorkiállítás); s az alkotásai ott vannak a Naiv Művészek Múzeumában, Kecskeméten.

Az idén 80 esztendő művész varrott képei az úgynevezett „emlékező varrás” jegyében születtek, elsősorban a székely népélet emlékeit örökítve meg. És ide tartozott természetesen nemcsak a népszokások, hanem a népballadák világát felidéző-újrafogalmazó varrottasok sora – a *Júlia szép leány* és a *Fehér László balladáját* küldte el legutóbb.

Most a szüret eseményeit két képben is földolgozta (jobbra lent s a következő oldalon), s a harmadikon pedig mintegy „népéleti anizsként” idéződnék elénk a pásztorkodás mozzanatai. Kompozícióit a vertikális elbeszélés jellemzi (gyakran lentről fölfelé kell „olvasni” a történetet) – de a képek sajátos „ritmusát” nem ez, hanem a szeretet és a hűség adja meg.

Ennek a szeretetnek és a hűségnek a jegyében kívánok én is Orbán Irénnek 80. születésnapján boldog életet!

Orbán Irén: Szüret
(varrott kép, 2013)

SZÜRETHEZ

Öreg pipásom, mi a gond?
– A duzzadt fürtök: asszonyok. Arany szemekkel incselkedik
a majdani bánat, mikor elomlik a szájban a vágy, hogy felülj a bolond
csillagok közé, s onnan is érezd, ahogy szeptemberszag
vajúdjá át a levetett ruhákat.
Öreg pipásom, hajnali szomjad reszket amott, a lugasok felett,
s egy kék rigó a meztelen fürtökre terít egy madárleheletnyi felleget.

SZAKRALITÁS ÉS MEGÚJULÁS – (július 4.)

Fülep Lajos *Nemzeti öncélúság* című esszéjére a *Zempléni Múzsza* tavaszi száma egyik tanulmányában figyeltem föl (Molnár Márton: *Katolikus és protestáns irodalomszemlélet az 1920-as–1930-as években*). A folyóiratszemlében idézem azt a megállapítását, miszerint a nemzeti, mint mérték, a külpolitikában vagy a kötelesség erkölcsi imperatívuszában érvényesülhet, viszont „nem lehet irányelv egy nemzet belső életében s kultúrájában”. Fülep is sürgetőnek tartja a hová tartozunk, és mik vagyunk kérdéseire a választ, észleli azonban, hogy a *nemzeti* karakter meghatározását nagymértékben gátolja – egyebek mellett – a keleti és a nyugati identitás közötti meddő helyben topogás.

A mi végre vagyunk, mi célunk van, hová tartozunk, merre tartunk kérdései két kulscikfejezés köré épülnek. A *hovatartozás* és az *önazonosság* (önismeret) köré, mely fogalmak szorosan összefüggenek egymással. Nyilvánvalónak tűnik, hogy a két kulscikfogalom egy harmadikban, mégpedig a *nemzetiben* biztosan találkozik. A nemzeti azonban, Fülep figyelmeztetése szerint, nem válthatja ki az értékelvet – maga a nemzeti is csupán egy a lehetséges többi érték között. Amikor a nemzeti megújulásról folyik a diskurzus, a nemzeti mellé olyan más értékeket érdemes föl kutatni, melyek egyszerre erősítenek meg minket nemzeti mivoltunkban, esztétikai lényegünkben és etikai létezőmódunkban.

Ehhez a megújuláshoz bizton ajánlhatók a szakrális keretek, hiszen a szakrális szükségyszerűen összekapcsolódik a nemzetivel, s három tartóoszlopa: a *vallási, etikai és esztétikai*. (Erről írtam Kierkegaard stádiumelméletét mutatva be.)

A hovatartozás és az önazonosság jelentése más oldalról is megközelíthető. Közös jellegzetességük, hogy mindkét fogalom (és minőség) szerepel az emberi szükségletek hierarchiájában (illetve mindkettő értelmezhető kettős kódolással). A Maslow-píramis harmadik szintje a *hovatartozás* (az alapvető fiziológiai és biztonsági igények után). Az *identitás* önálló fogalomként nem szerepel a rendszerben, de azonosíthatjuk az önmegvalósítás szintjével, mely eredetileg a píramis csúcsán állt.

A szociálpszichológiai modellbe előbb a kognitív és esztétikai igények kerültek (a hovatartozást követő elismerés és önmegvalósítás után), majd a csúcsára a transzcendencia iránti igényünk helyeződött. Igen izgalmas ténynek mutatkozik, hogy a transzcendencia az a szint (vagy minőség), mely igazán segít értelmezni az összes többit, különösen a hovatartozást, illetve az identitást. A transzcendens nem is választható külön az immanenstől – és ennek a két fogalomnak a megkülönböztetése áll a vallási kommunikáció középpontjában is.

Karácsony András írja *A vallás nyelve* című tanulmányában, hogy a kulcsszó itt a megkülönböztetés. A mindennapi élet tapasztalatai nélkül értelmezhetetlen a transzcendens (a túlvilági, az isteni), és Isten (jelen)léte nélkül sem lehet mit kezdeni a mindennapival, a földivel. A megkülönböztetés mutat rá a határok létezésére a földi és az isteni között, ám a vallás lényegi sajátosságához tartozik a határok átlépésének a lehetősége, képessége.

Ezért a transzcendens soha *nem lehet* valamilyen rögzített hely, inkább *élmény*: az Istennel (vagy az istenivel) való találkozás személyes élménye.

A szakrálist nem egyszerűen a *szent* értelemben használom, sokkal inkább a *transzcendens élmény képességeként*, egy olyan *minőségként*, amely értelmet ad létezésünknek, ahol a transzcendens és immanens határainak átlépése a hit és az értelem határainak az átlépését is jelentheti egyúttal. Az ember, a hit által növekedve, hitben élve, soha nem érezheti fölöslegesnek létezését. Megrendítő hitének rendeli alá az értelmet is – mint idéztem ezt az *Esztétika, etika és vallás* című jegyzetemben.

Ha a szakrális nemcsak a *szent* értelemben használható, de a *transzcendens élmény képességeként*, a létezésünknek értelmet adó *minőségként*, szükség van a kétféle érzékelésre. A szakrális vallási értelemben transzcendens, és ez a metafizikai létezés mód vagy tér elválaszthatatlan az immanens-től. De az immanens (fizikai) tér érzékeléséhez elsősorban a fény kell.

„A tér és a fény egymás nélkül elképzelhetetlen. ha sötét van, nem érzékeljük a teret. És mivel csak térben létezhetünk, folyamatosan fénnel táplálkozunk. [...] a szakrális terek építészete mindig is a térről és a fényről szolt” – írja Meggyesi Tamás. Ha viszont elfogadjuk, hogy a transzcendens nem rögzített hely, inkább élmény – az Istennel (vagy az istenivel) való találkozás személyes élménye –, maga a szakrális tér sem fizikai hely, hanem transzcendens, metafizikai létezés mód vagy élmény. – A tér és a fény, egyik a másik nélkül valóban nehezen volna elképzelhető, hiszen a teret a fény teszi láthatóvá. A szakrális tér eleve szimbólum, jelentéshordozó, és azt szolgálja, hogy valaki egy jelenségben föl tudja ismerni a szentet.

Meggyesi Tamás a tér szakralitásának paradoxonját látatja, amikor úgy fogalmaz, hogy „*nem maga a tér szent, hanem csak az, amire utal*”; a szakrális térben átszellemül az anyag, testet ölt a szellem. A szakrális (transzcendens) tér érzékeléséhez nem fizikai fényre van szükségünk, hanem szellemire. A szakrális élményről való beszéd mód során ez a szellemi fény természetesen fölveszi az élményhordozó alakját (szoborrá, festményé vagy verssé változik).

Így ebben az értelmezési modellben a műalkotások jelentéstudajdonításához kaphatunk segítséget. Milyen mértékben lehet így szimbólumként tekinteni a

szakrális festményre vagy az irodalmi alkotásra, mint olyan szakrális térre, struktúrára, amelyben az anyag átszellemül és testet ölt a szellem?

Ehhez a Kiss Tamás költészetéből vett néhány példával kívánok közelíteni. A választást nemcsak a debreceni kötődés, (*A fönix szárnya alatt*) indokolja, de az is, hogy 2012 szeptemberében emlékeztünk születésének centenáriumára. És különösképpen az, hogy a halk hangban (*A magányosság könyvéből*), más kontextus szerint árnyékban (*Árnyékos út*), vagy a földön-túli (transzcendens) élmény keresésében (*Égi tűz, Fogóddz a csillagokba, Holdkikötő, Méretlen idő*) és a végső ráismerésben (*A végső szó keresése*) kiteljesedve, Kiss Tamás mint élményben (Isten-párbeszédben) teremtette meg azt az érzéki szakrális teret, amelyben megtalálja helyét az ember.

Kiss Tamás példaértékét részben bemutattam a centenáriumi megemlékezés keretében a *Néző • Pont* múlt évi, 47–48. kötetében (*A türelem és szeretet – mint negyedik dimenzió*, 321–323. o.), másrészt ajánlható ide Szakolczay Lajos friss tanulmánya a *Magyar Napló* idei júniusi számából (ezt a tanulmányt is részletesen szemléltem a mostani folyóiratban, kiegészítve a recenziót a saját kommentárjaimmal). Mindezekhez alább csak néhány kiegészítést fűzök. (Hadd jegyezzem meg, hogy az itt olvasható gondolatokat – a hivatkozott, jegyzetekkel komponálva egybe – a *Hagyomány, haladás, megmaradás* jegyében rendezett X. Partiumi Írótábor előadásának szántam.)

„Ugye megismersz jó Uram, / tekinteted rajtam megáll / egy szempillantásra csupán; / megmutatod a helyemet: / a hátsó sorban – a jobboldon.” A *Rám ismersz-e majd* című vers utolsó sorai ezek, amely *A végső szó keresése* című kötet esszenciája az 1992-es (80. születésnap) ünnepi kiadásból. A *végső szó keresése* ars poétikus üzenet. Kiss Tamás is azt vallotta: a költő a versben mindig a végső szót keresi, az ismeretlent, a titkosat, szellemünkkel felfoghatót. A végső szó keresésének folyamatára ismerhetünk rá az Úrral való találkozás allegóriájaként fölfogott alkotás középpontjában. Tehát a költészet tünékeny, anyagtalan mámorában, ahol a hit és a tudás a fundamentum – másik versében arról vall, benne „a hit és tudás békésen egymás mellett él”. A Kiss Tamás-életmű „negyedik dimenziójába” – a hit és a tudás mellé – a szeretet és türelem birtokjelzőiként kerül a *remény*, a *tisztesség* és a *méltóság* szava.

Hogyan segít minket ez a fajta szakralitás a megmaradásban? Nemcsak hittel és tudással, a kettő megbékülésével, hanem a reményadással, a tisztességgel és a méltósággal is. Kiss Tamás *erkölcsös költészete* pedig leginkább azt példázza, hogy első helyen az etika áll, ez mintegy az esztétikai és a vallási stádium közös nevezője. Mert a szakrális attitűd – úgy vélem – mindenekelőtt etikus lényé emeli föl az embert.

„Kiss Tamást szereti az Isten. Hosszú élettel áldja és veri. Kiss Tamás költészetet teremt az áldásból s verésből” – így kezdtem a 85. születésnapot köszöntő tanulmányt még 1997-ben, a *Confessióban*. S költészete arra is példa: hogyan válhat az etika esztétikumává, hogyan lesz éthosz az opuszból.

Mert a szakrális habitus központi célja: az emberként létezni, emberi (azaz Isten dicsőségére váló) módon. És Kiss Tamás egész költészetén is átvonul az emberré lenni kérdése. 1951-es *Önvédelem* című versében, az *Égi tűz* (1964) kötetben írja, megszólaltatva a tisztaságézésből fakadó szelíd önérzetet és a küldetéses felelősségvállalást is: „*Tudom: / naponta vétkezem, / de vér / nem fogta még kezem. / (...) / S most fegyvert keresnek – / jaj nekem: / hisz csupa fegyver / a szívem, / robbanó gránát / az agyam. / Hadsereg vagyok / egy-magam.*”

Van egy verse 1957-ből, melynek *Emberré lenni* a címe, s mintegy ars poetica vagy programvers gyanánt is fölfoghatjuk azt. Az utolsó versszakból kiválóan érzékelhető, hogy a korábbi küldetés immár közösségmegváltó céllá változott: „*Ha már nincsenek istenek, / egek tüzebe fújva, / költők, hát ti segítetek / emberré lenni, újra.*”

Ebből a versből arra is következtethetünk, hogy az Istentől elhagyott hely nem az istentelen, sokkal inkább az embertelen világot jelöli. Milyen tragikusan szól át a szabadságot lerohanó szovjet tankok versbeli visszhangja a *Gondolat* című, 1956. november 5-én keltezett versből: „*Felkél lánctalpatok alatt / a halhatatlan Gondolat. // Aki erre ráló orvul, / a golyója visszafordul, // ki erre les, úgy kell annak / elpusztulni, mint a vadnak, // s ha emberré nem tud nőni: / magába kell beelőlni.*”

A költő (művész, alkotó ember) feladata tehát az, hogy segítsen emberként megmaradni. Az *Emberré lenni* befejezéséhez hasonlóan a *Méretlen idő* (1989) mottóverséből is küldetéses felelősségvállalás sugárzik (a költő a verssel teremt otthont), ugyanezt pedig kozmikus szintre emeli a *Híd* című vers, mely egyúttal hitvallást is megfogalmaz. Egyértelműen ki lehet érezni belőle, hogy az etikai tartalom – a személyesség, a megélt hiteles élménye, valóságrepresentációja – mindig az esztétikai előtt való: „*Nem mindig szép a vers, ha szép / legyen bár kelleme. / Költő, te magad légy a tét / ne is állj ellene, / hogy két úr közt legyél a híd, / s ég-föld feszítse íveid.*”

Itt vagyunk tehát ismét a szakrális költői jelentésénél és hétköznapi szerepénél: összekötni az immanens földit a transzcendens istenivel/égivel, az örömet a felelősséggel, a szépséget a jósággal. És nincsen más útja a megmaradásnak, csak a hit a megmaradásban.

MÚZEUMI KURÍR**„LEGYŐZVE GYŐZ”**

Mindszenty Józsefbíboros-hercegprímás szobrát május 6-án avatták föl Tótkomlóson. A bronz műalkotást Juha Richárd debreceni szobrászművész készítette.

„ÁLLOK ISTENÉRT, EGYHÁZÉRT, HAZÁÉRT,
MERT EZT A KÖTELESSÉGET RÓJA RÁM
A NAGYVILÁGON LEGÁRVÁBB NÉPEM TÖRTÉ-
NELMI SZOLGÁLATA.”

A Magyar Távirati Iroda beszámolója szerint Tótkomlós, a Békés megyei kisváros lakosainak, egyházi, nemzetiségi és civil közösségeinek akaratából állítottak emléket a mártír egyházfőnek (a szeged-csanádi egyházmegye vállalta magára a költségeket). Schmidt Mária, a budapesti Terror Háza Múzeum főigazgatója méltatta Mindszenty József kiemelkedő szerepvállalását a 20. század vérzivataros éveiben. (A főigazgató egyébként már korábban ismerte Mindszenty Juha Richárd szerint szoborba öntött karakterét: ugyanis egy terrakotta változat a szobrászművész más alkotásaival együtt látható a Terror Háza Múzeumban.)

**Képviselte,
a szabadságot
és az emberi
jogokat, az em-
beriességet és a
könyörületessé-
get, a méltá-
nyosságot és a
rendet.**

„A bíboros bátorsága, hitéhez való hűsége mindannyiunk számára azt példázza, hogy a gonosznak ellenállni kötelesség. Hálával tartozunk neki, mert azok helyett is helyállt, akik számára az élet más feladatot jelölt ki, nevezetesen hogy túléljék a diktatúrákat és megtartsák a nemzetet” – mondta a főigazgató. Kiemelte azt is, hogy Mindszenty József fellépett az emberi jogokat sértő gyakorlattal és az emberellenes ideológiákkal szemben, függetlenül attól, hogy azok „a fajvédő nemzeti szocialista eszmékből vagy a kommunista utópiákból eredeztetették magukat”.

A bíboros a legjobb magyar tradíciókat képviselte, a szabadságot, az emberi jogokat, az emberiességet, a könyörületességet, a méltányosságot és a rendet. Tilakozott a szlovák lakosságcsere, a délvidéki magyarok tömeges lemészárlása, a német kisebbség kitelepítése ellen.

Magyarország lelkiismeretévé vált, s példát mutatott abban is, hogy az ostrom után nem költözött be az esztergomi prímási palotába, hanem Budapesten maradt, hogy mutassa, eggyé vált az országgal. Utolsó éveit Bécsben kellett töltenie. Erről ezt írta VI. Pál pápának: „kész vagyok elhagyni hazámat, hogy száműzetésben folytassam vezeklésemet egyházamért és népemért” – idézte föl Schmidt Mária Mindszenty József szavait.

**Magyarország
lelkiismerete
volt!**

Kiss-Rigó László szeged-csanádi megyés püspök beszélt arról: a hit könnyebbé teszi a szenvedések elviselését. A testi-lelki szenvedés önmagában soha nem érték, csak akkor, ha beoltjuk szeretettel. Mindszenty Józsefnek valószínűleg a végtelen hit és szeretet adott erőt a vértanúsághoz. Mindszenty tudta, hogy sok mindenben legyőzhetik, de azzal is tisztában volt, hogy a végső győzteszel ő áll szövetségben. Legyőzve győz – utalt a bíboros jelmondatára a megyés püspök. (Az ünnepségen a történelmi egyházak képviselői közösen szentelték meg a szobrot.)

MARA KINGA FESTŐMŰVÉSZ

tárlatát május 15-én nyitotta meg Giró-Szász Krisztina művészeti menedzser a székesfehérvári Vörösmarty Színház Forrás Galériájában.

Játék

Mara Kinga festménye (2012)

TÉRANTROPOLÓGIA

*Aknay János festőművész és
Kalmár János szobrászművész
tárlata az Érdi Városi Galériában*

A tér és az ember kapcsolata, avagy a „térantropológia” kifejezést követve: a tér kultúrája (az ember önképére alakított tér), organikus-antropomorf és lírai geometrikus struktúra, az idő és emlékezet szervezte a tárlatot.

Aknay János Kossuth-, Holló László- és Munkácsy-díjas festőművész Kalmár János Munkácsy-díjas szobrászművésszel közösen mutatta be *Térantropológia* című kiállítását, mely április 26-tól két hónapon keresztül, június végéig volt látható az Érdi Városi Galériában.

A kiállítást megnyitó Szeifert Judit művészettörténész kiemelte: „Aknay János az őt körülvevő teret, a tájat, a várost és közvetlen környezetét jeleníti meg képein. Redukciójában mértani alakzatokra vezeti vissza a formákat, ugyanakkor lírai vonalvezetése által képelemei organikusak, és olykor emberi arcot öltenek. Kalmár János szobrai legtöbbször antropomorf indíttatású figurák, amelyeket líraian geometrizáló absztrakcióval alakít konkrét alakzatokból egyetemes fogalmak megszemélyesítőivé. Természetesen mint plasztikák elsősorban téri viszonyokat modelleznek.”

Szeifert szerint a közös tárlat egyik alapvető azonosságjegye az emlékezéssel és az idővel való reláció. Egyaránt megjelenik bennük a kollektív és személyes emlékezet, a szubjektív történések egyetemes érvényű tapasztalatokhoz vezetnek. Az emlékezés folyamata természetesen eltérő, az emlékek is más-más szimbólumok formájában lépnek be a jelenbe. Az egyik, emlékezések közti rokon jegy az absztrakció és antropomorfizálás egymást kiegészítő módszere. Szeifert Judit ezt úgy magyarázza, hogy a tapasztalatok és emlékfoszlányok, a személyes és/vagy a történelmi múlt eseményei, lenyomatai emberi léptékben, ember

által meghatározott viszonyrendszerben értelmezhető. Az emlékezésfolyamat Aknaynál az absztrakcióval, Kalmárnál az archaizáló faktúrák kialakításával indul. De foglaljuk össze alább Szeifert Judit értékelését, melyet a tárlatról is beszámoló *www.lutheran.hu* internetes oldal adott közre.

Aknay János festményei köthetők a geometriai absztrakció hagyományaihoz – elvont motívumok sora és a formakincs néha konkrétan is megidézi Szentendrét. „Kapuk, háztetők, tomyok, házfalak, kerítések sora bontakozik ki a végtelékig egyszerűsített, emblematikusan összegző, letisztult elemek [...] rendszeréből. Színei homogéneken töltik ki a formákat, mégis lírai átmeneteket érzékeltetnek. Transzparens rétegek és áthatolhatatlannak ható felületek váltakoznak, és adnak újabb és újabb téri távlatokat a síkokból épülő képi rendszernek. A festményeken megjelenő alakzatok metafizikus tájképekké állnak össze. Az analitikusan újra-fogalmazott látvány kozmikus irányokba tágítja a képek dimenzióit.”

Kalmár János az antropomorf és az absztrakt határán mozog. Műveiben a lélek elmélyült nyugalma és az ember fizikai létének kiszolgáltatottsága, múlandósága is megfogalmazódik. „Szobraival szubjektív emlékeket kelt életre úgy, hogy a kollektív emlékezet mozzanatait, a (művészet)történeti múlt emlékanyagának egyetemes érvényű darabjait [...], fogalmait [...] is megidézi. A meditatív ember lényeglátása és az ideák világának általánosító szemlélete között egyensúlyozó alkotásokban így van valami egyedien emberi, valami esendő.”

Aknay minden, itt bemutatott képének az a címe, hogy *Emlék*. A minimalizált várostéri struktúra már-már transzcendens rendjével közelít a szakrális létmód és minőség felé. Kalmár János az időt kívánja érzékeltetni, archaizált felületképei nemcsak eltűrik, hanem konstruálják is a szabálytalanságot (a patina, a rozsdavirág az idő múlásának szimbóluma). Míg tehát Aknay a teret antropomorfizálja, Kalmár az emberi alakot „teresíti”, de végül mindketten teret teremtenek („helyi értéket jelölnek, helyzetbe hoznak”).

A kiállítás valóságos tere és a művek által megidézett helyek, korok emlékképek tér- és idő-fragmentumai kölcsönösen átjárható térstruktúrákba hívják a befogadót és emlékeit

„Aknay János képei és Kalmár János szobrai az átlépésben segítenek: közvetítők, szellemi átjárók, spirituális kapuk. Megnyitják, sőt eltörlik a határokat hétköznapi és transzcendens, profán és szakrális, organikus és absztrakt, horizontális és vertikális, személyes és egyetemes, valamint múlt és jelen között. Kiszakítanak mindennapjaink megszokásaiból, elnémítják a külvilág zaját. Térantropológiájuk azt jelenti, hogy emberivé teszik számunkra a teret, az időt, a világot, amiben élünk. Megteremtik azt a helyet, ahol álom és ébrenlét, emlék és valóság, ember és idea, tér és idő találkozik. A művészi szemlélődés, a meditáció helyét” – írta Szeifert Judit, bemutatva és értékelve Aknay és Kalmár *Térantropológiáját*.

ANGYALI „ZARÁNDOKLATOK”

Aknay János művészetében együtt lüktet a geometrikus és az „angyali” absztrakció: a líráira humanizált mértani tér és az angyalarcú ember (emberarcú angyal) egyaránt méltó létezés módokat és minőségeket faggat. A két ciklus képei feltételezik egymást, ám önállóan is közönség elé kerülnek. Idézzük föl alább Aknay János egy, az érdit megelőző balatonboglári kiállítását.

Az Asztali Beszélgetések Kulturális Alapítvány és a Balatonboglári Evangélikus Egyházközség szervezésében Aknay János szakrális alkotásaiból – mintegy 40 angyalábrázolásából és öt krisztusfestményéből – nyílt kiállítás (még a múlt év őszén) a balatonboglári evangélikus templomban.

Galambos Ádám, az alapítvány kuratóriumának elnöke „*Szakrális csendélet*” címmel osztotta meg gondolatait, kiemelve, hogy Aknay égi hírnökök, követek és földi szentek találkozásait jeleníti meg angyalábrázolásain. Pilinszky hitvallását érvényesnek vélte a festő szándékainak megfogalmazásához is: „Nemcsak a tudós törekszik pontos ismeretre, gondolom, hanem a költő is. Ennek a megismerésnek a neve: szeretet. Oda akarom adni magamat valaminek vagy valakinek. Szeretni akarom, hogy megismerhessem, és meg akarom ismerni a világot, hogy szeret-hessem. Fel akarom fedezni és meg akarom segíteni a dolgokat, hogy ajándék-képp visszakapjam tőlük önmagamat.” Aknay angyalai Galambos szerint tükrök, melyekben saját életünket fedezhetjük föl.

A szekularizált gondolkodás mellé egy másik perspektívát kínál föl a művész: azt teszi láthatóvá, hogy angyalok világos és tiszta érzelmeket közvetítenek. Csendre, gondolkodásra szólítanak, belső utazásra hívnak. S olyanok Aknay János angyalfestményei, mint az igehirdetések, mint a „próféta-festő tanúvallomásai”, és mint a zarándoklatok: utat mutatnak a hitüket keresőknek, és megerősítik a hívőket.

„Ahány ember, annyi őrangyal.” – Ez Podmaniczky Szilárd reflexiójának címe, melyet ugyanerről a boglári tárlatról írt (a cikkeket a www.lutheranhu portál adta közre).

Aknay János boglári angyalképeiből

Podmaniczky írta: „Az ikonarcok sokfélesége egyszerre mutatja meg a bennünk élő ikonarcok sokféleségét, és saját világaink végtelen sorát. Ahány ember, annyi őrangyal. Létezésük kétsége csupán az önmagunkra zárt világ bizonyítéka. Egy nyitott világban a legritkább esetben értelmezhető a szakralitás létének és hatásainak megkérdőjelezése. Aknay János belső útján nem kérdés az őrangyal örök idejű léte”: így lesz ugyanazon ikonból végtelen szelídségre utaló sorozat.

KÉT HAIKU

Nyár végén minden
szerelem átváltozik
néma reményé.

Egyik kezemben
virág, a másik holdat
rajzol hajadba.

SZINDBÁD TALÁLKOZÁSA AZ ANGYALLAL

Aknay János Festőangyal című képéhez

Szindbád egy sárga kertben ébredt, halántéka zsibbadt még a bortól
és a szerelemtől. Bíbor buborékok röpködtek a sustorgó vézna
ködben; narancsszín rózsaszalagok fityegtek gyönyörködőn
az aranytokájú ág hegyén; szemét egy táncoló bokorra
vetve Szindbád, a régi kertek csókos illatát mohón
harapva leste, milyen kacagást ébreszt benn,
a párna szegletén, a lány haján
a fricska szél.
De csak a csönd.

Megizzadt tenyere és a szíve is.

Vércseppek potyogtak az angyal nyomába,
s Szindbád szellemként követte a nyomorék virágokat:
mártogatta szirmukat a sárba. Minden lépésre hangot hallott,
egy halott leány vörös énekét a sárga kertben, ki éjszakánként
hosszan sírdogált a holdra vereten. Angyal lett. Imádság-léptű.
Őt látja Szindbád minden leányban, kit csókol. S a szíve fáj.

ARANYKOR

Fekete György jubileumi tárlata

A múlt év szeptemberében indult útra az Iparművészeti Múzeumból Fekete György Kossuth-díjas belső-építész, iparművész 80. születésnapjára vándorkiállítására, és Zalaegerszegről, Fekete szülővárosából május 8-án érkezett a Debreceni Művelődési Központ Belvárosi Galériájába. Itt olyan famozaikokat, grafikákat, kispasztikákat, illusztrációkat és könyveket mutatott be, melyek nem köthetőek szigorúan belsőépítészeti tervező tevékenységéhez.

Tervezői ars poeticájában még 1966-ban fogalmazta meg az alábbiakat (a szöveg olvasható a *Belső tárlat* című 2002-es munkájában):

„A tervezés egyidejűleg morális és szakmai megnyilvánulás; az alkotó személyiség filozófiai alapállásának, a mindenkori technikai lehetőségeknek és a megbízói igényeknek okos egyeztetése. Eredménye túlél bennünket, innen is a felelőssége. [...] A tervezés mérhető nemzettudat.

A világszínvonal ezernyi patrióta érték összessége. Általános értékek létrejöttéhez az tud igazán hozzájárulni, aki létrehozza saját lokális értékeit, és azokat eredményesen integrálja az egészbe. Szellemi teljesítményeket aligha lehet forráshelyeikre eredményesen visszaexportálni. A múlt iránti tisztelet, kultúratörténeti jártasság, magas műveltségi szint alapkövetelmény. [...] A tervezés: beleérzés. Empátiahiányos, tapintatlan, anti-humánus tervező: önellentmondás.”

Dvorszky Hedvig művészettörténész az Iparművészeti Múzeumban bemutatott anyagot méltatva említette, hogy Borsos Miklós ihletett tanári vezetése hagyta rajta nyomát a főiskolásként készített kötetlen rajzi tanulmányokon, könnyed akvarelleken, útirajzokon. Több száz lapot rajzolt Kaesz Gyula bútortörténeti könyvéhez, s vallomása szerint ekkor tanulta meg „a vonalas rajz pontosságának értékét megbecsülni”.

Válogatás és részletek Fekete György famozaikjaiból, plasztikáiból

Fekete György még azoknak is meglepetést szerzett, akik évek óta ismerték, vagy ismerik belsőépítészeti, oktatói, közéleti, művészeti akadémiai munkásságát. Az egész összeállítást áthatja a szakrális mély tisztelete és az ezzel járó emelkedett szellemiség. Valami hasonlót lehetett érzékelné a néhány évvel korábbi debreceni kiállításán, a Nagytemplom Toronygalériájában.

A művek most arról a vízióról is beszámolnak, mely a teremtett világ rendjének ember által újrakonstruált viszonyait fogalmazza bele a tárgy animálhatóságának valóságába. „S arról az empátiáról, megértésről, amelyet egész életében sugárzott a családjá, a barátai, művészkollégái és tulajdonképpen szinte minden pozíciójában maga köré szervezett munkatársai számára” – írja Dvorszky Hedvig.

A jubileumi kiállítás legfőbb érdekességét a plasztikai munkák, illetve a velük párhuzamosan készült famozaik képek sora adta

Dvorszky idézte föl a következő interjú-részletet, és erre utalt Fekete Károly is a debreceni megnyitón: „... szívműtetem után el kellett gondolkodnom azon, hogy bizony, az öregkoromat is meg kell terveznem. Kigondoltam, hogy mit is lehetne addig még csinálnom, olyasmit, amiben örömet lelem magam is, amíg lehet, és talán még mások is”. Így a maga számára is újra felfedezte a famozaik készítés technikáját (az első ilyen alkotást ugyanis negyven évvel ezelőtt készítette). Otthon fölszerelt egy műhelyt és fölkutatta a különleges faféléket. Mindegyik művében szerepel valamilyen régi tárgy, applikációként, assemblage részletként – hol egy barokk feszületet, hol egy régi fényképet, egy családi hangszer darabjait, az unokák angyalrajzát, gyűrűt, órát, az idő múlása ellen lázadó óramutatót fedezni föl.

A faanyag magában őrzi az életet, az idő valós és szimbolikus jeleit; egyszerre van benne az iparművész mesterségbeli tudása és a képkalkító szellem bátorsága. S Fekete „az elbeszélésként előadott képi jeleneteket különleges keretekkel emeli el a 'realitástól', ezzel is éreztetve, hogy itt minden egyes alkotásnak megvan a saját története” (*Lelkész apám emléke; Idézetek fiam édesanyja életéből; Jákob lajtorjája; Családi kép*). A kiállítást ajánló unokaöcs, Fekete Károly (a Debreceni Református Hittudományi Egyetem rektora) úgy vélte: ez a „belső tárlat” képes ellenpontozni a külvilág érzéketlenségét. E művek ugyanis „hálaadások sorozatai, himnuszok az élethez, spirituális üzenetek”.

A különleges famozaikok mellett számos kisplasztika és rajz is helyet kapott a kiállítás anyagában, illetve olyan fotók és modellek szintén színesítették a képet, melyek mára megsemmisült vagy elveszett murális kompozíciókról készültek.

HETVENEN INNEN ÉS TÚL

*Szilágyi Imre grafikusművész jubileumi kiállítása
a debreceni Déri Múzeumban*

A diszkrétén megbúvó „*Grafikák 1987–2012*” alcímű kiállítás a részben felújított, félig még zárva tartó, de már egészen a város által működtetett Déri Múzeumban kapott helyet. Ez volt tulajdonképpen az első olyan időszaki (május 17. és június 30. közt látható) képzőművészeti tárlat, mely azt is reprezentálhatta, hogy egy klasszikus funkciókkal ellátott múzeum érdek-, érték- és gyűjtőkörébe a helyi kortárs művészet is természetes módon tartozik bele.

A 70. születésnap általában alkalmas időpont arra, hogy a jubileumi tárlat megkülönböztetett helye azt is jelezze: művésziünk az érdeemesek sorában is az elsők között áll. Szilágyi Imrét meg sem lephette, hogy most is késéssel ünneplik (több mint egy éve, 2012 februárjában töltötte be a 70. évét) – egyébként pedig művei ugyanolyan időtlenek, mint a huncut mosoly, mely gyakran hintázik a szeme sarka és a homloka redői közt, ügyesen célozva meg a tút mozgó ujjait.

*Szilágyi Imre:
Egy lármás tehetségtelen karrier
esélyei (rézkarc – 1998)*

A Déri Múzeum tehát még berendezésre vár (még nem otthonos, noha Munkácsy Krisztus-trilógiája egyelőre megint otthon van), most mindenesetre lakható lett egy időre, ami Szilágyi Imre jól válogatott jubileumi kiállításának érdeme.

Ez az anyag most a viszonylag nagyobb méretű sokszorosító grafikai lapokat (illusztrációkat és autonóm képeket) összegzi. Ám a nagyobb méretek sem fedik el a Szilágyi Imre műhelyében tökélyre nemesített kisgrafika ama tulajdonságát, hogy közele, intim viszonyba lépjen nézőjével, fokozatosan fejtve föl jelentésének

különböző rétegeit. A jelentéstulajdonításban pedig egymást ritmizáló szerepet kap az intellektuálist és az érzékit finoman ötvöző játékos és cselekvő jelek sora. Mert Szilágyi Imre kompozícióin a figurák (az emberi, állati, növényi alakok) és a tárgyak kommunikálnak egymással, ezt azonban úgy teszik, hogy nem megérteni, hanem megélni és megérezni szeretnék a másik jelenlétét és a világot. Jó példa erre az *Évgyűrűk* című rézkarc, melynek lehetséges jelentésmagyarázatait most nem részletezem – bővebben írtam erről a rézkarcról és Szilágyi Imre egy korábbi összegző tárlatáról a *Néző • Pont* 2011. április–májusi kötetében (*Az értelmezés szintjei* címmel, 99–103. oldal).

Szilágyi Imre Évgyűrűk című rézkarca (2006) – a fatörzs metszete – a megélt időt, az emberi sorsot és emlékezetet, az egyént és a közösséget ugyanúgy reprezentálja, mint a hiányt és a menedéket, a közösségi erkölcsöt és a nemzeti hagyományt

Az *Évgyűrűk* szintén aquatinta technikával készült továbbgondolását találjuk a *Harmonikus táj rejtélyekkel* című grafikai lapon. A kompozíció teste a fatörzs formáját követi – még az elkorhadt rész által mutatott hiányban fölsejelő ígéret, a templom is ott van a jövőre nyitott felületen –, de nagyobb szerepet kapnak az oly gyakran visszatérő, a bölcsességet jelképező és az identitást reprezentáló baglyok.

Egyébként is jellemzi Szilágyit a visszatérő, más-más kontextusban megjelenő, sokszor szimbólummá emelkedő motívumok alkalmazása mellett a motívumok továbbgondolása, melyek ciklusszerű elrendezésbe osztják a lapokat. Arra is akad példa, hogy a különböző felületeken alkalmazott korábbi motívumok találkoznak egy autonóm lapon. Szilágyi merész fantáziája szürreális látomássá emelkedik, a homo ludens játékelvét univerzálissá szélesíti, s így jöhet létre az a különleges képződmény, mely a vizet, a földet és az eget – lineárisan pedig a múltat, a jelent és a jövőt – egyaránt jelképezi a *Halkutyamadár* formájában.

Ilyen, fönt említett ciklus formálódik az uszadékfa motívumából – a Fodor Éva szerkesztette ünnepi katalógust nem véletlenül ez a 2007-es rézkarc ciklus indítja.

Szilágyi Imre:
Halkutyamadár
(rézkarc,
aquatinta, 2007)

Az uszadékfa alkalmas a formai (antropomorfizáló vagy archaizáló) játékokra, és valóságos történet (mítosz vagy mítoszpárodia) is megszületik a motívumból. Egy újabb stációt mutat föl még ugyanebből a 2007. évből az *Uzadékfa boldog álma*; majd a meglehetősen absztrahált környezetben ugyanezt, a természet erői és az idő által alakított formai esetlegességet látjuk (*Történet a maga útján*, 2009). Az egyik legújabb rézkarcon pedig a Történet folytatódik (*Az uszadékfa partot ér*, 2012), avagy kiteljesedik.

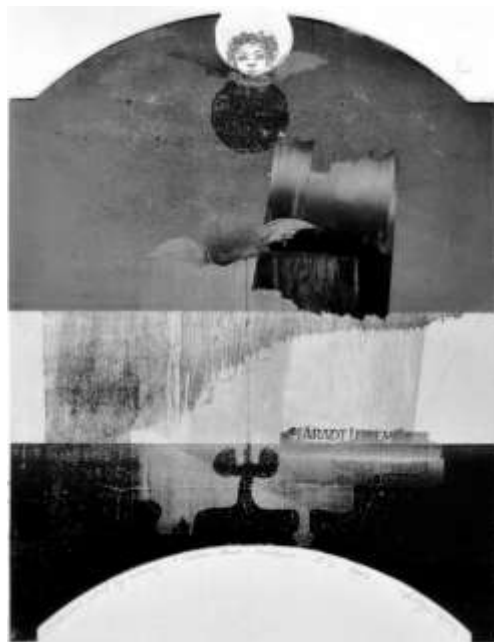

Szilágyi Imre:
*Az uszadékfa
boldog álma*
(rézkarc,
aquatinta, 2007)

Ez alatt a fél évtized alatt egy rendhagyó „fejlődéstörténet” zajlott le Szilágyi műtermében: az uszadékfa valóságos emberi karaktert kapott (saját vágyakkal, álmokkal és sorssal; léttérrel és „berendezési tárgyakkal”) – s a magunk részéről az sem tartjuk teljesen elképzelhetetlennek, hogy a 70. születésnapra készített partot érés nem más, mint a művész jelképes önmegmutatása (a művész több rézkarca ugyanis a biográfia „mellékes” emlékeiből merít).

„Szilágyi Imre művészetének talán legfontosabb vonása tehát, hogy azokat a témákat is eredetien ragadja meg, melyek közismertek és sokszor feldolgozottak. *Láss, ahogyan nem láttál még* – üzenik a rézkarcok, linómetszetek, linotípiák és rézmetszetek. S ennél többet és fontosabbat nem is tehetnének. Szilágyi Imre művei kezdetben inkább egy-egy történetet meséltek el, aztán idővel egyre inkább elvonttá váltak. A képek mitikussága azonban mindvégig megmaradt, csak a téma lett egyre filozofikusabb. [...] Grafikus tevékenysége legkülönösebb alkotásai azok a nagyméretű grafikai lapok, amelyek már nem illusztrációk, hanem *önálló (autonóm) képek*. Az alkotóerő és képzelet ekkor nem egy-egy szöveget kísérő illusztrációt hoz létre, hanem attól függetlenül, de nem teljesen elszakadva, külön világot teremt.”

(Részlet az Angi János múzeumigazgató és Lakner Lajos tudományos igazgatóhelyettes által jegyzett katalógus Előszóból; ezek a gondolatok hangzottak el Lakner Lajos megnyitó szövegében is.)

Szilágyi Imre: Földiekkel játszó égi tünemény III. (linotípiá, 2006)

A Csokonai-illusztrációk már nem mesélnek, sokkal inkább asszociációkra épülnek és további képzettársításokat keltenek

A HANGSZER ÖRDÖGE

Szilágyi Imre litográfiájához

Veri az este partját
 ez a boldogtalan, mihaszna dal.
 Olyan ólálkodó, madárka
 torkából a reményt ellopó,
 szívekre hurkot ráncoló diadal
 süti át a holdfénynél bohócnak
 öltözött szeretőket.
 Finom hangszerként játszana
 gondonkacsípőn a vágy, arany-
 pehely remegésben hamvadna
 semmivé az életfogytig átok.
 De magányt növeszt valami
 ócska indulat, és megnémulnak
 a szerelmes királyok.

VIHAR KEREKEDIK

Gonda Zoltán festményéhez

Vihar kerekedik,
 magas eget nyergel
 Sárkányölő Szerelem.

Táncolnak a fények,
 bujkálnak az álmok
 Angyalszülő helyeken.

A kapu kinyitva,
 a szívem kinyitva,
 kék a Templom és az Ég.

Fehér szárnyad alszik,
 a vörös viharzik,
 s mennybe megy a hangyanép.

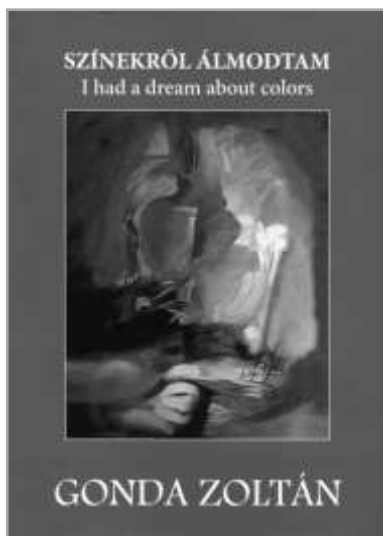

SZÍNEKRŐL ÁLMODOTT

*Gonda Zoltán festőművész
70. születésnap kiállítása*

Hiányosnak is érezhetném Gonda Zoltán jubileumi kiállítását, ha nem a *Színekről álmodtam* címet adta volna tárlatának. A cím talmi poétikus voltát ne feszegessük, fogjuk föl azt egyszerű tényközlésnek és az ars poétikus irányultságok jelölésének. Az elmúlt évben Holló László-díjat kapott alkotó most festőművészként jubilál, bár inkább a grafikus indíttatás volt erősebb a pálya kezdetén. A majd' két évtizednyi szünet után az 1990-es évek második fele a festői újraindulás jegyében telt. Önálló bemutatkozásával, csoportos szemléivel az eddigi pályafutását megkoronázó Holló László-díj mellett az elismerések sorát érdemelte ki. Háromszor is elnyerte a Debrecen Kultúrájáért Alapítvány Ösztöndíját (1997, 2000, 2006), megkapta a Hajdú-Bihar Megyei Őszi Tárlat Nívódíját (1997), Tégls város 'Sorozatok' pályázatának I. díját (1999), a Vajai Nemzetközi Művésztelep Nívódíját (2003), majd a Honvédelmi Minisztérium képzőművészeti pályázatának I. díját (2009) és a Debreceni Tavasz Tárlat nívódíját (2010).

Gonda a grafikáiból is (linómetszetek, rézkarcok) kínál egy kisebb csokrot, és az is észrevehető, hogy a festői látás grafikai gyökerei megmaradtak – elsősorban ott, ahol vonalas szerkezeteket alkalmaz, vagy éles kontúrokat használ. A kiállított és az ünnepi katalógusba válogatott munkák kétharmada az elmúlt három év termése, ami arra is utal, hogy Gonda, a 8. ikszet nyitva, inkább előre (új tervekre) tekint.

*Kisvárosi délután**Gonda Zoltán egyik festménye 2012-ből*

Evidenciának tekinthető, hogy a művészet a kommunikáció egyik legmagasabb szintjét jeleníti meg. Nem egyszerűen csak ott helyezkedik el, de maga alkotja ezt a magasabb szintet. A művészet mindezek mellett az egyik legösszetettebb kommunikációs szintér, amely nemcsak a művész és a befogadó között teremt kapcsolatot, hanem a művész (együttal a befogadó) külső és belső világa, dolgai, illetve a külső és belső világok és dolgok között is. A művészet továbbá úgy is fölfogható, mint a szakralitás fontos transzpozíciós tere – nemcsak kiegészítője vagy illusztrációja, hanem jelentéskonstruáló ágense. Gonda Zoltán „színekről álmódása” ebben a kontextusban fölerősített kommunikációs történet: az álmom és az ébrenlét közötti kapcsolatot (átjárhatóságai keresését) ugyanúgy jelöli, mint az álmokon (álmokképeken) keresztüli üzenetküldés módját és szerepét.

Az álmok és álmokképek az Isten és ember közötti kommunikációban is kiemelt szerepet kapnak – utal erre a katalógus ajánlásában Bosák Nándor debrecen–nyíregyházi püspök –, ily módon közli gyakorta Isten a terveit és akaratát a kiválasztottakkal. Ezzel együtt nyitnak ablakot az álmok egy másik világra, a transzcendensre. A püspök úgy véli: Gonda Zoltán képei is egy magasabb valóság kereséséről tanúskodnak, mely keresést a sötét és a fény küzdelme is meghatározza. De ha már az ajánlásoknál tartunk, szép gesztus volt, hogy a barátok és művésztársak is megszólalnak. Hadd emeljem ki most Gajdán Zsuzsa egy mondatát: „A festményein, grafikáin keresztül mindig tudom, merre járt”.

*Gonda Zoltán legújabb,
2013. évi festményeiből:
Az éjszaka és a hajnal találkozása
(fönt); A hajnal érkezése (lent)*

Ez a mondat egyrészt arra utal, hogy a képek betöltik az útirajzok funkcióját, ám korántsem anizis jellegű vásznakról van szó. Sokkal inkább kínálják föl az élmény expresszív kiteljesedését, mint a látvány hűségét. Gonda Zoltán számára a látvány hűségénél sokkal fontosabb ugyanis az élmény hűsége. A havas kazlak és a nyár beköszöntésének képe nem az évszakokat idézi föl, hanem az emlékezés idejét és – hogy legyen majd mire emlékezni – az új élmények utáni füledt, szép sóvárgást.

A konkrét földrajzi nevekkel ellátott képek (Adria, Erdély, Római sorozat) pedig szintén átkomponálódnak egy kellően költői álommá.

Patak és a szellő (2013)
Szent Antal megkísértése (2012)

A görög festő és kritikus, művészeti lapszerkesztő, Catherine N. Theofili (az ő szövege került elemző tanulmányként a katalógusba) azt írja, hogy Gonda Zoltán témaválasztásai a „létezés világának titkos tragédiáját feszegetik”. S igaz, hogy van némi modorosság a képein, ez viszont abból a törekvéséből fakad, hogy – belefeledkezve a festészet érzelmi létjogosultságába – a tiszta reneszánsz formák „fogalmi kereteit színmezőkkel és vegyes tématóredékekkel töltsé meg”. Tisztán látva a kísértéseket, mindig fontos marad számára a humánus és a morál, s ezek értékvesztésénél szólal meg benne a fájdalom hangja. Mégis inkább a derű határozza meg szemléletét, ami a magasabbrendűség hitéből fakad. A létezésnek ezt a magasabb szintjét nevezhetjük akár szakrális tartománynak is – a képeken meghatározó emelkedés ugyanis az angyalságban való hitre enged következtetni. Ezért is szerethetők Gonda Zoltán képei.

FÉL ÉVSZÁZAD BÖSZÖRMÉNYBEN

*A hely látható szelleme
és a közép-európaiság egyedi műhelye*

Magyar József festő- és Burai István festő- és grafikusművész tárlatát nyitotta meg július elején Feledy Balázs művészeti író Hajdúböszörményben; az esemény egyúttal az 50. Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep nyári időszakának kezdetét jelölte a Sillye Gábor Művelődési Központban. A július 17-i tárlatbontás után jubileumi csoportkiállítás nyílt

az 50. telep anyagából. Időközben egy országos és határon túli szemle is útra kelt. Az „50 év HNM” ünnepi katalógus bemutatásával együtt az elmúlt fél évszázad művésztelepi gyűjteményéből válogatott kiállítást mutattak be Budapesten, illetve rendeznek Erdélyben és Hajdúböszörmény testvérvárosaiban, reprezentálva a magyar kultúra egy európai mércével is értékes szegmensét.

A Hajdúböszörményi Nemzetközi Művésztelep az ország legrégebbi, folyamatosan fennálló és működő nyári képzőművésztelepe, amely az elsők közt kapcsolódott be az 1960-as évek elején népszerűvé vált szimpózium-mozgalomba. S fontos előzmények is ide köthetők (Király Jenő művésztanár példája, Pálnagy Zsigmond, Maghy Zoltán szellemisége vagy Káplár Miklós őstehetsége inspiráló volt, s igazi előzmény lett a Boromisza Tibor, Maghy Zoltán és Káplár Miklós részvételével 1928-ban indított Hortobágyi Kolónia).

*Plugor Sándor:
Triptichon II (1997)*

Lázár Imre írja az ünnepi katalógusalbum bevezető tanulmányában, hogy „az a fiatal értelmiségi csoport, amely a '60-as években visszatért a városba, s melyet munkálkodásuk nyomán Czine Mihály irodalomtörténész 'böszörményi műhelyként' emlegetett, támogatta Maghy Zoltán festőművésznak azt a gondolatát, melyben egy művésztelep létrehozásával 'öntudatra ébred, életre kel országunk e vidékének lelke, értékes része, tájjellege, ősi modern szépsége'. – Lázár Imre ugyanakkor azt is kiemeli, hogy – a '60-as évtizedben ez volt az ország egyetlen művésztelepe, melyet nem azonos művészeti elveket valló művészek bizonyos csoportosulása hozott létre. Ez a szerveződés alulról és tágabban építkezett.” Az 1963-ban létrehozott, első idényét 1964-ben rendező művésztelep végső soron annak a szimpózium-mozgalomnak is része lett, amely ideológiai állásfoglalás is volt a rendszerrel szemben.

Dalia Kasciunaite
(Litvánia)
*Levelek a Hortobágy-
ról I. (1987)*

Jellemezték az indulást (és a mozgalmat) bizonyos „rendszerkonszolidációs törekvések” (mint a kollektív művészeti alkotómunka és a műhelymunka, az együtt gondolkodás, a problémamegoldás csoportos kezelésének modellértékű fölvetése). Illetve – amint Sümeghy György művészettörténész utalt rá egy helyütt –, az együttes föllépésnek megvoltak az önvédelmireflex-motívumai, sőt, az olyan idealista (naiv romantikus) elképzeléseknek is helye volt, mint az eltűzött hitnek a közös munka vagy az együttes föllépés erejében.

A művésztelep viszonylag gyorsan le tudott számolni az ilyen ideákkal: „a progresszivitás, a kísérletezések, bizonyos avantgárd törekvések gyűjtőhelye

tudott lenni úgy, hogy egyúttal az ellenzékiséget, a kor hivatalos művészetével konfrontáló attitűdöt is természetesen tudta vállalni”. Böszörményben ráadásul úgy értelmezték a korszerű nemzetköziséget, hogy külföldi művészeket a szocialista blokkon kívüli országokból is hívtak, egyúttal (a hivatalos felfogástól eltérően) a magyar művész fogalmát kiterjesztették a szomszéd országokban dolgozó, magukat magyarnak valló művészekre is.

1968-tól csak hivatásos alkotók telepeként működött a nyári tábor, a város is ekkor alapította a Káplár Miklós-emlékérmet és a képzőművészeti díjat, s ez volt az első olyan év, mikor a határon túlról, Erdélyből is jöttek művészek Hajdú-böszörménybe.

*Micska Zoltán:
Csarodai emlék (1993)*

A műhely „biztatást adott az azonosuláshoz, a vállaláshoz, s amelynek nincs köze a propagandisztikus célokhoz, annál inkább a szociológiai mélységek, a néplélek, az emberi tartást befolyásoló történések megismeréséhez – fogalmaz Lázár Imre említett visszatekintésében. – Az emberi világ nemcsak figurális változatosságában gazdag, de a magyarság önazonossági jegyeiben is hordoz felismerhető vonásokat a népcsoportok őrzött sajátosságaival, és minden egyéni vonás, mely hozzáad az ismert nemzeti karakterhez, értéket jelenthet és őrizhet.”

1971-től hivatalosan is nemzetközi művésztelpeként működött a nyári tábor, 1973-ban 6 országból 31 alkotó érkezett, a 10. jubileumra fontos találkozóhelye lett Böszörmény a közép-európai művészeknek. A '80-as évtizedben egy újabb periódus kezdődött, abban az értelemben, hogy a művésztelep is kilépett a helyi keretekből, ugyanis a telep városnak adományozott anyagából sorra szervezték a tárlatokat Debrecenben, Budapesten s az ország számos pontján. A Hajdúsági Múzeum Káplár Miklós-, Boromisza Tibor-, Kohán György-emlékkiállításokat

rendezett. Olyan neves művészek vettek részt a munkában, az irányításban mint Csohány Kálmán, Kurucz D. István, Szabó László, Bíró Lajos. A tagság közt Bényi Árpád, Józsa János, Ásztai Csaba, Berki Nándor, Ezüst György, Maghy Zoltán, Madarász Gyula, Gádor Magda, Bod László, Gaál András, Gyurkovics Hunor, Hézsó Ferenc, Madarassy György, Topor András, Torok Sándor, Papi Lajos, Szilágyi Imre szerepelt. Később az ifjabb generációból itt tűnt föl Burai István, aki hamar bekapcsolódott a szervezésbe, illetve hosszú idő óta ő a művészeti vezetés oszlopos tagja.

Egyre markánsabb lett az önálló szellemiség, az első 25 év után világossá vált, hogy a műhely egyik legfontosabb tulajdonsága a szellemi nyitottság. Lázár Imre (aki Kurucz D. István művészeti vezetése mellett vállalt szervezési feladatokat) úgy írt erről már 1989-ben, hogy a művésztelep „a toleranciájával, a koncepciók egymásmellettségével, az elképzelések szabad érvényesülésével” teremtette meg vonzerejét. A '80-as években több mint 150 külföldi festő, grafikusművész fordult meg a művésztelepen – ez különösen azt mutatja, hogy a különböző művészeti iskolák, koncepciók kiválóan megférnek egymás mellett, és inspirálóan hatnak egymásra.

„Kultúrák találkozóhelye” lett Böszörmény, műhely és fórum, ahol az alkotómunka mellett véleménycsere és az eltérő művészeti törekvések szembesítése is zajlott.

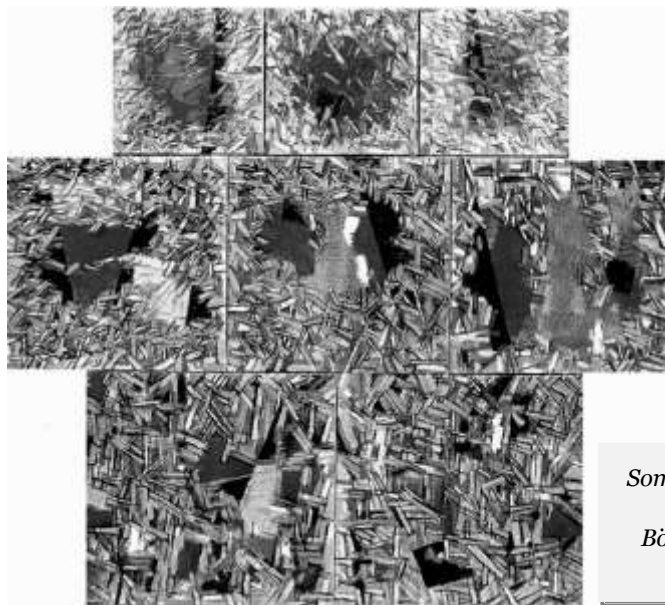

Fent:
Zsáki István:
Sírlepel (1996)

Lent:
Djermal Emurlov (Bulgária):
Öreg pásztor (1984)

A második 25 esztendő egyértelműen a nemzetköziség és a nemzeti (benne szervez módon az elszakított magyar) identitás kettősségének, a lokalitás aktív kisugárzásának és a kortárs modern tendenciák alkotó befogadásának jegyében épült föl. Kiss Attila polgármester albumköszöntőjében olvassuk az adatot: az alapítás óta 36 országból mintegy 500 művész járt Hajdúböszörményben szerte a világból, Japántól Brazíliáig. Összesen 184 alkotó kapott Káplár-, illetve Nívó-díjat, akik közül többen lettek időközben saját országuk legrangosabb művészeti és állami kitüntetések birtokosai. A városnak adományozott alkotásokból mára egy közel 1200 darabos, felbecsülhetetlen értéket képviselő képzőművészeti gyűjtemény szerveződött.

Az új meghívások folyamatosan azt tanúsítják, hogy a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep értékalapú szerveződés. Lázár megállapítja: „A telep nemcsak a magyar festészeti hagyomány, az expresszív, allegorikus szemlélet és eszköztár kifejezője és éltetője, megújítója, de bátran befogadja az együtt élő irányzatok képviselőit, a szürreális, posztimpresszionista, absztrakt elemeket alkalmazó tendenciák képviselőit is.” – Kiváló példa erre az Európán kívüli országok és szemléletmódok bekapcsolása: már a '90-es években hívtak meg USA-beli és japán művészeket, az utóbbi évtizedben pedig izraeli, kuvaiti, kínai, brazil és indiai alkotók vettek részt a művésztelep munkájában.

Somogyi György:
Egy nap
Böszörményben
(1997)

Nikolaj Fedkovic
(Csehszlovákia):
A csárda dala
(1981)

A művészet mind inkább alapképleteket és alapvető formai összefüggéseket keresett a világ modellezésére, hogy a mikrokozmoszokban is megtalálja a nagy egészet, s mind inkább bonyolultabbá vált a világ, annál inkább a részletre vagy az egyedi mozzanatra koncentrált – fogalmazza meg P. Szabó Ernő művészet-történész az ismert alaptételt az albumot záró elemzésben. – „Az ősi jelekhez fordult, a mítoszok világát kutatta, máskor lemondott az ábrázolásról, hogy a színek szimbolikus erejét, a gesztusok nyelvét használja, s a laboratóriumi körülmények között megfogalmazott törvényeket alkalmazza majd az életben is. Így születtek meg a XX. század művészetének egymást váltó irányzatai is, ha úgy tetszik, a művészi igazságkeresés heroikus kísérleteiként – és így születtek meg, az előbbi folyamattal párhuzamosan, azzal olykor ellentmondásban, de mégis mindig párbeszédet folytatva vele, azok az egyéni mitológiák, amelyek a művészet legutóbbi évtizedeire egyre inkább jellemzőek.”

P. Szabó úgy véli, hogy ennek a keresésnek is kiváló terepe volt a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep. Ilyen képessége volt korábban is, és az új évezredben szintén keretet kínált a világ újrafogalmazásához. Az újrairt, általános tendenciákhoz is illeszkedő magánmitológiák sorában említi az anyaországi és határon túli magyar művészek közt például Bulecza Gábort, Ásztai Csabát, Fátyol Zoltánt, Vinczeffy Lászlót, Micska Zoltánt, Aknay Jánost vagy Budaházi Tibort. Ezzel párhuzamosan a világmodell-jelleg mellett a személyes tanúságtétel jelenségeit mutatja László Dániel, Kopócsy Judit vagy Krajcsovic Éva munkássága.

Jelen és múlt határai szűnnek meg a képen (és üzenetjellegében már a jövőt is jelenmozzanattá alakítja át a mű) Gajdán Zsuzsánál. Az alkotás folyamatában a művész arra döbben rá, hogy alkotó énjének már ismert és még ismeretlen részei folytatnak párbeszédet egymással a képen, mint ahogy ősök és unokák,

távoli és közeli kultúrák is kapcsolatot teremtenek. De a nemzetközi mezőny számára szintén inspiráló a határok nélküli, mégis a hely szellemét, a jelenlét atmoszféráját sugárzó közeg.

„Távoli és közeli világok találkoznak ezekben a művekben [...], az egyetemes művészet és a sajátos, a maga belső világában ugyancsak teljes egésznek tekinthető környezet tradíciói és élő, eleven, reakciókra, elmélyülésre ösztönző mozzanatai.” Az ösztönző közeg erejére P. Szabó éppen egy távoli kultúrából érkező alkotó példáját említi. Az indiai művész, Yolanda Sousa Kammermeier *Óda Hajdúböszörményhez* című akril festményének motívumvilága árulkodó. – „Festményén sajátos módon találkozik két távoli civilizáció, kultúra motívumvilága, jelrendszere [a japán Daimon Kiyohiro, a francia Vincent Jean-Claude, a finn Pirkko Toivainen művein szintén láthatók a böszörményi motívumok], arra utalva, hogy ezek nem tagadják, hanem kölcsönösen gazdagítják egymást.”

Sousa Kammermeier Yolanda
(India):
Óda Hajdúböszörményhez (2010)

A jubileumi művésztelep ünnepi jellegét még inkább megadta, hogy most az elmúlt fél évszázad még élő Káplár-díjasait hívták meg; a telep munkájában összesen 25 művész vett részt. A záró kiállítást július 21-én P. Szabó Ernő Művészettörténész ajánlotta a nagyjérdeműnek.

A DÉRI MÚZEUM BARÁTI KÖRE SESZTINA JENŐ-DÍJA

A Déri Múzeum Baráti Köre 2012-ben alapította a Sesztina Jenő-díjat, hogy azzal elismerésben részesítse azokat a személyeket, akik sokat tettek a Baráti Körért.

Első alkalommal, 2012-ben Ujváry Zoltán Pro Urbe-díjas professzor emeritus, a Déri Múzeum Baráti Köre tiszteletbeli elnöke tevékenységét ismerték el a díjjal. 2013-ban, a kör megalakulásának 85. évfordulóján Erdélyi Márta közösségszervező mellett Hajzer Gizella titkár kapott kitüntetést (a bronz-plakettet Kövér József Holló László-díjas szobrászművész készítette).

*Erdélyi Márta és Hajzer Gizella,
középen: Ujváry Zoltán*

FOTÓ: ANDICS ÁRPÁD

A tagság azt a munkát köszönte meg, amit a díjazottak a Déri Múzeum felújítása miatti zárva tartás ideje alatt végeztek azért, hogy a közönség külső helyszíneken vehessen részt kiállításokon, előadásokon, és a közösség tagjai továbbra is együtt maradjanak a múzeum megnyitásáig.

ÓDA RONCS ANTOLÓGIA A SESZTINÁBAN

A Balatonfüred, Debrecen, Kecskemét közötti kulturális együttműködés jegyében született az a kiállítás a debreceni Sesztina Galériában, mely az *Óda Roncs* című könyvheti antológia grafikai anyagát mutatja be. A kiállítás május 31. és június 22. között volt látható.

FOTÓ: VARGA JÓZSEF

*Papp Károly Szilágyi Imre művei,
egy látogató Papp Károly lapjai előtt*

A kiállító művészek: Benes József, Damó István, Fátyol Zoltán, Filep Sándor, Kovács Endre, László Ákos, László János, Melocco Miklós, Molnár Péter, Orosz István, Papp Károly, Szilágyi Imre, Ulrich Gábor, Varga József.

É. KOVÁCS LÁSZLÓ 90 ÉVES

A 90 éves É. Kovács László gömör-szőlősi néprajzkutató-festőművészt május 10-én köszöntötték a putnoki Holló László Galériában. Rendhagyó tárlatot szerveztek, s ott mutatták be Tóth György könyvét (*Találkozásaim É. Kovács Lászlóval és családjával*); közreműködött: *V. Erdei József*. A kiállítók: *Boncsér Árpád* (Tiszadada); *Cseróhádi Kovács István* (Budapest); *Tóth György* (Égerszög); *Igó Aladár* (Hanva); *Molnár Mihály* (Bánréve); *Novák Géza* (Kazincbarcika); *Oláh Marietta* (Budapest); *Varga József* (Miskolc); az ünnepelt lánya: *É. Kovács Judit* (Gömör-szőlős) és unokái: *Trieber Anna, Trieber Júlia és Kovács Katalin*.

ERDÉLY ARANYKORA címmel hirdet történelmi vetélkedőt a Kárpát-medencében élő középiskolás korúak (14–19 év) számára a Bethlen Gábor Alapítvány és a Lakiteleki Népfőiskola Alapítvány abból az alkalomból, hogy 400 éve, 1613. október 23-án Bethlen Gábert választotta Erdély fejedelmévé a kolozsvári országgyűlés. A versenyre 3 fős csapatokat várnak. Az írásbeli selejtezők után 24 csapat jut az október 11–13-i lakiteleki középdöntőbe, innen 12 csapat az október 23-i döntőbe. A versenyre nevezési díj nincs, jelentkezni a lakiso@freemail.hu és a bezdedi@gmail.com e-mail címeken lehet, az írásbeli feladatsor beküldésével (határidő: 2013. szeptember 16.) A verseny írásbeli feladatai, a további tudnivalók, a szakirodalmi ajánlók letölthetők szeptember elsejétől a www.lakitelek.hu/nepfiskola és a www.eotvosiskola.atu.hu honlapról is.

VÉSSEY GÁBOR Munkácsy-díjas festőművész *Hommage* című kiállítását rendezte meg a budapesti Barabás Villa Galéria május 28. és június 14. között.

VÁRKONYI LAJOS FESTŐMŰVÉSZ kiállítását szintén a fővárosi, Városmajor utcai Barabás Villa Galéria rendezte meg június 25. és július 13. között (*illusztrációnkon akvarell képének részlete látható*).

A tárlatot Feledy Balázs művészeti író, művészettörténész ajánlotta az érdeklődők figyelmébe.

PARTIUMI TÁJAKON A DEBRECENI FOTÓKLUB

A Debreceni Fotóklub tagjai szoros kapcsolatot ápolnak a Margittai Fotóklubbal, a fotósoknak már több egyéni kiállítást szerveztek Margittán és Székelyhídon. A debreceni Tímárházban június közepétől augusztus végéig látható tárlat magját a Magyarkecen töltött időszak emlékei alkotják (a fotográfusokat két alkalommal látta vendégül Mike Pál helyi református lelkész). A kiállításon 12 fotós felvételeit tekinthetjük meg.

Lúdas mami
Sülü István fotója

ÚJ GENERÁCIÓ – FRESH ART 7

Fresh Art 7 címmel fiatal képző-, ipar- és fotóművészek munkáiból nyílt tárlat június 26-án a Debreceni Művelődési Központ Belvárosi Galériájában. Mint a cím is rámutat: hetedik alkalommal hirdette meg a művelődési központ a 40 év alatti képző-, ipar- és fotóművészeknek szóló pályázatot, mellyel egyrészt bemutatkozási lehetőséget kívántak nyújtani a fiatal alkotóknak, másrészt késztetést adni új művek létrehozásához, ezzel is segítve pályakezdésüket.

Ebben az esztendőben a Debreceni Művelődési Központ mellett a Városok Falvak Szövetsége Kulturális Régió volt a pályázat másik kiírója. 17 művész mintegy félszáz alkotása érkezett be a határidőre. A 2013. évi tárlat díjazottjait szakmai zsűri választotta ki. Az idei fődíjat – azaz 2014-ben önálló kiállítási lehetőségét a Belvárosi Galériában – Nagy Otília kecskeméti alkotó nyerte el nagyméretű olaj- és akrilképeivel. – A fődíjas a Debreceni Művelődési Központ különdíját is megkapta.

Nagy Otília festménye: Kerekerdő

A fődíj és különdíj mellett további művészeket is díjazásban részesítettek. A díjazottak: Bagdány Franciska debreceni festőművész (Debrecen önkormányzatának díja); Kacsák Tamás debrecen-józsai képzőművész (Kecskemét önkormányzatának díja); Tarnóczy Tamás mikepércsi festőművész (Városok Falvak Szövetségének díja); Kovács Melinda nagyváradai származású, pécsi művészeti egyetemista (MODEM Modern és Kortárs Művészeti Központ díja).

A további kiállítók: Birkás Mona, Durucskó Zsolt, Éles Bulcsú, Horváth Bíbor, Józsa Poppea, Kőrösi Viktória, Marian Noémi Éva, Pelei Katalin, Rékasi Attila, Szarvák Antal, Varga Gergő.

A tárlat július 31-ig volt látható Debrecenben, a Belvárosi Galériában.

SZIMBÓLUMOK ÉS JELENTÉSFESZÜLTSEGEK

Kurta Kázmér kiállítása Zalaegerszegen

A romániai Resicán élő és alkotó magyar festőművész, Kurta Kázmér ebben az esztendőben 65 éves. Kisebb jubileumi szemle is tehát a zalaegerszegi tárlat, noha nem visszatekintő. A válogatás java rész az egészen friss munkákból, a 2012-ben és '13-ban született képekből való. A Kurta-festményekben most is vitális alkotóenergia árad – meglehetősen feszültséggel teli, egyebek mellett azért is, mert a kiállításon inkább a csendélet műfaja dominál. Viszont itt is jól karakterizálódik látomásos (mágikus) realista vagy szimbolikus festészetének árnyaltsága.

Kurta Kázmér festménykiállítása az Egerszegi Napok keretében nyílt meg a Móricz Galériában

Kurta Kázmér mintegy négy évtizede folyamatosan jelen van a képzőművészeti közéletben. Csoporttárlatokon Romániában, Magyarországon, Szerbiában mutatkozott be; egyéni kiállításokat több magyarországi városban, Ausztriában, Szerbiában, Romániában, illetve számos olaszországi városban rendezett.

Kurta Kázmér egyaránt kiváló portréfestő, ahol jeleket ábrázol; érzéki szimbolizmusa aktfestményein tükröződik; fogékony a figurális absztrakcióra – itt a lírai groteszk bontakozik ki; és allegorikus műveiben a sors jelenik meg. Nyugodtan sorolhatjuk Kurta allegorikus munkáihoz a tájképeket és csendéleteket is.

A klasszikus csendéleti témák közt látjuk a virágot, ám a hagyományos csokros beállításokat gyakran mellőzi. Jellemzőbb az a megoldás, amikor az előtér faktúrájával és a színháttér derengő mélységével teremti meg a természeti szituáció illúzióját. Önmaga jelentésén túl a virágnak nemcsak jelképi szerepet ad, hanem a felület lírai expresszív kezelésével a motívum érzelmek, gondolatok, sorsállapotok hordozója lesz.

A csendélet Kurta Kázmér lelki önarcképe. Látható benne a nosztalgia és melankólia, az érzelmi átlényegülés képessége. A csendélet rendszerint az efemer, hétköznapi tárgyakkól/dolgokból létrehozott kompozíció. A művész közvetlen

környezetének tárgyai és dolgai tehát jellemzik használóját is. E hétköznapi dolgok ugyanakkor szimbolikus jelentést kapnak, valami másra (is) utalnak, és általában az elmúlásra emlékeztetnek. A csendélet-kompozíció belső feszültségét éppen az állókép és az egzisztenciális mozgalmasság együttjárása adja meg.

Kurta Kázmér csendéletei akként válnak teljes portrévá, ahogy a rajta szereplő tárgyak, motívumok fölveszik azt a jelentést, amire utalnak. S meg kell vizsgálni, milyen motívumok s milyen viszonyban jelennek meg együtt, milyen párbeszédet folytatnak egymással. A csendélet (bármily szokatlan is a megközelítés) alapvetően a párbeszédműfajok sorába illik. E szakrális kommunikációs művészeti felületen így a tárgyi/fizikai jelen-lét kívánja megszólítani a metafizikai máshol-létet.

Kurta Kázmér korábbi sorozataiban a pillangómotívum kapott nagyobb szerepet; gyakran föltűnik, és itt is jelen van a borospohár (vagy borosüveg, kancsó), a színekkel és az elmúláshangulattal variálnak a szintén klasszikus őszi csendéletek. Látjuk itt a kávé és a pipát is a visszatérő motívumok közt, továbbá a méceses és a gyertya utal (a fény mellett) az elmúlásra.

Két szimbolikus elemre külön is fölhívom a figyelmet. Nemcsak a csendéleteken, de Kurta Kázmér látomásos-szimbolista festményein egyaránt jelen volt az utóbbi években a bűnbeesést jelképező alma. Korábban a harapott alma (a metaforából kifejlődő „*elveszett Paradicsom*” meditatív allegóriája) vált hívómotívummá, ma pedig már elég pusztán az almával reprezentálnia az itt-lét realitása és a vágyott máshol-lét illúziója közötti távolságot (feszültséget).

A másik, újabban szívesen alkalmazott, és ezt a sorozatot is meghatározó társ-motívum az újság és könyv (néhol Biblia), illetve a tinta és lúdtoll. A könyv, újság, toll jelképi alkalmazása a szöveg jelenlétére irányítja a figyelmet. Ott van tehát a szöveg a képen, noha ez nem a képkompozíciót alakító direkt szövegelem.

A szöveghordozó itt egyszerre szimbolikus (behelyettesíthető egy megegyezésen alapuló jelentés), illetve indexikus (amennyiben a jel egyszerűen csak valaminek a létét jelzi).

*Kurta Kázmér egyik
(jelképi motívumokat halmozó)
csendélete*

Izgalmas vizsgálódási terep lenne annak értelmezése, hogy mely tárgyak (vagy dolgok) milyen konstellációja mit és hogyan reprezentálhat a festményen. A több lehetséges variáció közül csupán néhány értelmezéstípust említek meg alább.

(1.) A virág és könyv szentimentális alaphangot kölcsönöz a képnek (ezt a lila és a fehér szirmok erősítik föl). (2.) Izgalmas a könyv (egyik nyitott, másik zárt) és a lúdtoll kettőse – itt azért gondolhatunk az alkotás, a létrehozás folyamatára, mert az előtérben ott van két ecset is: a képkalkotás kelléke része a kompozíciónak (*lásd lenti reprodukciónkat*). (3.) Jelentésfeszültség támad két eltérő típusú szöveg között is – ezt érzékelhetjük például a Biblia és a napilap (avagy a napihír és az „örök üzenet”) esetében.

Kurta Kázmér tudatosan törekszik arra, hogy a hely konkrétumától megfossza a teret, helyette szimbolikus tereket kínál föl a befogadónak. Az viszont képei (és önnön jelleme) természetéből adódik, hogy az időt is megfosztja itt az elmúlás-értelmezéstől, mondván: az idő nem múlik el, hanem VAN.

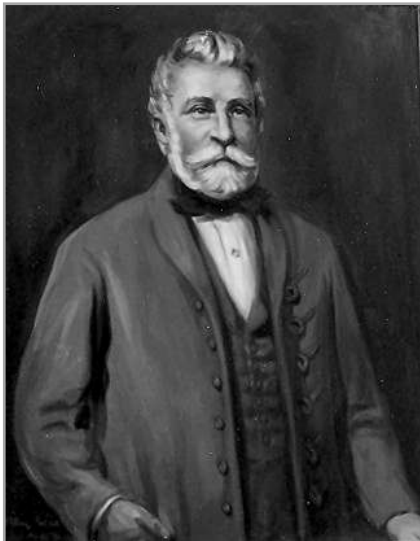
Megszűnik az időélmény – helyét a jelen-lét élmény veszi át. Ezt a látványban való elidőzés fokozza, mely azt is szolgálja egyúttal, hogy fölerősödjék jelenlétünk a képben. Ez a fajta festői hozzáállás pedig sajátos tiltakozásként értelmezhető az emberi szabadságot korlátozó adottságok ellen.

Az egyéni létezésér zárt világában meghatározó a várakozás alapélménye. Ez eleve a gondolati, az egzisztenciális recepció felé irányít bennünket. A várakozás meglehetősen szabadságkorlátozó, ugyanakkor helyet készít a vágynak is, mely szabadságkiteljesítő, mert a jövő időt hozza a jelen-létbe. Kurta Kázmér képeinek szép feszültségét a várakozás és a vágyakozás közötti folyamatos, felszabadító és megrendítő játék adja meg. A szépség felszabadító s a halál megrendítő festőjátéka.

Úgy érzem, érvényes ma is a négy évvel ezelőtti sejtésem a Kurta-
inspirációkat illetően. Megmarad a szépség, úgy is: mint illúzió, és ebben a tárgyi valósággá formált illúzióban (tehát magában az alkotásban) legalább a művész szabad lehet. Mert az alkotás pillanataiban azt érezheti, hogy legyőzte a halált.

A létrehozás folyamata (mint jelen-lét) része a Kurta-képnek

220 ÉVE SZÜLETETT BUGÁT PÁL
(1793–1865) ORVOS, NYELVÚJÍTÓ

Ünnepi programokkal emlékezett a TIT Stúdió Egyesület budapesti, Zsombolyai utcai székházában a 220 évvel ezelőtt született orvosra, nyelvújítóra, akadémikus egyetemi tanárra áprilisban. Ekkor rendezték meg a XXX. Országos Középiskolai Természetismereti Műveltségi Vetélkedőt, s Muhari-Papp Sándor festőművész rendhagyó, *Művészet és idegsebészet együtt a hitben* című, Csókay András idegsebész inspirálta tárlatát is megnyitották.

„Még az angyalokkal is magyar nyelven beszélnek...”

Bugát Pál Gyöngyösön született 1793. április 12-én, Pesten halt meg 1865. július 9-én. Apja szegény sorsú szabómester volt. Gyöngyösi, egri és pesti tanulmányai után 1818-ban orvossá, 1820-ban szemészorvossá avatták. Több évig tanársegéd volt, majd 1823-ban Bakabányán orvos lett. 1824-ben az orvosi kar jegyzője, még ugyanabban az évben Selmec és Bélabánya főorvosává nevezték ki, ősszel a pesti egyetem sebészeti tanszékére, elméleti orvostudományok oktatására habilitálták.

Magyar nyelven kezdett előadni, elsőként az egyetemen. Már egyetemistaként rádöbbsent, hogy a magyar nyelv szűkös ahhoz, hogy olyan fontos témákról, mint az egészségünk ügye, magyarul komolyan beszélgethessünk. Ehhez szakmai szavakra, magyar orvosi nyelvre van szükség. Ilyen nem volt, ezért ő kezdte megalkotni az egészségügy magyar szaknyelvét. Úgy vélte, mindez azért fontos, mert szavainknak döntő jelentőségük van gondolkodás módunkra, s ez meghatározza a cselekedeteinket. Kapcsolatba került a nyelvújítókkal, több mint 40 ezer szót alkotott. Bugát Pál találta ki egyebek mellett a *tanár, mütét, ideg, agy, izom, lát, genny, gyógyszer, képlet, évszak, fagylalt, nyomda* vagy a *bölcsőde* szavainkat.

A BESZÁMOLÓ A TIT STÚDIÓ EGYESÜLET TÁMOGATÁSÁVAL JELENT MEG.

1830 novemberében lett a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Megjelentette a *Közönséges kórtudomány és az Éptan* című könyvét. Részt vett az 1831-es kolerajárvány leküzdésében. Több fordítása mellett *Orvosi szókönyvet* jelentet meg. Flór Ferencsel együtt 1837-ben adta ki a *Kisded sebészi eszköztár és A nevezetesebb sebészi véres műtétek* című könyvét. Szintén Flórral együtt szerkesztette a *Magyarországi orvosrend névsorát*.

1843-ban a 40 000 szót tartalmazó *Természettudományi Szóhalmazt* ad ki. Vadászati, erdészeti növény- és állattani műszótárt is összeállított. A 40 000

szóból mára sok a feledés homályába vesztett; például: a himba (*rezgés*), bugyok (*ampulla*), a bízta (*matematika*), viszonyerő (*reakció*), a csillagcső (*távcső*), az elmély (*filozófia*), az érszökés (*pulzus*) vagy a tevemadár (*strucc*) és a delej (*mágnes*).

1848-ban a honvédelmi bizottmány kormánya alatt Magyarország főorvosa volt. '49-ben követte a kormányt Debrecenbe, részt vett a honvédelmi bizottság ülésein, ezért a szabadságharc leverése után visszavonult a szülőföldjére. Megfosztották tanári állásától és nyugdíjigényétől. A közeletből kiszorítva tanulta az összehasonlító nyelvészetet.

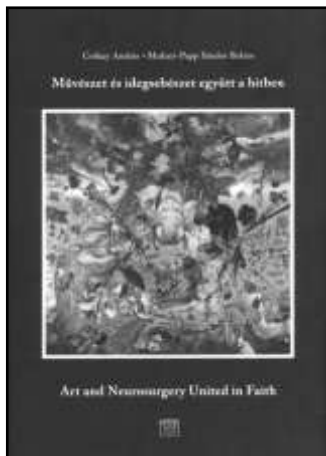
Mivel nem volt gyermeke, nyolc csángó magyar fiút fogadott háztartásába, akiket saját költségén taníttatott és neveltetett.

Toldy Ferenc tartotta a gyászbeszédet fölötte 1865. július 11-én.

„Művészet és idegsebészet
együtt a hitben”

Muhari-Papp Sándor
kiállításának képeiből

CSÓKAY ANDRÁS –
 MUHARI-PAPP SÁNDOR BALÁZS:
 MŰVÉSZET ÉS IDEGSEBÉSZET
 EGYÜTT A HITBEN
Kairosz Kiadó, Budapest, 2011.

Minél többször leírom vagy kimondom, annál kevésbé tűnik különösnek a szavak párosítása. „Imádság, tudomány, művészet – különböző területek, mégis segítik egymást” – írják a szerzők a könyv bevezetőjében, hozzátéve, hogy ez a személyes megtapasztalásuk is.

Az album egyébként nem volt a kezemben – alább az internet által kínált ismertetések

alapján írok róla –, a kiállítást azonban megnéztem a TIT Stúdió Egyesület székházában. A magyar és angol nyelvű albumot kissé eklektikusnak találják a kritikusok. Be kell vallani, nem hétköznapi látvány az sem, ha egy kiállítás műtétet bemutató képeket sorakoztat föl, beöltözött sebészeket, asszisztenciát, műszereket. De miért is ne lehetne bemutatni az idegsebészetet a művészet eszközeivel? Hiszen a művészet képes az élet bármely területét, jelenségét, tevékenységét kifejezni – miért épp az orvostudomány maradna ki?! Ráadásul ugyanazzal az emberrel foglalkozik, amellyel a művészet.

Hegel óta nem vetjük el azt a gondolatot, hogy a művészet a vallás analóg területe; és az orvostudomány is tekinthető művészetnek – a reneszánsz végéig nem igen erőszakolták a művészetek és tudományok különválasztását –; ráadásul soha nem árt, ha imádsággal erősítjük meg az orvoslást a gyógyuláshoz.

*Muhari-Papp Sándor Balázs
 festményei a Csókay András
 bemutató sorozatból*

S noha a kritika eklektikusnak nevezi az összeállítást, megfelelő magyarázatot kínál: megismerve a szerzőpárost, mindent megértünk. „A keresztény nemzeti szellemű agysebész, Csókay András az Országos Baleseti Intézet Idegsebészeti Osztályának főorvosa már jó egy évtizede dolgozik együtt Muhari-Papp Sándor Balázzsal, ő illusztrálja publikációit és előadásait. A festőművész mielőtt nekilát dolgozni, bemosakszik, földig érő zöld köpenyt húz, arca elé védőmaszkot csomóz. A mütőben felvázolt, műalkotás gyanánt is értelmezhető, foto-naturalista orvosi tanulmányrajzai és olajfestményei alkotják a kötet képanyagát.”

Szürrealistának nevezném ezt a festészetet – ha nem is az esernyő és a varrógép találkozásának a boncasztalon –; ugyanakkor a grafikák valóban foto-naturalista stílusúak, hiszen képesek az orvosi fotót helyettesíteni. A fotográfia korában is elismerésre tart jogot, amikor a bonyolult orvosi technikákat, eljárásokat művészi rajzzal mutatja be valaki, ugyanis máig az ilyen ábrázolás a leghatékonyabb.

A nagyobb kompozíciók álmokat és látomásokat mutatnak be az összejtől és a születéstől az elmúlással való megbékélésig és újjászületésig. Muhari-Papp már a kóma állapotát is átélte, hittel közelít a betegség és gyógyulás ábrázolásához is. A művészi rajzaiban demonstrálja azt a műtéti eljárást, melyet Csókay professzor fejlesztett ki arra, hogy kezelje a súlyos traumás agyduzzadást.

A kiemelkedően eredményes agyműtéti újtásokat szélesebb körben képes megismertetni a kötet. Az eklektikusságot talán rendhagyóságnak kellene írni, például azért is, mert az album lírai szövegaláfestéssel kísérvé meséli el a rózsafüzér imádság

jótejkony erejét, vagy azt, hogy a képzőművészet miként járult hozzá ezek elfogadásához.

A TIT Stúdió Egyesület Székházában rendezett kiállításon pedig valóban izgalmas és művészileg hiteles, mindenképp emlékezetes válogatással találkozhattunk!

Ég és föld, élet és halál, itt-lét és máshol-lét között Muhari-Papp Sándor Balázs festményén

NAGY SÁNDOR SZOBRÁSZMŰVÉSZ 90. SZÜLETÉSNAPI KIÁLLÍTÁSA

Nagy Sándor Munkácsy-díjas Koszorús szobrászművész 90. születésnapjára június 4–22. között volt nyitva a Magyar Építőművészek Szövetsége Kós Károly Galériájában. A tárlatot Wehner Tibor művészettörténész nyitotta meg; születésnapjára köszöntőt Csák Máté építész mondott; a kiállítás kurátora Feledy Balázs művészettörténész, művészeti író volt.

Fáradt asszony – a Káplár-díjas Nagy Sándor ezt a szobrot a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelepen faragta

„Nagy Sándor méltatlanul visszhangtalan és értékeihez mérten visszafogottan reprezentált művészetére az 1992-ben a Kőszilánkok, majd az 1998-ban a Kőből szabadult című, a budapesti Vigadó Galériában és a Körmenyi Galéria Thököly úti kertjében rendezett kiállítás irányította a figyelmet. Ezek a kiállítások azt

tanúsították, hogy a kortárs magyar szobrászat egy különleges, nagy ívű fejezete körvonalazódott, formálódik e művész műhelyében, zuglói kertjében, hogy a [...] nap mint nap aktívan dolgozó szobrász – őrizve szellemi mestere, Medgyessy Ferenc szobrászati örökségét, egyszersmind messze eltávolodva tőle – csillapíthatatlan alkotókedvvel új és új szobrokkal, érzékeny szobor-együttesekkel, barbár szépségekkel ajándékozta meg művészetünket” – fogalmazott Wehner Tibor. Ő az elmúlt időszakban több Nagy Sándor-kiállítást nyitott már meg, és mondandóját mindig e gondolatokkal zárta: „Nagy Sándor lélekben és szemléletben az egyik legfiatalabb és legmodernebb magyar szobrász”, folyton megújul, kiapadhatatlanul leleményes, és újabb művei mindig friss szemlélettel vannak áthatva.

Nagy Sándor művei között

(A szobrokhoz szervesen illeszkedett Neumann Ildikó fotóinak válogatása, melyeket a Százados úti műteremben s a zuglói kertben készített a kiállítást megelőző időszakban)

MAGÁNYOS TÁJ. A debreceni Déri Múzeum új időszak kiállítása (*Tájébrázolás a természeti tájtól a városi tájig a magyar képzőművészetben*) szeptember 29-ig tekinthető meg; mások mellett Barcsay, Csontváry, Egyri, Lóránt János, Mednyánszky, Vaszary műveivel.

*Horváth István: Szavas vadászat;
Gonda Zoltán: A lovak a mennybe
mennek (jobbra, lent)*

„ÁTLOVAGOLTAK” HÚSZ ÉVEN 20 éves volt a kézdivásárhelyi Incitato Művész Tábor

Ez évben már a 21. idényt rendezik, érdemes azonban visszatekinteni az *Incitato Művész Tábor* elmúlt két évtizedére. – Ezt segíti az a katalógus-album, melyet a jelenlegi művészeti vezető, Vincze László szerkesztett. A kiadványt Tóth Ferenc emlékének ajánlották, aki az 1993-as indulástól 2007-ig volt a tábor szervezője (azóta a lányai vették át a stafétát).

A kötet felépítése a kronologikus rendet, illetve a katalógusszerkezetet követi: három bevezető esszé (Banner Zoltán, Tóth Ildikó, Vincze László) után minden esztendő munkáját dokumentálták az alapító és résztvevő művészek névsorával, az aktuális, évenként változó tematika bemutatásával, dokumentumfotókkal a tábor életéből, valamint az elkészült műalkotások reprodukcióival (összesen 100 önálló mű szerepel az enteriőrképek, illetve a dokumentumfotó-reprodukció montázsok mellett a kötetben). Az első két idény még egyszerűen csak a lovat és a lovakat jelölte meg tematikaként, aztán a ló és lovas következett, majd olyan területek, ahol a ló különböző kontextusokban más-más jelentést hordoz. A *Honfoglalás* 1996-ban, majd a ló a fogatban, a Táltos, majd az *Apokalipszis* adta meg a fogalmi keretet. A magyar államalapítás 1000 éve állt a 2000-es tábor középpontjában; következett a ló és a nő, lófőszékely, élet a ménésben, a ló és lóerő, *Pegasus*, ló a cirkuszban témája. Izgalmas sorozatok készültek a *Fehérlófia*, a ló a hadviselésben és a sportló témájára. A ló a hitvilágban, a ló a vadászatban (*Humor és Magor*) téma után a kötetben utolsóként ismertetett motívum a 2012. jubileumi évi *Álomló* volt.

Elias Canetti írta, hogy a legszebb szobor az emberről egy olyan ló volna, amelyik éppen levetette hátáról az embert – idézi Vincze László *Lovak – mindörökké* című írásában. „Mennyire más a mi hagyományunk! Amikor 1993-ban elindult a kézdívasárhelyi Fortyogón az Incitato Művésztábor, mi, az alapító képzőművészek egy fura, teljesen szokatlan világba kerültünk, amivel néhányan csak esztétikai síkon találkoztunk. Pár év múlva már lélekben is egyben voltunk ezzel a csodálatos lényel, már mindenben lovat áldottunk, láttunk, kerestünk vagy társítottunk alkotásainkban.”

Immár több mint két évtizeden keresztül folyamatosan zajlik a ló legújabb metamorfózisa. S noha természetesen a hely sajátossága, a táj, az atmoszféra (Tóth Ferenc ménesgazda birodalma) befolyásolja az alkotót, a látványon túl a fantázia és az érzelmi felindultság lehetett itt a legnagyobb ösztönző erő.

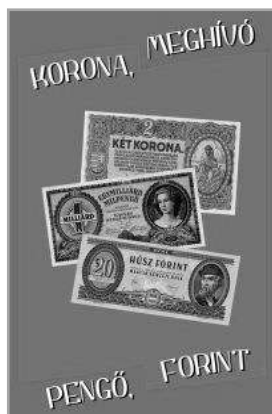
Banner Zoltán öt fő pontban értékelte a tábor jelentőségét. Előbb a történetiséget, az idő és tér dimenzióját emelte ki (beleértve az Erdély magyar társadalma fölé kiépülő művészeti élet hálózatát).

Sorstársak

Vincze László grafikája

Másodikként a „művészeti vágatként” is fölfogható tábor történetéről, emberi dimenziójáról szólt; s a művésztelemek értelmeként méltatta az alkotómunka műtermi magányának feloldódását a közösségi magányban (egymást ösztönző közegben); nem beszélve arról, hogy kiváló és teljesen egyedi gyűjtemények jönnek létre. „A résztvevők által hátrahagyott művekből kirajzolódó, általuk megtestesülő kis művészettörténeti pillanat atmoszférája” egészében sugározza azt, hogy itt egy megmaradást segítő szellemi vagyont megteremtéséről van szó. A Banner Zoltán szerinti negyedik dimenzió a transzfiguráció (a ló mint lény és téma átváltozása). Mivel a ló is elsősorban forma, az addig „forgatható”, míg absztrakt forma lesz belőle, és mivel szerves forma is a ló, csak a mesterségét tökéletesen birtokló művész képes hitelesen átminősíteni azt. Végül a forma misztifikálódása mellett ötödikként a küldetést (esztétika és nemzeti értelem-ben egyaránt) és a „varázs-ló” funkciót érdemes és kell kiemelni.

KORONA – PENGŐ – FORINT

Magyarország pénzrendszereit 1848-tól napjainkig mutatta be a *Korona, pengő, forint* című kiállítás, melyet június 11. és július 11. között rendezett a Hajdúsági Múzeumban a Hajdúböszörményi Numizmatikai Klub. A kiállításon Kopócs János történész-muzeológus beszélt a korszakokról, tárlatvezetést pedig Molnár Pál gyűjtő tartott.

Molnár Pál tárlatvezetése
(Fotók: Horváth Tamás)

SAJTÓFOTÓ A JUBILEUM UTÁN

A XXXI. magyar sajtófotó kiállítást és kísérő tárlatát („Tisztelegés Hemző Károly előtt”) június 20. és július 12. között mutatták be a debreceni Kőlcsey Központban. A fővárosi tárlat után ez volt az első vidéki helyszín.

Az idei kiírásra 253 fotós 7751 képpel pályázott. A művek száma a *Természet és tudomány* egyedi kategóriában közel a felére csökkent (386); az *Emberábrázolás-portré* egyedi kategóriában érkezett legtöbb pályamű (462); a múlt évhez képest nőtt a *Hír-eseményfotók* körébe adott képek száma (297). A sorozatok aránya szinte semmit nem változott, ám idén a *Képriport* kategóriába érkezett a legtöbb pályamű (157 – 1326 képpel) és a tavalyi évhez képest a második helyre szorult a *Társadalomábrázolás, dokumentarista fotó* (150 – 1313 képpel).

Dr. Mészáros Csaba 3. helyezett fotója a Művészet (egyedi) kategóriában, mely a Trafóban készült, ahol Góbi Rita gondolta újra Bozsik Yvette 1986-os Eleven tér című koreográfiáját

A legkiemelkedőbb teljesítményt elismerő MŰOSZ Nagydíjat Reviczky Zsolt, a Népszabadság fotóriportere érdemelte ki *Isten veled Malév!* című képriportjáért, elnyerve a Képriport sorozat III. helyezését is (*MA5720: az utolsó Malév járat*).

A legjobb emberközpontú dokumentarista fotográfiáért járó André Kertész Nagydíjat Marton Szilvia, szabadúszó kapta *Abortus artificialis* című képével. A legjobb hírképért járó Escher Károly különdíjat Móricz Simon, a Népszabadság fotóriportere kapta (*Kilakoltatás*), elnyerte továbbá a legjobb kollekció Munkácsi Márton különdíját, a *Hír* kategória 1., a *Képriport* 2. díját, illetve a *Társadalom-ábrázolás, dokumentarista fotográfia* egyedi kategória 2. helyezését is.

Kurácsi – Móricz Simon fotója lett a 2. helyezett a Társadalom-ábrázolás dokumentarista fotográfia (egyedi) kategóriában. (A rendszerváltás után a lakás-maffia áldozatává vált pár, a hajléktalanságból kikerülve, Tiszaföldvár Kurácsi nevű városrészére költözött.)

A megyékben dolgozó, legjobb teljesítményt nyújtó fotóriporternek járó díjat Komka Péter, az MTVA/MTI külsős munkatársa kapta, aki elnyerte a *Sport* egyedi kategória II. helyezését is. A 30 év alatti, legjobb teljesítményt nyújtó fotóriporternek járó elismerést Mohai Balázs szabadúszó, az MTVA/MTI külső munkatársa kapta, aki elnyerte a *Társadalomábrázolás, dokumentarista fotográfia sorozat* kategória III. helyezését is.

További kategória-győztesek: Tuba Zoltán (*Képriport, sorozat; A diáktüntetések éve*); dr. Mészáros Csaba (*Emberábrázolás–portré, egyedi; Sajtot tessék*);

Mudra László (*Emberábrázolás–portré, sorozat; Kerekesszékkal tomboltunk a Szigeten*); Czimbál Gyula (*Művészet, egyedi; Teljes azonosulás*); Kálló Péter (*Művészet, sorozat; Huszadik Volt fesztivál*); Illyés Tibor (*Sport, egyedi; Risztov*); Kovács Tamás (*Sport, sorozat; Berki Krisztián olimpiai bajnok*); Daróczy Csaba (*Természet és tudomány, egyedi; Arányok*); Gergely József (*Természet és tudomány, sorozat; Apokalipszis lovasai*); Stiller Ákos (*Társadalomábrázolás, dokumentarista fotográfia, egyedi; Megragadt álmok*); Kallos Bea (*Társadalomábrázolás, dokumentarista fotográfia, sorozat; Little Miss*); Orosz Beata (*Bulvár, humor, egyedi vagy sorozat; „Őrségváltáska”*).

A pályázatot kiíró Magyar Újságírók Országos Szövetsége március 28. – május 12. között a Magyar Nemzeti Múzeumban rendezte meg a XXXI. Magyar Sajtófotó Kiállítást és a Szemző Károly előtt tisztelgő kíséző tárlatot. (A magyar fotográfia meghatározó alakja tavaly hunyt el. Hat évtizedes pályafutása alatt a sport-

fényképezés egyik megújítója, új alapokra helyezte nálunk az állatok művészi fotózását, és Budapest krónikása volt fél évszázadon át.)

Kerekesszékkal tomboltunk a Szigeten – Mudra László 1. díjas sorozatának egy képe az Emberábrázolás–portré kategóriában

A hagyományos sajtófotó-kiállítást Kincses Károly fotótörténész, muzeológus nyitotta meg. A *Szavahihetőség és túlélés* címmel tartott megnyitó elején azt emelte ki, hogy nem söpri „az ünnep vörös szőnyege alá” a létező problémákat. A mai Magyarországon embereknél és képeknél egyaránt az egyik legfontosabb kulcsszó lett a *szavahihetőség*. Kincses ezt mondta: „többre tartok egy tisztességes, ámde semmi hűha sajtófotót, mint a legbravúrosabb, legblikkfangosabb, de a hitelességében kicsit is kérdéses másikat. Mert nem felejttem el, hogy a sajtófotó elsősorban a hiteles tájékoztatás képi eszköze (kellene, hogy legyen) és csak másodsorban fotóművészeti produktum. És ha e kettő véletlenül találkozik, hát az isteni szerencse.” A *túlélés* pedig hiába tartozik az általa is leginkább utált kifejezések közé, rá van kényszerítve gyakorlására. „... a túlélni, a lavírozni azt jelenti, hogy fejünket előrebíllentve, csak a közvetlen környékünket vizsgálgatjuk, és nem nézünk felemelt fejjel távolabbra. Azt is jelenti még, hogy nem a dolog önértéke alapján döntünk [...] Túlélni mindezekon túl még

azt is jelenti, hogy az elsődleges és fontos szakmai szempontok helyére betolakszik egy pragmatikus, nem a dologról, hanem a túlélésről szóló szempont.”

Igen problémásnak tartja, hogy a túlélés érdekében sérül a szavahihetőség. Mondandója végén fölvetette, hogy mivel a sajtófotó is erős átalakulásban van (változik a létrehozói és befogadói környezet, az elvárás-rendszer, a technika, ezeken keresztül a sajtófotó egésze), valószínű, hogy a több mint harminc éve létező tradicionális pályázatnak (kiállításnak és évkönyvnek) is változnia kell. „Mióta figyelem, majdhogynem a kezdetektől, a Sajtófotót azóta görget magával megoldatlan problémákat. Ezek száma csak szaporodik, sokasodik az idővel.”

Tuba Zoltán 1. díjas képriportjának egy kockája: A diáktüntetések éve. A felvonulások miatt háborgók leginkább a közlekedés megbénulása miatt szitkozódtak, de volt, aki pontos véleményt is formált a témában: „Inkább tanuljatok, csibészek!”

Kincses Károly csak óvatosan pedzegette a sajtófotográfia területén szükséges változásokat. A túlélés alatt a trendbe sorolódást is érthetjük (az egyedi pillanat megörökítésével – kontextusból való ki-, szöveg közé beemeléssel, szöveggel ellátottságával – a fotós megváltoztatja/hamisítja a pillanatot), másrészt maga is sűrűn gyártja az áleseményeket. A diáktüntetések például meg sem szerveződtek volna, ha nincsen kamera.

Nekem pedig továbbra is bajom van azzal, hogy téma és műfaj keveredik az egyes kategóriákban – mint pl. a művészet esetében...

Kálló Péter: Huszadik Volt fesztivál (a Művészet kategória 1. helyezett sorozatának egy képe)

A debreceni grafikusok egyesülete (GADE) már hetedik éve készíti alkalmi kisgrafikákat (ex libriseket) az ünnepi könyvhét alkalmából; a lapokat az Alföldi Nyomda Zrt. pavilonjánál dedikálják. A 2013. évi téma a ló volt

FOTÓ: VARGA JÓZSEF

GYULAI LÍVIUSZ Kossuth-díjas grafikusművész (aki rajzfilmes munkásságáért a Magyar Mozcókép Mestere elismerést is megkapta) 44 munkájának kiállításával indult a városi művelődési központ kisgalériájában a Derecskei Grafikai Művésztelep 17. kurzusa, melyre az idén 14 alkotó kapott meghívást.

MARGÓ – KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

ZEMPLÉNI MÚZSA – 2013/TAVASZ
Társadalomtudományi és kulturális
folyóirat; megjelenik: Sárospatakon

Az általános nemzet- és kultúrafogalom és a keresztény társadalombírálat nem választható külön – olvasható Molnár Márton tanulmányában (*Katolikus és protestáns irodalomszemlélet az 1920–1930-as években*). A katolikus Kornis Gyula mellett a protestáns Fülep Lajos könyvein keresztül azt világítja meg a szerző, hogy az irodalmi megújulásnak konfrontálódnia kellett – a nemzeti és az érték-elv nem feltétlenül találkozott. Fülep Lajos 1934-es, Válaszban közölt írásából idézi az alábbiakat:

„A nemzeti: művé lényegült jellegzetesség; ahol hiányoznak a mű megértésének, önmagában értékelésének feltételei, ahol lemondanak a mű autonóm értékeléséről, ott hiányoznak a nemzeti jellegzetessége megértésének és értékelésének feltételei is. A kettő elválaszthatatlanul egy, a második benne van az elsőben, mint jellem a tettben.” Molnár Márton úgy interpretálja ezt, hogy a nemzeti jelleg ideológiája egy eleve megkonstruált álérték. Fülep ugyanitt írja: „A nemzeti mint mérték [...] elve érvényesülhet a külpolitikában, irányt szabhat diplomáciai tárgyalásoknak, a kötelesség erkölcsi imperatívuszát öltheti magára. [...] Az érték-elvről való lemondással logikailag együtt jár a megismerésről való lemondás, a szellemi-erkölcsi szférában a tettek és művek között értékelés nélkül nincs megismerés, s amint a nemzetinek nevezett kritérium az értékelés helyére lép, minden megismerés – így magának a nemzetinek a megismerése is – megsemmisül; helyén ösztön, érzés, indulat csapkod vaktában, vagy nyugszik magában”.

A Sárospatakon megjelenő negyedéves folyóirat tavaszi számában Viga Gyula emlékezett halálának 10. évfordulóján Balassa Iván néprajztudósra; Forgács D. Péter értekezett a magyarok és az osztrákok „imázsáról” az eredeti *Cigánybáró*-változatokban; Jálics Kinga pedig Zsuráfszky Zoltán pályaképét rajzolta meg („*Álljunk fel egy nagy körbe, fogjuk meg egymás kezét!*”). A Honvéd Együttes

művészeti vezetőjét (Harangozó Gyula-díjas Érdemes és Kiváló Művészt) az idén tüntették ki Kossuth-díjjal; s a *Zempléni Múza* tavaszi számát is Zsuráfszky Zoltán koreográfiáival illusztrálták (a címlapon a *Dózsa* című táncjátékának egy képével). A portrét a következő, a Zsuráfszky által 2010-ben, a Tánc Világnapján elmondott gondolatok zárják:

„A Tánc örök lüktetése, a pillanat művészetének nagyszerűsége sokakat elbűvölt már, s e bűvöletből nehéz, sokszor szinte lehetetlen szabadulni; akit egyszer magához láncolt, legyen az akárhány éves, nem feledi a mozgás szabadságát, szépségét, a gyakorlás áhított gyötrelmeit, s nem feledi azt a boldogságot sem, amely az általa elnyert sikert koronázza. Azt mondják, a táncnak csak jelene van, nem alkothat maradandót... S mégis! Mindig meg-megújuló formáival, létezésével örökké él, amíg az ember él a földön, hiszen egyidős az ember megjelenésével, s az örök emberi életerőt sugározza az emberi lélek legtisztább megnyilvánulási formájaként.”

TÁNCUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
(IV. évfolyam) 2012/2.; a *Magyar
Táncművészeti Főiskola folyóirata*

Az Országos Színháztörténeti Intézet és Múzeum (OSZMI) Táncarchívumának állományába az utóbbi évtizedekben több alkalommal, több részletben került be Dienes Valéria, majd fia, Dienes Gedeon hagyatékának egy-egy töredéke. A hagyaték többi része – a hagyatékozók és az örökösök kívánsága és szándékai szerint – köz- és magángyűjteményekben lelhető föl (Országos Széchényi Könyvtár, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapesti Fővárosi Levéltár, Orkesztika Alapítvány).

Fusch Livia tánc történész közli a folyóiratban azokat a hagyatéki leltárokat, melyek kizárólag az OSZMI Táncarchívumának Dienes Valéria és Dienes Gedeon jelzései alatt található anyagokról készültek. Gara Márk tánc történész szintén dokumentum feldolgozást adott közre, ő Pally Anna (a 20. század eleji balett-

művészetünk kiemelkedő alakja) jellemzően korabeli újságokból származó, nem rendszerezett kivágatokat tartalmazó művészalbumát tekintette át. Ugyancsak a folyóirat dokumentum értékeit gazdagítja Bogár Richárd *Naplójának* folytatásos közlése – a gépirat és az illusztrációként használt képek az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet Táncarchívumából származnak.

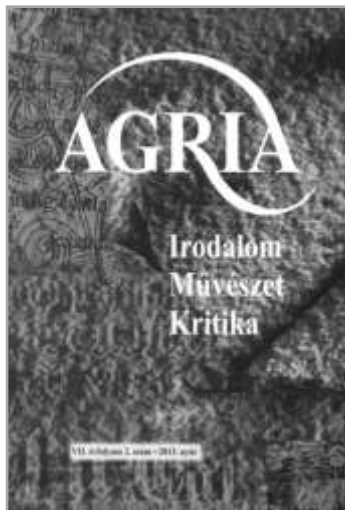
AGRIA – 2013/NYÁR

*Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat;
megjelenik Egerben, negyedévente*

Kultúrmissziós irodalmi prédikációnak beillő hitvalló, küldetéses előadásnak nevezi azt a sajátos műfajt Bertha Zoltán a folyóirat nyári számának tanulmányában, melyet hatásosan művelt Czine Mihály, összegezve tudományt és etikát, a vallást és irodalmat, kultúrát és beszédművészetet. *Az irodalmi magyarságtudomány éthosza (Czine Mihály és a protestáns szellemi hagyományok)* című Bertha-tanulmány nemcsak az „irodalmi, kulturális ígéhirdetéseket” méltatta – a Czine Mihály-portrét azoknak az életműveknek a tükrében igyekezett megrajzolni, amelyeket példaként tekintett és állított a nemzet elé. Bertha Zoltán így ír:

„Németh László és Illyés Gyula ígésében, Szabó Pál, Veres Péter, Sinka István szeretetének jegyében az univerzális nemzeti irodalmat örökségünknek tekintő népi írók, Kós Károly, Áprily Lajos, Tamási Áron szellemkörében a transzszilvánista és általában a kisebbségi, egy tömbben vagy szórványban, diaszpórában élő, határon túli [...] magyar írástudók műveit különös figyelemmel kísérve voltaképpen az egyetemes modern magyar irodalom (illyési metaforával a szétszakítottság és szétszóródás után is ötágú vagy sokágú sípon szóló magyar literatúra) szerves és hagyományos egészét tudta értékvédő tekintetével átfogni.”

Emeljük ki egy másik, jellemző részt is: „Czine Mihály mindig a megélnéző empátia és a korfelidéző erudíció különlegesen szuggesztív tulajdonságaival ötvözi lebilincselőn színes értekező stílusát, élénkíti koncepciózus, egyszersmind szemléletes előadásmódját, hitelesíti életérdekű irodalom-felfogását, bármiről, bárkiről is beszéljen – a magyar kereszténység kialakulásától napjaink egyházi-

kulturális újjászületéséig, Szent Istvántól Comeniuson és a gályarab prédikátorokon át Jékely Zoltánig, Cs. Szabó Lászlóig, a székely Kacsó Sándorig, Horváth Istvánig, Bözödi Györgyig, Farkas Árpádig, a délvidéki Csuka Zoltánig, Herceg Jánosig, a felvidéki Fábry Zoltánig és végig tovább a teljes, enciklopédikusan egybefoglalt magyar irodalom számtalan régi és mai alkotójáig.”

Értékes írás a nyári *Agriában* Pomogáts Béla tanulmánya (*Székely János és az erdélyi magyar történelmi dráma*); Szeccsó Károly tanulmánya (*Kálnoky László egri éveiről*); illetve igen izgalmas és tanulságos vitairatként fogható föl Sz. Tóth Gyula előadásának szerkesztett változata az irodalomtanítás időszerű kérdéseiről (*Szörfőzés a kerekasztal végén*). Ezúttal is szélesre tekint a folyóirat szemlélő rovata (*Könyvajelző*) – két részre bontva a lap összesen 14 művet ajánl és értékkel. S végezetül tisztelegjünk a szépirodalmi válogatás előtt, mint mindig, most is szinte egy szellemi-lelki kézfogókra épülő antológiát kapunk a folyóiraton belül. Itt említjük meg Fecske Csaba, Csontos Márta, Serfőző Simon, Sárándi József, Anga Mária verseit, a *Várad* mozaikon belül Barabás Zoltán, Málnási Levente vagy Pataki István műveit; illetve a *Talentum Debreceniensis* rovatban válogatást kapunk a debreceni Szent József Gimnázium és Kollégium által meghirdetett országos versíró pályázat díjnyertes alkotásaiból – az *Agria* itt közli összesen hat tehetséges diák költeményeit.

NEMZETI ÉRDEK 2013/1.

A nemzetstratégiai gondolkodás lapja

„Olyan hangok és hangsúlyok jelentek meg [...] az elitkultúra égboltján, amelyeket a liberális kultúrpolitika korábban tradicionalista, posztromantikus, bezárkózó-nemzeti hangként utasított el. Ebből az is következik, hogy a liberális kultúrpolitika nem tudja megugrani a saját maga által túl magasra tett léceket: nem viseli el a liberális hangokon túlmutató pluralitást” – fogalmazott G. Fodor Gábor, a *Nemzeti Érdek* című folyóirat főszerkesztője *Kultúr/politika* című vezércikkében (új folyam 3. szám).

G. Fodor szoros összefüggést lát a kultúrpolitika és a kormányzati sikeresség kérdésköre között, s úgy véli, a kultúra egyszerre *életforma, minőség, elevenség és erő*, amely segít megtalálni a magyar élet lényegét.

Lánczi András hosszabb tanulmányt közölt az életminőség kulturális megközelítéséről. Definíciója szerint mindaz kultúra, amely kiemel a személyes élet szűkösségéből; amely erőt ad, ugyanis hitet és életerőt sugároz, így a képzelőerő forrása és nevelője; illetve mindaz, ami eligazít az élet gyakorlati dolgaiban. A kultúra alakítja ki tehát a „második természetünket”, segít megválaszolni a kérdést: hogyan éljük az életünket.

„A kultúra a szabadsággal összefüggő gondolatok és tevékenységek birodalma, a szabadság teremtője.” Lánczi András Márkus Györgynek tulajdonítja a kultúra

**Először, a kultúra mind-
az, amely kiemel bennün-
ket személyes életünk
szűkösségéből, vagyis
összeköt bennünket va-
lami nagyobbal és más
emberekkel. Másodszer, a
kultúra erőt ad, mert hitet
és életerőt sugároz, s így a
képzelőerő forrása, neve-
lője. Harmadszor, a kul-
túra eligazít az élet gy-
akorlatias dolgaiban.”**

és a civilizáció közti különbségtételre vonatkozó érvelést, miközben a gondolat Norbert Eliástól származik. Mindenesetre, valóban éles különbség van a német, illetve a francia-angolszász felfogások között. Utóbbi az emberek közti viszonyra helyezte a hangsúlyt, a német ellenben az identitás belső feltételeit emelte ki. „A német inkább a belső szabadságot hangsúlyozza, az identitást védelmezi, nem teszi függővé külső véleményektől, ember és Isten közvetlen kapcsolatát emeli ki, ha úgy tetszik, a tökéletesülést belülről várja.”

Amikor fölmerül a „Hogyan élünk?” kérdése, előbb vagy utóbb szembekerül egymással az egyéni és közösségi érdek – bizonyára csak az etika békítheti ki a kettőt, s mint az abszolút Jó megtalálásnak transzcendens kivetítése és keretbe foglalása: a vallás. Lánczi T. S. Eliotot idézi: „Bármely vallás, amíg létezik, a maga szintjén világos értelmet ad az életnek, megadja a kultúra szerkezetét, s megóvja az emberiség tömegeit az unalomtól és a kétségbeeséstől.” (Érdekes összevetni, hogy Voltaire Candide-jának Pangloss mestere, amikor a tevékeny életformáról mint „művelésről”, azaz kultúráról beszél, szintén azt emeli ki, hogy a tevékeny életforma a három legfőbb rossztól, a bűntől, az unalomtól és a szűkösségtől óvja meg az embert – ebben ez értelemben, ti., ha a kultúra etikai magvára helyeződik a hangsúly, a kultúra és a vallás egymás tartószerkezeteiként is szolgálnak.)

A „Hogyan élünk?” egyik lehetséges válasza az önfeledtség (amit magam akár áhítatként is értelmezhetek, illetve a Kierkegaard szerinti első és második stádium

– az esztétikai és etikai – közötti boldog és játékos létnek.) Láncki András ezt írja: „Önfeledtnek, ezért szabadnak utoljára a Beatlest láttam felvételtől, pályafutásuk első amerikai koncertjén, Washingtonban 1964-ben. Semmi szomorúság, fenntartás nélküli életkedv, ugyanakkor fegyelmezettség, a közönség tisztelete, egy fajta alázat saját tehetségük iránt. Ma már nyoma sincs az őszinte önfeledtségnek, feszültek vagyunk akkor is, amikor el akarjuk engedni magunkat, túlságosan is kiműveltük magunkat szabadságunkból, így ma már inkább féltünk tőle.”

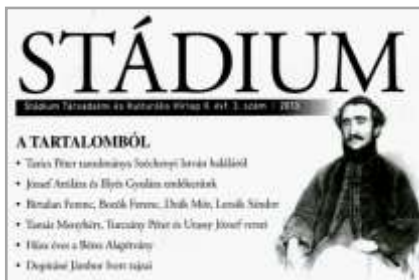
Izgalmas következtetésekre nyit ablakot Láncki fölvetése, miszerint a kultúra óhatatlanul hierarchikus világképet sugall, ám a demokratikus berendezkedés csak a horizontális látásmódot fogadja el. A demokratikus világnak sehogyan sem sikerül megalkotnia saját kultúráját. „Ha tetszik, ha nem, korunkra a kultúra primer módon politikai kérdéssé vált. De ez csak azért lehetséges, mert a kultúra a szabadságra nevelés iskolája. A civilizáció koncepciója nem is tehet mást, mint politikát csinálni a kultúrából. [...] A kultúra maga a szabadság, hiszen a szabadság

**„A kultúra
a szabadságra
nevelés iskolája.”**

az emberi döntés pillanatában valósul meg: amikor döntünk, dönthetnénk másként is. Még akkor is, ha nincs reális választási lehetőségünk. De ha már tudatában vagyunk a döntési helyzetnek, szabad lényként fogjuk fel magunkat.”

S hogy mi végül is a szabadság? – erre is kapunk egy rokonszenves meghatározási kísérletet: „A szabadság abban áll, hogy örömmel teszünk magunkévá minden olyan tevékenységet, amely hozzájárul saját magunk és szeretteink életének fenntartásához és az ily módon elnyert lét értelmének a megfogalmazásához.”

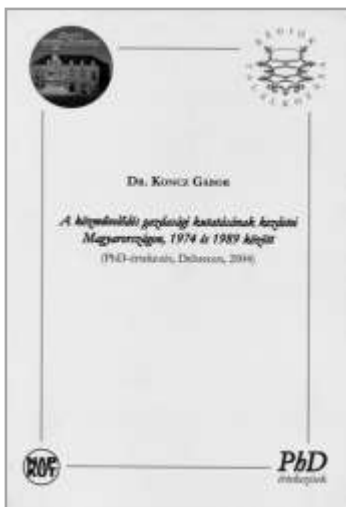
A folyóirat további írásai: G. Fodor Gábor A politikai cinizmusról; Fekete György Meditációi egy lehetséges nemzeti kulturális stratégia természetéről; L. Simon László A polgári kultúrpolitika dilemmáiról; Jankovics Marcell kritikai észrevételei – A jobb agyfélteke védelmében – a Nemzeti Alaptantervről a vizuális nevelés apropóján; Cselovszki Zoltán a Kulturális örökségvédelemről.

STÁDIUM – 2013/2–4.
Társadalmi és kulturális hírlap
Főszerkesztő: Pozsgay Imre

A magát – a forma miatt – hírlapnak nevező, de folyóirat tematikájú újabb kiadvány 2. évfolyamának 2., 3. és 4. számait tartom a kezemben. Portrék,

emlékezések, tanulmányok és esszék, irodalmi tudósítások, naplók és versek, sajtó-nyelvőr rovat, széppróza, dokumentum, interjú. A feldolgozott, nem egyszer rendhagyó megközelítéssel közreadott témák és személyek közt József Attila költészete grafológus szemmel, Szondi György szerkesztői pályaképe, Madách Imre műveinek „jogbölcseleti” összevetése. A szerzők sorában Arany Lajos, Arató Antal, Babosi László, Bakajcsa András, Bakonyi István, Csontos Márta, Deák Mór, Fazekas István, Kiss Benedek, Serfőző Simon, Kaiser László, Ozsváth Sándor, Tamás Menyhért, Véghelyi Balázs. S hadd emeljek ki három, számomra emlékezetes írást: Arany Lajos telitalálatos paródiáját Czine Mihályról; Ratkó József és Váci Mihály levelezését, hozzávéve a Serfőző Simonnal Ratkó Józsefről készített hosszabb interjút, valamint Magyar Barna izgalmas és elgondolkodtató közleményét a „*Vidulj, gyászos elme!*” rovatban, a „világ legirodalmibb” helyéről. „Nagyszalontán található egy páratlan értékű négyzetkilométer, ahol öt jeles irodalmi nagyság született. Páratlan irodalomtörténeti ritkasággal büszkélkedhet Nagyszalonta. Szerzte a nagyvilágon nincs másik település, ahol egyetlen négyzetkilométeren öt ismert irodalmi nagyság született volna. Földi János (1755–1801), Arany János (1817–1882), Arany László (1844–1898), Zilahy Lajos (1891–1974) és Sinka István (1897–1969) szülőhelyei légvonalban alig néhány száz méterre találhatók egymástól. Hogy ez az irodalomtörténeti csoda miért éppen ott történt meg, s hogy a nagyszalontai 'humusz' miként válhatott az irodalmi személyiségek ilyen termékeny talajává, máig rejtély.”

KONCZ GÁBOR:
A KÖZMŰVELŐDÉS GAZDASÁGI KUTATÁSÁNAK
KEZDETEI MAGYARORSZÁGON
1974–1989 KÖZÖTT
Napkút Kiadó, Budapest, 2010., 334 old.

Koncz Gábor mélyre hatoló munkája a *PhD értekezések* könyvsorozatban jelent meg, és a hazai közművelődés gazdasági nézőpontú, szisztematikus tudományos kutatásának, az empirikus elemzések első nagy szakaszát, az 1970–1989 közötti időszakot foglalja össze. A kutatásoknak kiterjedt, azonban részben nem publikált kézíratos, táblázati, számítási, bibliográfiai háttere van, és az értekezésben

hivatkozott neveknel a szerző szerint is sokkal szélesebb az a hazai szakmai kör, amelynek tagjai a témával foglalkoztak. (Megjegyzendő, hogy roppant tekintélyes az összességében hivatkozott irodalom a maga mintegy félezer tételével; s 1974 és 2004 között – a disszertáció elkészültéig – a szerző, Koncz Gábor is 23 tétellel szerepel az irodalomjegyzékben.)

A tudományos igényű művelődés-gazdaságtani kutatások tehát az 1970-es évek közepén kezdődtek el az alapfogalmak értelmezésével, a hazai és nemzetközi szakirodalom elemzésével, s azoknak a lehetséges okoknak a feltárásával, melyek a művelődés közgazdasági alapú megközelítéséhez vezettek. Koncz Gábor műve, két, szorosan összefüggő problémakör áttekintése, alapvetően elmélettörténeti és elemző statisztikai jellegű. A művelődés közgazdaságtani összefüggései mellett a művelődés társadalmi tervezését is vizsgálja.

Az első fejezetben a megközelítési lehetőségeket, illetve a kultúra, a művelődés fogalmával kapcsolatos nézeteket elemezte a szerző, megvizsgálva a tágabb és a szűkebb kultúrafogalmat, meghatározva a kulturális szféra kategóriáit. Noha azt hangsúlyoztuk, hogy a munka alapvetően elméleti jellegű, ki kell emelni, hogy a közelmúlt jelenségeinek vizsgálatával, a következtetések levonásával együtt Koncz Gábor mindig megjelöli a „mai kutatási feladatot”.

Ilyen aktuális feladat „a globalizáció és lokalizáció összefüggéseiben, az európai integráció folyamatában a helyi művelődési intézmények elméleti lehetőségeinek, szerepének vizsgálata. Ezzel együtt fontos elemezni a civil szerveződések, a nonprofit szektor szerepét és mindezek összefüggéseit a társadalmi rétegződéssel.” Szintén (még mindig) aktuális kihívás a fejlődésemleletek és az antropológiai kutatások tágabb kultúrafogalmának együttes, szintetizáló elemzése; a kultúra–műveltség–civilizáció kategóriák közös részének vizsgálata és a tevékenységi, az intézményi és folyamatelemzésekhez szükséges átvetető értelmezések, módszerek kidolgozása.

A második fejezet a közművelődés gazdasági kutatásának 1970-es évekbeli elméleti dimenzióit mutatja be. A szerző meghatározza a művelődés-gazdaságtan tárgyát; áttekinti a közgazdasági elméletek és a kulturális szféra viszonyát, illetve a korszak elméleti művelődés-gazdaságtani kutatási irányait. A fejezet bemutatja a kultúra finanszírozásának aktuális szerkezeti sémáit, továbbá a civil szféra és a nonprofit szektor fogalmait és főbb gazdasági összefüggéseit is magyarázza.

A harmadik fejezetben összefoglalt empirikus statisztikai elemzésekhez rendkívül heterogén és heteronóm statisztikai forrásokból lehetett összegyűjteni és rendszerezni az adatokat. Ki kellett szűrni a módszertani változásokból, illetve a szerkezeti árcsoportosításokból fakadó mennyiségi eltéréseket. A szerző ez után végezte el a dinamikus és szakágazati, valamint szerkezeti elemzéseket.

A korszak hivatalos állításai szerint a kultúrát döntően az állam finanszírozta. Koncz Gábor kutatásai azonban azt bizonyítják, hogy „az állami 25%-os és a vállalkozási, lakossági 75%-os finanszírozási arány már abban az időszakban is tartós tendencia volt”. Ennek egyrészt az volt az oka Koncz Gábor megállapítása szerint, hogy a művelődési viszonyokat és folyamatokat lényegesen meghatározta a kulturális javakat létrehozó és közvetítő intézményrendszer.

A kultúrára fordított állami kiadások csak 1950–52 között növekedtek relatíve látványosan, de onnan 1960-ig csökkenő tendenciát mutattak, és ez után is egyre kisebb részt vállalt a központi költségvetés (1980-ban 66%-ot, 34%-ot pedig már a tanácsok adtak). Dr. Koncz Gábor azonban rámutat arra is, hogy a helyzet jóval bonyolultabb volt – például a központi költségvetés a *vállalatok, szövetkezetek támogatása* rovatról dotálta a kulturális vállalatokat –, illetve az 1980-as évek közepéig elemzett statisztikákból is több következtetést vont le.

A kulturális beruházások döntően rekonstrukciós vagy pótló jellegűek voltak; a művészeti infrastruktúra elmaradottsága a kínálat minőségének romlását okozta; a lakosság művelődési szokásai infrastrukturális vonatkozásban (lakóhelyileg) meghatározottak lettek; a ráfordítások növekedési üteme a '70-es évek közepétől már nem ellensúlyozta az inflációt; a finanszírozás szerkezetileg átrendeződött; a kulturális ágazatok gazdasági fejlesztése nem vált a gazdasági stratégia részévé.

A negyedik fejezetben a szerző az 1945–85 közötti időszakban – művelődés-politikai dokumentumokra, minisztériumi iratokra, szakirodalomra, különböző beszámolókra és statisztikákra támaszkodva, nagy forrásanyagot feldolgozva – mutatja be a művelődési otthonok jellemzőit. Természetesen mai kitekintést is ad, különösen aktuális feladatként jelöli meg az intézményi, gyakorlati kulturális menedzsment elveinek és módszereinek vizsgálatát, és ösztönzi a rendezvénytan és kulturális turizmus témakör kidolgozásának szükségességét. A szerző már a dolgozat megírásakor sürgető feladatnak tartotta a *Művelődés-gazdaságtan. Kulturális tervezés* című, az oktatásban is használható könyv megírását. (Koncz Gábor kutatásait egyébként – kellően bizonyítván annak gyakorlati hasznosságát – jól tudták alkalmazni a szakemberek a közművelődési-kulturális intézmény-hálózat, a *közösségi művelődés* megújítása stratégiájának kidolgozásakor is.)

A *Függelékben* 32 táblázat található, melyek a további kutatásokhoz is forrást jelentenek. A táblázatokból beszélő adatok és látens összefüggések olvashatók ki például a szolgáltatások népgazdaságbeli szerepéről, a költségvetés egészségügyi, szociális és kulturális kiadásainak nevededési üteméről az 1970-es években; a közművelődési kiadások főbb adatairól (külön is megvizsgálva a költségvetésből fedezett kiadásokat); a kulturális vállalatok befizetéseiről; valamint a lakossági kulturális kiadásokról.

SZÓKIMONDÓ – 2013/JÚNIUS
Hajdúszoboszló kulturális folyóirata;
 főszerkesztő: PAPP ANDRÁS

Ráckevei Anna nem ígér csodákat, már annak is örülne a debreceni Csokonai Színház új igazgatója, ha az előző évad szintjén meg tud maradni a társulat. A hajdúszoboszlói kulturális folyóiratban Erdei Sándor Ráckevei Annával készült beszélgetése, mely a kitörési pontokra s a hagyományokra egyaránt koncentrált, *Kikapcsolódás és bekapcsolódás* címmel jelent meg. Színház közeli Vida Lajos portréja is, mely az egykori színész, ma kiváló író, színpadi szerző, Tóth-Máthé Miklós alkotói arevonásait kontúrozza.

Dokumentum értékű, valóságalapú Gőz József novellája *A NAP tündöklése és bukása* címmel. Az enyhén szatirikus hangnem drámai fordulatokat is takar a '90-es évek hajdú-bihari sajtóközéletéből. A *Hajdú-bihari Nap* megyei napilap volt, és 1995-ben jelent meg, a főszerkesztő pedig (Csaba vezér) nem más volt, mint Szalai Csaba költő és riporter. Folytatódik Arany Lajos hiánypótló nyelv-művelő rovata, Nyakas Miklós sorozata azokról a szoboszlóiakról, akik a magyar országgyűléseken kaptak szerepet, Tarczy Péter pedig immár harmadik részét közli az erdélyi fejedelmek pénzeit bemutató sorozatának.

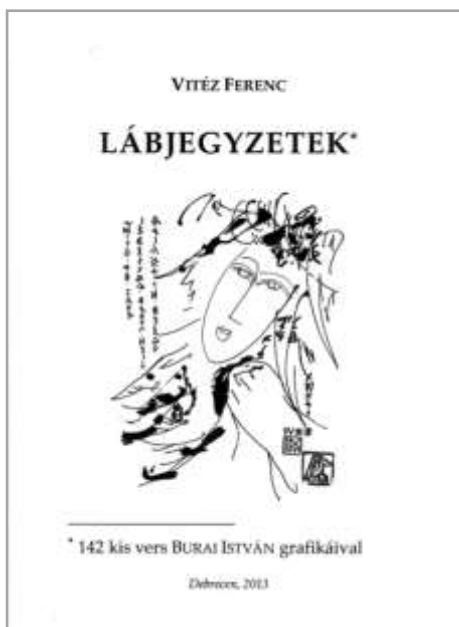
Papp András főszerkesztő személyes hangú, a folyóirat előtti időszakot is fölevenítő vezércikkében köszöntötte a *Néző • Pont* 50. kötetét (az előfizetőim, az olvasóim bizonyára emlékeznek rá, hogy a jubileumi vendégszámba 23 szerzőt hívtam meg). Papp András ekképp köszöntötte az ünnepi számot: „Az elmúlt hét év igazán karakteres és kiforrottá tette a lapot állandó rovataival, rendszeresen megjelenő témavilágával; ebben benne van az alkotó hite és meggyőződése, hogy szükség van Debrecenben egy ilyen művészeti folyóiraatra. Mindig is a lap erényének tartottam, hogy olyan kulturális rendezvényekkel, művészeti eseményekkel és irodalmi témákkal is foglalkozik, amelyekkel rajta kívül senki más, holott igenis figyelmet és publicitást érdemelnének. Művekről és alkotókról van szó, akik értéket teremtenek, akik szellemileg határozzák meg azt a kort és helyet, amiben élnek, s amire nem figyelni vétkes könnyelműség.”

VERSESKÖTET- ÉS FOLYÓIRAT-BEMUTATÓ

Épp aznap (június 12-én) hozta a posta a folyóiratot, mikor a Benedek Elek Könyvtárban a versbarát kör vendége voltam. A *főnix dala* antológia bemutatója után nyilvános *Néző • Pont* délutánt tartottunk, a vendégszámban szereplő több szerző részvételével. A délután második felében a könyvhétre időzítve megjelent verskötetről beszélgettünk Sass Bálintné nyugalmazott könyvtárigazgatóval (a *Lábjegyzetek* című kötetben Burai István grafikái láthatók).

A Főnix Irodalmi Kör munkájára (folyóiratukra és antológiájukra) alább kitérek, előtte engedjenek meg néhány ajánló megjegyzést a *Lábjegyzetek*hez. 142 kis vers olvasható benne (mint alcíme is utal erre) – lábjegyzetek a versek az élet nagyobb dolgaihoz, érzelmi és gondolati reflexiók. Kiváló műfaj ehhez a japán haiku, melyből jócskán találhatunk a kötetben. Az első ciklus, a *Keleti rovások* 34, majd a „*Kegyetlen*” haikuk 52 ilyen darabot sorol. A *Valamint – Képes-lapok* ciklus szintén magában foglal egy kis csokrot, *Tizenhét haiku* címmel, s az *Intermezzók* között is találunk haikut (a kötetben összesen több mint 100 miniatűr darabot).

A lábjegyzet-játékok lehetőségét maguk a ciklusok is kihasználják: a ciklusnyitó lapokon lábjegyzetben olvasható az adott összeállítás története. Ezeket most nem ismétlem meg, csupán egy érdekességet idézek föl. A *Keleti rovások* kötetindító ciklus eredetileg 17 haikuból állt. Burai István 2007-ben készített a versekhez tusgrafikai illusztrációkat, és a haikukat székeley rovásírással applikálta a képbe,

melyek így (legalábbis a látványban) sajátosan japán hangulatot ébresztettek. A sorozatot a Múzeumok Éjszakáján mutattuk a Debreceni Református Kollégium Csokonai-szobájában. Újabb 17 haiku született viszont a ciklusban 2013 tavaszán, akkor ugyanis visszaillusztráltam Burai István grafikáit. Tehát az eredetileg illusztrációként készült grafikákra újabb haikuk születtek, így a vers és a kép, illetve a kép és a vers oda-vissza érvényesülő hatása valósulhatott meg.

Alább a nyomtatásban – ezen a köteten kívül másutt – meg nem jelent, a vers-illusztrációk illusztrációjaként készült haikuk csokrát közlöm.

KELETI ROVÁSOK – MÁSODSZOR

(Májusra ébredsz.
Hajadban madár fészkel,
s te leszel a dal.)

(Sóhajt az ég is,
menyasszonyi fátyolként
válladra borul.)

(Szerelmek nyíltak
össze méhek röptével
a meggyfa ágán.)

(Fázó öledben
pironkodik a remény.
Majd fölmelegít.)

(Már nem fáj a tél.
Ilyenkor emlékezem
a virágokra.)

(Érted a csöndet.
Amikor imádkozol,
te is csönd leszel.)

(Minden hajnalban
kővér füvek könnyében
mosdatod öled.)

(Minél bölcsebb vagy,
egyre kevesebb tárgyra
szögez rá a vágó.)

(Ha rám ismersz majd,
hajtsd a vállamra fejed,
csillagmenyasszony!)

(A világ szélén
keresed a hiányzó
szót az örömrre.)

(Holdfürödtekor
égi lányok vigyáznak
a harangszóra.)

(A lombok alján
nyár zsisbog. A fény simul
hozza szívemhez.)

(Az én keresztm
a végtelen tövéből
nő a Nap felé.)

(Hortobágyi nyár.
Lassú fényt zsisbad az ég;
szellő az álmom.)

(Madáremléked
fölébreszti az öröm
tulipánjait.)

(Ebben a táncban
meghalsz, és újrafogansz,
hogyan meghalok.)

(A Szentléleknek
nincs szüksége szárnyakra,
csak a Keresztre.)

Burai István grafikái a 2007-es sorozatból

A FŐNIX DALA

Folyóirat- és antológia-bemutató

„Művekről és alkotókról van szó, akik értéket teremtenek, akik szellemileg határozzák meg azt a kort és helyet, amiben élnek, s amire nem figyelni vétkes könnyelműség” – fogalmazott Papp András, a folyóiratom jubileumi kötetét méltatva. *A fönix dala* antológiát, a debreceni Főnix Irodalmi Kör kiadványát lapozgatva, ezt a megállapítást hangsúlyozottan érvényesnek éreztem. Valóban figyelmet vív ki az alkotók nagy része, a szellemi atmoszférát s az emberi környezetet munkájukkal, aktív jelenlétükkel, nem különben az egymás iránti odafigyelés értékével gazdagítják.

Izsó Mária, a kötet szerkesztője, egyúttal a negyedéves kulturális lap főszerkesztője is azt emelte ki a köszöntőjében, hogy az alkotók a szép és a jó keresésének, megteremtésének és megőrzésének jegyében munkálkodnak, hogy maguk is szebbé, jobbá tegyék a világot. Ez az „első összerendezett kötet” – ahogy a bevezető mondja (nem térve itt ki a korai elődök hasonló kezdeményezésére) – ha nem is csoda, amivé minden alkotás válni szeretne, de egy gazdag „szeretetsomag”, melybe mindenki igyekezett a maga legszebb kincseit beleoltani.

Magyar Magda költő „kedvesináló” soraiban némi információt is találunk a csoport működéséről. Idézem: „Az irodalmat, mesét, verselést szerető emberek találkozásvágya hozta össze a csoportot tizenöt évvel ezelőtt, és kisebb személyi változásokkal ma is havonta van találkozó az Újkerti Művelődési Házban, ahol élénk alkotó munka mellett baráti csevegésre is van lehetőség, és ez így jó, hiszen körülbelül huszonöt alkotó jön össze rendszeresen a megye településeiről egy-egy alkalommal.” (Az antológiában szereplő összesen harminchárom szerző névsorát böngészve föltűnik, hogy Debrecenen és a hajdú-bihari településeken kívül például Egerből, Zircről, Bükkaranyosról, Abaúj-Devecseréről, Páprádról

is szerepelnek alkotók verssel és prózával.) A vállalt értékek megjelenítésére a csoport elindította *A fönix dala* című folyóiratot, mely negyedévenként 30–35 amatőr író és költő munkáival jelenik meg. A tollforgatók közül néhányan olykor ecsetet is a kezükbe fognak: az antológiában is szerepelnek V. Hegedűs Zsuzsanna, Rózsa Margit és Majzik Ilona színes festményreprodukciói.

V. Hegedűs Zsuzsa egyébként egy kisebb verseskötet anyagát publikálta az antológiában – ez a harminc vers itt méltán jelenhetne meg önállóan is egy kisded versfüzetben. Feltűnően érett formaérzéke mellett eredeti képalkotó karaktere is szót érdemel, s különösen a rövidebb verseiben érvényesül a nem egyszer groteszk, jellemzően azonban fölszabadult játék. Ilyen például a ciklust záró *Verskölyök*: „*Csukott / könyv lapjain / egymáshoz simulva / szikrát fogtak / a betűk és a sorok között / ölelkező rímek / olvadó / frigyéből / született meg / e bohém / kis / verskölyök.*”

Meglepő és nyers őszinteségükkel hatnak Sinka Éva versei; bravúros Pethő Klára *Liliomok* című kis költeménye; a magasztos érzelmek és a hétköznapi hangulatok adnak lüktetést Nyergesy Ildikó verseinek; találóak Némethi Vas Katalin közéleti asszociációi. Prózában és versben is a játék és önirónia hálóját szövögeti Márton András, rímeibe transzponálva át a játék mellett a valóság abszurditását is, például így módon: „– *Hogyan nevezték a lányt; Vera, Dóra? / Mindegy, elment mára virradóra.*” (*Másnaposan*). „– *Ki lesz az a csámcsogó amatőr? / – Nem más ő, mint a meós, a zamatór.*” (*Konzervgyárban*).

A jelenleginél is nagyobb mélységeket tárhat föl Majzik Ilona, költeményeinek ihletett látomásaival fonva egybe az érzéki és az intellektuális mezőket; Lelesz Pálnak érdemes volna elgondolkodnia akár egy önálló kötet összeállításán is, ahol működhetne még a szelektáló és korrigáló szándék; a 21 éves debreceni egyetemista, Erdei Orsolya bizonyára hamarosan jelentkezik egy nagyobb saját válogatással; s a készülő Magyar Magda-kötetnek is jó főpróbája lett az antológiába összeszedett verscsokor.

A versbarát kör „Hozz egy verset” gyakorlatához hűen R. Poncz Mária és Rózsa János adta elő Erdei Sándor Néző • Pont 50-ben megjelent egyik költeményét

KOLLER EGY LEGENDA NYOMÁBAN

FELEDY BALÁZS KÖNYVE
Corvina, Budapest, 2013., 136 old.

*Koller György, a 2. világháború
utáni magyar műkereskedelem
meghatározó személyisége*

Emlékidezés, evokáció, főhajtás, tiszteletadás a Feledy Balázs által írt és összeállított reprezentatív album. A könyv a háború utáni első, magánkézben lévő műkereskedelmi vállalkozás, az 1953-ban alapított Koller Galéria 60. születésnapja alkalmából jelent meg.

A hatvan év alatt folyamatos volt a működés, s ebből az időszakból több mint negyven esztendő Koller Györgyhöz (1923–1996) kapcsolódik. Ez is indokolta a kiadvány megjelentetését, illetve az, hogy az utókor hiteles és teljes képet kapjon Koller személyiségről, munkájáról, valamint a kapcsolatairól, melyek tükrében több mint négy évtized szellemi és művészeti közléte is megrajzolódik. A mind hitelesebb képhez Feledy Balázs kiemelt szerepet szánt a dokumentumoknak, az emlékezőeknek. Ő maga szerényen úgy fogalmazott, hogy „szinte csak összekötő szöveggel kapcsolta őket egymáshoz” – a feladat azonban ennél árnyaltabb, mélyebb és összetettebb volt.

A szerző előbb bemutatta a történelmi előzményeket, illetve magát a kort – benne a műkereskedelem állami megszervezésének folyamatával. Több nagy hagyományú művészeti társaságot betiltottak (Képzőművészek Új Társasága, Szinyei Merse Pál Társaság, Szentendrei Festők Társasága); ám a Rézkarcoló Művészek Munkácsy Mihály Alkotóközösségének sikerült kijárnia, hogy saját grafikai műveiket kollektív módon értékesíthessék. Ezzel a feladattal Koller Györgyöt bízták meg, aki több művészt is a könnyebben értékesíthető sokszorosító grafika felé terelt. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy a közönség számára megfizethetők voltak az árak, és színvonalas alkotások kerültek a piacra.

Az értékesítéshez Koller saját ügynöki hálózatot épített ki – a neki dolgozó élvonalbeli művészek egyre népszerűbbek lettek, miközben generációk ízlését is formálták. Impozáns névsor állt föl már az induláskor: Csók István, Szőnyi István, Pór Bertalan, Zádor István, és együtt kezdte Koller a munkát mások mellett Kádár Györggyel, Glatz Oszkárral, Pátzay Pállal, Barcsay Jenővel.

Az alkotóközösség 1953 augusztusában kezdte a munkát. A rézkarcokat előbb jellemzően csak 25–30 példányban engedték sokszorosítani, később lehetett ezt a számot 50-re, majd 100-ra emelni. A szervezők járták az országot, egyre sikeresebbek lettek a nyomatok (de Koller az egyes művészeket nem feltétlenül az eladási statisztikák alapján javadalmazta, az alkotók rendszeres havi juttatást kaptak). Az 1970-es évek a felfutás időszaka volt, a '80-as évek elejére a művésztalálkozó létszáma hatvanra emelkedett, több fiatal alkotó kapcsolódott be a munkába. Koller György és Amerigo Tot között baráti kapcsolat alakult ki, aki szinte a haláláig aktív szerepet vállalt a magyar képzőművészeti életben. Kiszobrászkait és grafikusait a Koller Galéria a '80-as évektől sikerrel forgalmazta.

A galéria a mai napig hűen ápolja a művész emlékét: 2010-ben Amerigo Tot-emlékszoba nyílt a felső szinten a szobrász műtárgyaival, relikviáival.

Koller György, Reich Károly és Amerigo Tot 1980 körül

Koller Edit írja naplójegyzeteiben, hogy ez a helyszín több volt, mint galéria. Nemcsak vásárlás folyt a falak között, hanem élénk képzőművészeti és irodalmi élet is. Varga Imre úgy fogalmazott, hogy „Koller György dolgozószobája egyben gyóntatószék és úri kaszinó is volt.” – Melocco Miklós pedig ezt mondta: „Mi még napot is lopunk együtt...” S noha voltak néha konfliktusok, Koller erre ekképp reagált: „A haragot e szoba jó mélyen eltemeti, innen csak a barátság hangjai jutnak tovább.”

Koller György Varga Imrével és Melocco Miklóssal az 1980-as évek elején

„A Koller” tehát nem pusztán egy galéria volt elsősorban, sokkal inkább maga a galériás, Koller György vált intézménnyé. Miként a könyv ajánlója fogalmaz: „bámulatatos vitalitással, találékonysággal teremtett a legszorongatóbb körülmények között lehetőséget, mindennapi megélhetést a művészek számára”.

*Művészbárátok,
balról jobbra:
Kovács Tamás, Reich
Károly, Kass János,
Szalay Lajos
(1982)*

„A 20. századi magántörténelem e lebilincselő szelete” – melyet most Feledy Balázs szervírozott a művészetszeretőknél, talán épp a Koller által értékesített grafikák egyikéhez – a személyes intézmény optikáján keresztül tárja föl és dokumentálja főleg a rendszerváltozás előtti képzőművészeti közélet sajátos hangulatát, működését, viszonyait. Ebből a szempontból is fontosak az album második felében közreadott és kommentált levelek, emlékezők. (Itt olvassuk Barcsay Jenő, Borsos Miklós, Reich Károly, Iván Szilárd, Kádár György, Berki

Viola, Molnár C. Pál, Szalay Lajos leveleit, s külön fejezet mutatja be a levelek tükrében Koller és Szőnyi István barátságát.)

Iván Szilárd: „A Koller házaspár” (1960-as évek, a Koller Galéria gyűjteményében)

dialógusa a *De profundis* és a *Háromrészes ének* világának is központi eleme. A művekben megjelenő tér és idő nyilván a költői képzelet belső terét és idejét jelenti. Még pontosabban az imagináció által létrehozott emlékterekről és a kontempláció során fölsejlő mitikus, mágikus és kozmikus időrétegekről van szó, melyek az aranykori archaikumtól az apokaliptikus posztmodernig vetítik eléink a költői álom, képzelet és emlékezet fekete dobozának tartalmát. [...] A *Háromrészes ének* bőségszarut idéző sokféle gazdagságában a filozófia, az artisztikum és emocionalitás harmonikus egysége valósul meg. Az éber szerelem öntudata s a véges dolgok végtelen visszfénye mindvégig fő vivőereje a vers-szimfóniának...”

A félszáz oldalas emlékező összeállításban olvassuk még mások mellett Jókai Anna írását (*Egy másik világból*), Lázár Balázs (*Piros ruhában, szerelemben*) és Gyulai Líviusz (*Munkabeszélgetés Weöres Sándorral*) emlékezését, Tornai József (*Weöres Sándor és versíró kutyája*), Oláh János („kuss az igaz harsog a talmi”), Szentmártoni János (*Egy létballadáról*), Czigány György (*Vibráló felület. Weöres-motívumok*) esszéit, Tóth László („Gyökérből az isteni létbe...” *Futamok a Weöres-naplóból*) és Alföldy Jenő (*A teljes ember, ha nőnemű. Weöres Sándor Psychéjéről*), valamint Jánosi Zoltán („Rikolt a páva veled.” *Vázlat Weöres Sándor ősköltészeti forrásairól*) tanulmányait.

**SZAKOLCZAY LAJOS
KISS TAMÁS KÖLTÉSZETÉRŐL**

A folyóirat a Weöres-összeállítás után egy Kiss Tamás-blokkot közöl. – Kiss Tamás Weöres kortársa volt (születése centenáriumát 2012-ben ünnepeltük), a

Nyugat harmadik generációjával indultak, és 1934-től rendszeresen leveleztek egymással. A *Magyar Napló* Kiss Tamás négy versét közli (*Debrecen; A kihűlő táj; Bujdosó dal; Dunához Orsovánál*); majd Szakolczay Lajos tanulmányát olvassuk Kiss Tamás költészetéről *Idők méhéből* címmel.

A szerző kiemeli, hogy „a hit oszlopai mily hatalmas súlyt tartottak” a költő életében és gazdag munkásságában. „Az ajtaján kopogó Jézusban a megváltás szimbólumát látta” – ezért lehet már-már szeretethimnusz a költemény, melyet biblikus erő sugároz át. Az *Ajtódon kopog valaki* című versről van szó, mely a *Régi reggelek* (1938) kötetben jelent meg. A költemény egy amerikai néger spirituáléra született. (Weöres Sándor ezt írta Kiss Tamásnak, ahogy megkapta a kötetet: „Kedves Tamásom! Köszönöm szép kötetedet. És köszönöm, hogy egy verset nekem is dedikáltál. [A *Civakodó koldusok* című versről van szó.] Nagy tehetség vagy, öröm olvasni minden sorodat. Legszebb tán a 'Kihűlő táj', a 'Kunsági elégia', a spirituálé, meg a temető ciklus” – a kötetben a *Kunsági elégia* első változata szerepelt, a 11 versszakot 1938–41 között tovább építette, a néző-

pontja újabb dimenziókkal bővült.) Az első időszak versei is azt mutatják, hogy a hagyományos alföldi-debreceni (szimbolikus) tájköltészet szervesen egybeépült a hitköltészettel (ami nem egyenlő a vallásos lírával).

Szakolczay meglátása szerint „érdekes megfigyelni, hogy Kiss Tamásnál a *hit kozmosza* szegény tisztességgel miként üli meg a *tájat*, valóságos organikus élményt keltve”. (Az irodalomtörténész, kritikus éppen két barátját, nemzedéktársát, Weörest és Takáts Gyulát említi párhuzamként.) A föld–hit–kozmosz „bensőséges hármását” idézi a *Kunsági elégia*, amely – a teljes változatban – „egy szelíd, művelt, a vers minden csínját-bínját tudó, a teremtés előtt fejet hajtó Jeremiás panaszszava [...], aki hiába készül a haza fegyverrel való meghódítására, számára a dal az igazi fegyver: a *csengettyűszó*”.

Kiss Tamás költészetének egyik fókuszpontja a biblikus ember (a diplomás teológus, a kisújszállási segédlelkész, karcagi és váncsodi lelkész, majd a katedraszószékre kerülő tanár, az *Alföld* folyóiratot szerkesztő irodalom-prédikátor) értékmentő attitűdje, ahol a hazatalálás költészetében a debreceni otthon és a nemzeti haza szorosan egybekapcsolódik, és a hit mellé törvényszerűen áll oda vezérszóként a hűség. A táj intimitásában ugyanúgy hangot kap valami csöndes fájdalom, mint a természet kozmikussá emelésében, ennek oka pedig a féltés.

A bibliai szimbólumvilág mindvégig jelen van költészetében – része az még a filozofikus lírabölcseletnek is –, a látható természetből látomásos allegorikus közeget épít föl (például a hortobágyi ihletésű versekben). A rend lesz egyenlő a békével, s a teremtés nyomában ő a termésre helyezi a hangsúlyt. Szakolczay a „*termő béke*” szókapcsolatot említi, s a *Zsoltár* című, az 1964-es *Égi tűz* kötetben megjelent vers apropóján ezt írja: „... emberségképe híven tükrözi a kereső – és szinte minden pillanatban *megvilágosodó* – látnok *telített* nyugalalmát. [...] Igaz, ebben a nyugalomban az ember–föld–mikrokozmosz, a csillagkereső varázslat bombái robbannak, de az örömmel és szenvedéssel szegélyezett arc attól válik széppé, hogy az *élő és élettelen* összeborulásában a megsejtett golgotai sötétség mellett ott van [...] a boldogságösvényt övező, csaknem megnevezhetetlen fény is.” Mivel a versben megnevezve az egyensúlyt, a harmóniát, a békét és a rendet keresi (ellentétbe állítva azokat a pénzzel, a támasszal, a nyugalommal, illetve a fegyelemmel), emberlétét is azoktól teszi függővé, emberségét kivetíti az égbe s aláveti a kozmosz szabályainak, a „*meg-megiramló pillanat*” varázsában oldódva föl, mikor is „... *fordul a földünk s mögötte / lenyugszik, felkel a Nap*”.

Kiss Tamás „organikus létboldogságának” ugyanúgy része a kritikus Bolond Istók, mint a biblikus-himnikus emelkedésű szeretet, mely Szakolczay szavaival: „fölszipantja a Hortobágy legét”; s a család is ott van minden költői-emberi moccanás mögött: mint az egyensúly, a harmónia, a béke és a rend szinonimája.

IRODALMI MAGAZIN
*A Magyar Napló időszakos
 kiadványa; I. évf., 2013/2.*

Rendhagyó Márai Sándor-kötetet ad át az olvasónak folyóirat formában a *Magyar Napló*, breviáriumot Márai-művek részleteivel – sőt, kiadatlan (!) írásokkal –, illetve egy monografikus esszé- és tanulmányfüzetet, a Márai-oeuvre értékelésével.

A gazdag kínálat *Novum*, *Dosszié*, *Genius Loci*, *Hommage* és *Katedra* rovatokat tartalmaz. Az újdonságok közt időközben a *Hallgatni akartam* (az *Egy polgár vallomásai* regény 3. részének szánt részlete) már nem a kiadatlan írások közé tartozik, hiszen

önálló kötetben megjelent az idei ünnepi könyvhétre. Szerepelnek ugyanakkor részletek az 1964-es *Napló*ból; az összeállítás része egy Szabad Európa Rádiós felolvasása („A tömegbetegség...”); Thassy Jenő (*A botcsinálta amerikai*) és Rónay László (*Keresztény szellemiség 1956-ban*) írásainak egy-egy részlete.

A *Dosszié* rovat három részlettel idézi föl *Istenek nyomában* című munkáját (1927 – Márai egy évvel korábban tett közel-keleti utazást, és ennek élményeit írta meg a könyvben), valamint Márai és Krúdy kapcsolatát – más írások közt a *Szindbád hazamegy* című szimbolikus kettősportré-regény részletével, *Utóhang*, *Krúdyról* című kritikai portréjával. Részletek olvashatók továbbá a *Füves Könyv* lapjairól, Lőrinczy Huba pedig e művéhez írt kritikai jegyzeteket *Egy polgár életelvi* címmel (ebből is részleteket kapunk). A *Dosszié* első felvonása közöl még egy Márai-publicisztikát (*Hazamenni* – 1938. október 9.), mely a Kassára való első „igazi hazatérésről” számol be (a *Pesti Hírlap* tudósítójaként az első között léphetett be szülővárosába egy katonai előőrssel együtt).

A második *Dosszié*-rész a *Regények képben* alcímet kapta, Márai regény-adaptációiról kínál összeállítást. Libor Anna tekinti át e műveket, kezdve a ’90-es évek elején készült tévés feldolgozásokkal (*Szerep; Alibi*, 1993), a dokumentum-filmes és rendhagyó értelmezésekkel (*Egy polgár vallomásai; Füveskönyv*, 1998), folytatva a párhuzamosan kinövő *A gyertyák csonkig égnek* kultuszával.

Márai élete két filmet inspirált (*Az emigráns; Minden másképp van – Márairól*), és az a Sipos József is készített egy ismeretterjesztő dokumentumfilmet (*Márai Sándor*, 2008), aki előtte *A gyertyák csonkig égnek* producere volt. Ő gyors egymásutánban forgatott le három Márai-adaptációt (*Eszter hagyatéka*, 2008; *A titkos szám*, 2010; *Kaland*, 2011). A sor egy még be nem mutatott dokumentumfilmmel zárul (Muszatics Péter: *Márai ideje*). Márai mint színpadi szerző is bemutatkozik – a *Kaland* című film az ugyanezzel a címmel játszott színmű feldolgozása (melyből részletek is olvashatók a rovatban), az viszont *A rendelés előtt* című novellából készült –, és a témakörhöz kapcsolódik P. Müller Péter tanulmánya (*A szerelmi háromszög dramaturgiája Márai Sándor drámában*). Fried István a költő Márairól ír; Pomogáts Béla az emigránslétet boncolgatja (*A száműzött monológja*); Mészáros Tibor a *Halotti beszéd* „utóéleteiről” értekezik.

A két *Dosszié*-kötet közé ékelődik a *Genius Loci* rovat. Szörényi László Márai városairól ír; Fried István Márai Kassájáról; s itt olvassuk Gál Sándor (*Márai és a város*), illetve Mészáros Tibor (*Budán lakni világnézet*) esszéit is. *Márai olaszországi írói magánya* címmel írt tanulmányt a Rómában tanító professzor, Sárközy Péter; ehhez az íráshoz kapcsolódik két Márai-részlet (*Nápolyi múzeum; San Gennaro vére*). A *Hommage* rovatban beszél Márairól Csenger Levente; Kontra Ferenc és Szentmártoni János egyaránt a *Zendülők* című regény köré szövi mondanivalóját; Oláh János a *Halotti beszéd*hez fűz reflexiókat (*Márai száműzött szavai*).

Végül a *Katedra* rovat tanulságos (gyakorlat-orientált, módszertani) írására hívom föl az olvasók figyelmét. Németh Tamás fogalmazza meg javaslatait az *Egy polgár vallomásai* című Márai-regény interdiszciplináris feldolgozásához. A feldolgozás állomásai a következők: „gondolat-térkép” a polgár és vallomás szavakról; csoportmunka: jellemzés idézetek alapján; kultúrtörténeti kitekintés, középpontban a polgársággal; vita az „európai” polgárról; irányított beszélgetés a „szavak árulásáról”; közös elmélkedés az „utazás toposzáról”; az útirajz és a családregegy átmeneteinek játékos vizsgálata; a regény mint próza és ars poetica értelmezése; összegzés, illetve szorgalmi feladat: rövid idézet interpretációja egy oldalas esszében. Az *Irodalmi Magazin* Márai-száma életrajzi összefoglalóval zárul (*Egy világjáró polgár: Márai Sándor*).

Márainak kétszer is sikerült kivínia az írói sikert: az 1930-as évektől 1948-as emigrációjáig tartó időszakában, majd halála után, műveinek újrakiadásával és a fordításokkal (a közbeeső négy évtizedben nálunk szinte még a nevét sem volt szabad leírni). Az interpretációknak az óta roppant anyaga készült el, egyike ezeknek a mostani magazinszám, mely az értelmezést nemcsak a sajátos formakerekkel gazdagítja, de az illusztrációk és szövegek itt születő kontextusával is.

MAGYAR HÜPERIÓN – 2013/tavaszi
 A jobboldali értelmiség folyóirata
 I. évfolyam 1. szám

Az egykor már Ady Endre által is „megénekelt” lepusztulási lejtő okait, a folyamat mélyszerkezetét faggatja esszéjében Bogár László közgazdász (*Nemzetstratégiai töprengések*). A *Magyar Hüperión* című folyóirat bemutatkozó számának nyitó írása abból a világtérlemezésből indul ki, amely egyszerre nevez magyoldaldalnak, polgárinak, népi, nemzeti oldaldalnak, keresztény és konzervatív

oldalnak egyaránt. Bogár László súlyos kérdésekkel szembesít, szükségszerűen kritikus hangot adva töprengéseinek. Ezt írja első alaptételként: „ha tehát úgy érezzük, hogy a ’magyar nemzet’ nevű emberi közösség sorsa drámaian rosszul alakul, akkor azt kellene megvizsgálni, hogy a politika világa miért és hogyan vált alkalmatlanná arra, hogy mindezt reménykeltő irányba befolyásolja, sőt miért válik ő maga egyre inkább e válság elmélyítőjévé”.

Figyelmeztető mihez tartás végett idézi Bibó István több mint fél évszázaddal ezelőtt (1947–48) született dolgozatából az alábbiakat: „Ha egy emberi közösség a hazugságok olyan zsákutcájába beleszorul, ahol a dolgokat nevükön nevezni nem lehet, és nem is szabad, akkor ez előbb vagy utóbb elkerülhetetlenül elvezet az adott emberi közösség általános értelmi és erkölcsi lezüllesztéséhez.”

A világot irányító szuper-struktúra ama pusztító logikának engedelmeskedik, mely természetesnek veszi, hogy a profitnövekedésért bármit meg lehet tenni, ám ez a hatalom saját létét is tagadja, „összeesküvéselmélet-gyártással, és/ vagy gyűlöletbeszéddel vádol meg mindenkit, aki létét feltételezni merésze” – írja Bogár László. A közgazdász természetesen fölkinálja a megfelelő válaszlehetőségeket is, segítve a pusztulás lassítását vagy megállítását (attól függően, hogy a „nem létező” hatalom vajon milyen válaszokat fog produkálni arra a végleges-ségével valóban drámai kilátásra, miszerint rákszerű burjánzásával előbb-utóbb önmagát is megsemmisíti).

Bogár Berzsenyi kérdését javasolja újra – és egyre sürgetőbb kényszerrel – megfontolni: „mi a magyar most?” Hiszen önmagunk meghatározása után lehet

cselekedni is – az alany ismerete szükséges az állítványhoz. Az általa javasolt „lényeglátó realista” attitűd szerint kell a dolgunkat tenni – Reményik versének címével: „ahogy lehet”.

Ezt a lényeglátó realista „ahogy lehet” attitűdöt javasolja a most indult folyóiratnak a közgazdász. Horváth Róbert főszerkesztő beköszöntőjében figyelmeztet arra, hogy nem elég jobboldalinak lenni, az elkötelezettséget vállalni, meggyőző tudományos, szellemi, irodalmi és különböző diszciplináris eredményeket kell fölmutatni a lapba kerülő írásműveknek. A folyóirat viszonyítási pontként a címében jelölte meg Hamvas Béla *A magyar Hüperion* című munkáját, azzal a különbséggel, hogy Hamvas a magányt választotta a közösséggel szemben, „a természeti és isteni 'elemek' világát a társadalommal és a kulturális–szellemi küzdelmekkel szemben”. A folyóirat szerkesztői ugyanis ezzel s az ehhez hasonló a kivonulással nem értenek egyet: ma egyáltalán nincs itt az ideje az apolitikus viselkedésnek. De nézzük csak meg, hogyan is érti a jobboldaliságot, melynek szellemében a közösségért kíván tenni ez a kollektíva? Meghatározásuk szerint „... a jobboldaliság az emberi nem (valóban) örökérvényű szellemi alapértékeinek, s azok viszonylagos kulturális és történelmi folytonosságának a megőrzése, helyesebben a megőrzés politikai alkalmazása.”

A debütáló számban mások mellett Baranyi Tibor Imre (*A nemzet mibenléte az őshagyomány fényében*), Bakay Kornél (*A magyar őstörténet fő kérdései – régész szemmel*), Vona Gábor (*A modernkori ember politikai tipológiája*), Stamler Ábel (*Euterpé ölén. Száz éve született Weöres Sándor*) Ocskó Gábor (*Pokoljárás, avagy tigrislovaglás. Szellemi lehetőségek a korszak tapasztalásának és megismerésének területén*) tanulmányai olvashatók.

Reflexiók A modernkori ember politikai tipológiája című tanulmányhoz

Alább csupán egy szerző írására kívánok reflektálni. Kifejezetten örültem Vona Gábor tanulmányának (s ebben a kontextusban nem vagyok hajlandó tudomást venni arról, hogy a szerző egy politikai párt elnöke), mert rögtön a tanulmány elején okosan és kellően alátámasztva igyekszik cáfolni azt a

közhelyes tételt, miszerint a történelem bármilyen progressziót vagy fejlődést mutatna, noha az utca emberén kívül a keresztény hívő, a tudományos kutató és a humanista filozófus is csökönys optimizmussal hisz a történelem beteljesülésében. Magam sem győzöm elég finom hangsúlyokkal érzékeltetni az

egyetemi hallgatónak, hogy bizony, a történelem nem fejlődik, a társadalom vagy az egyes ember sem – egyszerűen csupán *változik*. A tudás gyarodását sem nevezném fejlődésnek, mindössze több tudásnak, minek utána egyre csak megdöbbenünk a nem tudott dolgok mind inkább növekvő halmaza fölött. A szerves világképben sincsen szó a fejlődésről, azt a növekedéssel tudjuk helyettesíteni, s ha az imént a tudásnál és annak gyarodásánál időztünk el, szükségszerűen kívánczik ide Erich Fromm, aki a *Birtokolni vagy létezni* című könyvében a több tudás helyett a mélyebb tudásról beszél – és ennek köszönhetően a gondolkodásban odáig jutunk, hogy rácsodálkozunk: *az igazi magasság mindig mélység* inkább.

Nos, Vona Gábor szintén hamar eljut odáig érvelésében, amit az „egyetemes hagyomány” tanít, nevezetesen, hogy „az emberi történelem *alászállás*”. S hogy ez attitűdváltozáshoz is vezessen, ahhoz „a lét szellemi–szolgai szemléletével szemben a lét szellemi–arisztokratikus megközelítését kell elsajátítanunk”. S eljutva e pontig, legalábbis kritikusan kezeljük a történelmet – a történelemlények formájában (amit Bogár László is erőszertettel szokott hangoztatni, tudniillik, elérkezett az idő arra, hogy az ellenségeink által írt történelmünket végre fölcseréljük a sajátunkra).

S hamar ki is derül, hogy az említett alászállást Vona Gábor nem úgy érti, hogy mélyebbre hatolva a jelenségek

felszíne mögött, mélyebben megértve a világ működését, emelkedhetünk a magasabb szintekre. Jól tudjuk, hogy alászállni a poklokra a megtisztulás szükséges velejárója, és hogy a pokoljárás a világ teljesebb megismerésének szimbolikus útja. Nem, az *alászállás* itt a *hanyatlást* jelenti! Valami olyat, amilyenről Spengler is beszél vagy a többi pesszimista kultúrafilozófus.

Annak azonban egész könyvet volna illő szentelni, hogy valaki meggyőzően bebizonyítsa: a reneszánsz és a reformáció, a humanizmus, a felfedezések és a felvilágosodás, az ipari vagy épp a demokratikus forradalmak nem azt szolgálták, hogy az emberek valahára szabadabbnak és boldogabbnak érezzék magukat. (Megjegyzem, izgalmas volna tényleg végigkövetni, hogy ezek a mérceként tekintett történelmi korok és fordulópontok milyenek is voltak valójában. Ha csak abból indulunk ki, hogy művészet- és civilizációtörténész is egyetért abban: a reneszánsz nem fejthetett ki széleskörű hatást, mert az a korabeli elit művészete volt, és csak kevesek élvezhették, úgy egy alternatív kultúratörténet könnyen hozhat még némi meglepetést.

Természetesen a gondolkodó ember észreveszi azt is, hogy az új és újabb értékek mögött gyakran ment végbe minőségromlás. Ha másban nem is, a magunktól és a világtól való fokozatos, kínzó elidegenedésben ez jól mérhető. És egy ilyen érvelés bizonylyan alapul veheti a Vona Gábor által írottakat:

„Az ember kiszakadt a világból, vagy másképpen: a világ kiszakadt az emberből, és most a korábbi egység harmóniáját és boldogságát úgy próbáljuk helyreállítani, hogy ezt a külsővé lett, idegen világot igyekszünk leigázni, visszagyömöszölni magunkba, elfogyasztani, megenni, vagyis külsődleges – mindenképpen bukásra ítélt – formában kezelni egy valójában belső problémát.”

Nem tudom, hogy a „fejlődés előtti” világ, mennyiben jelentette a „korábbi egységet”, és mit érthetünk harmónia alatt – valószínű, hogy a paradicsomi állapotokig kellene visszamennünk, ami nonszensz. Az viszont igaz, hogy az ember alapvető harmónia- és boldogságigénye átment fogyasztásba, s e folyamat végén az ember mindenképp önmagát zabálja föl; majd mikor kikádja, ő maga lesz a „szennyes szörnyeteg”, melyről Hamvas Béla beszélt egy kicsit más összefüggésben (s mely példát felidéztek egy fentebbi írásban).

S azzal egyetérthetünk, hogy a belső szabadságunk fölázdozásával a külső szabadságot egyáltalán nem nyertük el. Bizony igaz, hogy a többség még a saját rabszolgaleletét sem ismeri föl – ezt a hatalmasodó csoportot szoktam magam is konzumidiótának nevezni, s ha már itt tartunk, nem győzöm eleget ismételni: minden hatalom számára jól jön a konzumidióta tömeg, mert a hatalommal szemben az olyan egyén jelenti a legkisebb veszélyt, aki nem gondolkodik. – Mert aki gondolkodik,

az azzal kezdi a gondolkodását, hogy különféle kérdéseket tesz föl, a kérdések pedig gyakorta elég kellemetlenek tudnak lenni.

Vona Gábor végigveszi a „fejlődést hozó” korszakokat és fordulatokat, azt is vizsgálva, hogy noha számos pozitív aspektusa lehetett, a jelenség egésze minősül negatívnak. A humanizmust azért ítéli el, mert emberközpontúsága a halhatatlan helyére a halandót tette – s ezért nem lehet a reneszánsz újjászületés, inkább a nyugati világ agóniájának a kezdete. A reformáció maga hasznos volt, ugyanis a katolicizmus romlását fedte föl, ám komoly szerepe volt a keresztény szakralitás profánná tételében. A földrajzi felfedezések csak exportálták a romlást; a felvilágosodás nagyképvé tette az embert, aki pedig nagyot is bukhatott így; a nagy francia forradalom nem volt más, mint egy jól propagált „történelmi bűncelekmény” – akár a liberalizmus, mely az eredeti kvalitatív, minőségi szabadság helyett kvantitatív, mennyiségi – fogyasztói – szabadságot kínált. S eljutunk egészen odáig, hogy mára a terrorizmus elleni harc sok vonatkozásban már maga is terrorizmusnak lenne minősíthető... Egyértelműnek látszik: minden újabb reformkísérlet arra törekszik, hogy a tradicionális elemeit még őrző kultúrákat meggyöngjtse, megpuhítsa, majd fölszámolja, de nem lehet az a megoldás, hogy erre az erőszakra egy másfajta erőszakkal válaszoljunk. Az igazi védekezés a tradicionális válasz.

Nem igazán tudom, hogy a válságtudat mennyiben számít tradicionális alapúnak, mindenesetre Vona Gábor erre – a történelmi alászálláshoz való viszony tudatosulására, tehát a válságtudatra – alapozza, hogy fölvezolja a modernkori ember rendhagyó (mert nem a centrista kontra szélsőséges, a demokrata kontra antidemokratikus, a liberális, a szocialista vagy konzervatív kategóriákat alkalmazó) tipológiáját. A szerző inkább abból a föltevésből indul ki, hogy az ember történelemhez való viszonya alapvetően határozza meg a politikai karakterét. A politikai alkat e szerint nem más, mint az illető válságtudati szintjének, más szóval szellemi tisztánlátásának leképeződése.

„Az, hogy valaki liberális, konzervatív, szocialista vagy nemzeti radikális lesz, vagyis hogy a konvencionális politológiai kategóriákon belül hová helyezi el saját magát, a neveltetésén, a környezetén, az őt ért élményeken és mindezek alapján az általa hozott tudatos döntésen múlik – fogalmaz Vona Gábor. – Az, hogy valaki stupid, pozitivistá, naiv, antitradicionális vagy tradicionális, az nem döntés kérdése: létszemléletének, ha úgy tetszik 'világnézetének' következménye. Így, ha csak a Gondviselés másként nem dönt, a disznó disznó marad, ha akarja, ha nem.”

Ez tehát azt jelenti, hogy szocialista birkát ugyanúgy el tudunk képzelni, mint nemzeti birkát, liberális ökröt ugyanúgy, mint radikális ökröt. De aki

a szellemi dolgokban tradicionális, ez kizárja, hogy politikailag disznó vagy birka legyen. Baranyi Tibor Imre egy előadására hivatkozva a szerző azért hozzáteszi, hogy a szűk értelemben vett és politikai fogalomként értett jobboldaliság kizárólag a tradicionális típusra alkalmazható. Ez a szellemi tipológia a tradicionálist teszi a felső szintre, alá helyezi a szellemileg éber, ugyanakkor számító antitradicionális típust (e kettőből csak kevés van, ám ahogy haladunk egyre lentebb, úgy szélesedik egy-egy réteg masszája). Következik a naiv aktivista, alatta a kiüresedett pozitivistá, majd a szintek alján a szellemileg érzéketlen stupid merül kába öntudatlanságba. A stupid a tömeg, a konzumidióta, a tanulmány definíciójával „a globális kapitalizmus ideális tenyészetű produktuma”.

A szerző is utal rá, hogy a politikus és apolitikus viszonyt egymástól külön kell választani, értelmetlen azonban e különválasztás például a stupidnál, aki maga a politika iránt teljesen érzéketlen tömeglény. Ugyanígy értelmetlen az antitradicionálisnál ez a különbségtétel, a dolgozat érvelése szerint azért, mert amíg a stupid „politika alatti”, ez az igen kisszámú, de totális hatalmat birtokló csoport politika feletti. – Ez a társaság lehet az a hatalom, amelyikről Bogár László úgy szokott beszélni, mint amely önmaga létét is tagadja.

De a felső szinten álló tradicionális típus sem lehet apolitikus (mert nem tudja magát függetleníteni a közösség

működésének kérdésétől). Ezt a Vona által idézett Horváth Róbert támasztja alá (noha az anti- és az apolitikus nem ugyanaz), ezt írva:

„Az antipolitikusság, a politikaellenesség könnyen oda vezethet, hogy a politika iránti teljesen normális, de nem tudatosított igény egyszer kirobban, és abnormalis, nem szellemi módokon nyilvánul meg.”

Tetszik, ahogy a tanulmány jellemzi a tradicionális politikaérzékenységét: „Amíg a többi típus anyagi, fizikai és politikai természetű, addig ő szellemi ember, aki a politikát nem elanyagiasítja, hanem átszellemíti.”

Végül álljon itt még egy megjegyzés a dolgozat által szemléletesen használt állatmetaforákkal kapcsolatban. Csak egy típus van, amelyiknek nincs köze

az állatokhoz, és ez a tradicionális. A stupid: disznó, moslékban hempergő, mindent megzabáló. A pozitivista, aki hisz a történelmi fejlődésben, a birka, akit terelnek, megnyírnak, de akit végül ugyanúgy levágnak, mint a disznót. A naiv már észleli, hogy az emberiség a helyes útról letért, ő kritizálni is meri a pozitivista liberális demokráciáját, de antiglobalistaként vagy zöldként, újjobboldaliként vagy ezoterikusként a pulyka felfuvalkodottságával jár-kél. Az ő nyakát is elmetszik. Az antitradicionális (az a láthatatlan, de mindent uraló hatalom) a gazda, ő tenyészt és hasznosít, vágja le az állatokat – és a disznó, a birka és a pulyka sem tud a gazda létezéséről, legföljebb csak azt érzékeli, hogy a gazda eteti (szereti) őt.

Visszatér(t) az Állatfarm?

KISGRAFIKA – 2013/2

Bakacsi Lajos *Kalevipoeghez* készült metszeteit mutatták be tavasszal a szegedi Somogyi-könyvtárban, az itt elhangzott szakszerű értékelést adta közre az alkotótárs – a műfordító – Árpás Károly, aki hangsúlyozta: a sorozat nem pusztán illusztráció, hanem sajátos kontextust adnak a metszetek alá applikált eredeti versszakok s azok fordításai. A negyedéves folyóirat bemutatja az Ajkai Kisgrafika Barátok Körét, s beszámol a kör kiállításáról is. – „A Nap színt ad a virágnak, a művészet az életnek” – ez a címe Vasné Tóth Kornélia írásának, mely a KBK exlibris kiállításán hangzott el, s a cím Rozsnyai Kálmán exlibris-gyűjtő egyik könyvjegyén olvasható jelmondat. A kiállítást a H13 Galéria mutatta be, s azt a KBK archívumából válogatták.

DEBRECENI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM

475

Válogatás a jubileumi kiadványokból

GYŐRI L. JÁNOS – OROSZ JUDIT: MIRŐL MESÉL A DEBRECENI KOLLÉGIUM?
(Kiadta a Tiszántúli Református Egyházkerület)

„Győri L. János gimnáziumi tanár és egykori diákja, Orosz Judit közös kötetében a debreceni kollégiumi diákélet közel fél évezredes világa kel életre [a szöveget Győri L. János írta, az illusztrációkat Orosz Judit készítette]. Egy olyan diákköztársaságba pillanthat be az olvasó, amelyben a debreceni diák egykor nemcsak tanult, hanem ha életkora és tehetsége engedte, kisebb diáktársait tanította is. Maga vetette meg fekhelyét, mosott, takarított, főzött, s csak akkor volt számára ’terüly asztalkám’, ha kántálással, legációval, kápsálással vagy szupplikációval az élelemgyűjtésben is segített. Aki tudni szeretné, mit is jelentenek a diákélet latinos kifejezései, annak [is] érdemes végigolvasnia ezt a könyvet – fogalmaz az ajánlásban dr. Bölskei Gusztáv püspök. – Egy olyan világban kalauzol értő és közérthető módon ez a képeskönyv, ami segít megérteni valamit abból a sokat emlegetett szellemiségből, amely az egykor idejárt diákok szerint meghatározta nemcsak a diákeveket, hanem az innen kikerülő diákok egész további életszemléletét, értékrendjét és életformáját.”

Lássuk végül, milyen fejezetekből épül föl a képeskönyv! – Hogyan lett Debrecen város iskolájából református iskola, és hogyan lett az ország „iskolája”? Milyen volt a debreceni „diákköztársaság”, a Kollégium és a magyar vidéki élet; hogyan zajlott a peregrináció? Mit kell tudni a Kántusról, a diákköltészetről, a tűzoltó diákokról és Csokonai Kollégiumáról? Milyen neves történelmi események zajlottak az Oratóriumban, milyen élet volt Nyilas Misi Kollégiumában, mit kell tudni a Leánynevelő Intézetéről? Hogyan lett az ősi Kollégiumból egyetem, és milyen a Kollégium mai élete?

MENEDÉK

*A Debreceni Református Kollégium
Gimnáziumában 1950–1958 között
érettségizett diákok visszaemlékezései*

(Második javított és bővített kiadás)

Szerkesztők:

CSIHA ANDRÁS, GYŐRI JÁNOS, NAGY LÁSZLÓ,

MOLNÁR ISTVÁN, VIRÁGH LÁSZLÓNÉ

*Kiadta: a Kollégium Baráti Köre a Tiszántúli
Református Egyházkerület támogatásával*

A könyv 2011-es első kiadása néhány hónap alatt elfogyott, időközben a refis öregdiákok közül többen is jelentkeztek még: szívesen elküldenek ők is hasonló visszaemlékezésüket (ez indokolja az újabb, javított és bővített megjelenést). Az 1950–58 között érettségizett kilenc évfolyamnak, mint nemzedéknek is, közös sorsa volt: mint a cím jelzi, számukra a Kollégium ősi falai valóban menedéket jelentettek. Az 1950-es években több száz magyar diák számára, származása miatt, az egyházi iskola jelentette az egyetlen továbbtanulási lehetőséget. (A második kiadást a szerkesztők – olvasói kérésre – az érintett kilenc évfolyam végzős diákjainak a névsorával is kiegészítették, illetve nőtt a közölt fényképek száma is, mely értékes korabeli fotódokumentáció.)

A DEBRECENI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM GIMNÁZIUMA (1850–2010)

Szerkesztő: GYŐRI L. JÁNOS

A 600 lapos kötet a Kollégium keretében működő, de jogilag 1850-ben önállósodó Gimnázium másfél évszázados történetét mutatja be. A kerettörténeti bevezetés után a könyv előbb tantárgytörténetből és tanári portrékból kínál ízelítőt. A kötet záró fejezete néhány tanórán kívüli tevékenységet tárgyal (önképzőkör, Kántus, testvériskolai kapcsolat). A tanulmányok szerzői jellemzően a Gimnázium ma is aktív tanárai (Győri János, Győri József, Mikó Gyula, Csatári Annamária, Molnár-né Ötvös Tünde, Kurgyis András, Kovács Gergely, Veressné Létai Ágnes, Imréné Barta Edit, Uherkovich Zoltán), kisebb részben egykori tanárai, illetve volt diákjai (például Fekete Károly és Kovács Teofil).

FOGARASSY ZOLTÁN: A DÓCZY LEÁNYNEVELŐ INTÉZET TÖRTÉNETE (1838–2010)

A könyv szerzője elsőként vállalkozott arra, hogy megírja a 175 évvel ezelőtt alapított, a 2000. évi újraindítása óta a Kollégium tagintézményeként működő egykori debreceni leánynevelő intézet monográfiáját. A kiadvány nemcsak a története során sokféle képzést nyújtó intézmény (elemi iskola, gimnázium, tanítóképző, polgári iskola) kerettörténetét tárja föl, hanem számos részlettemát külön is földolgoz (ifjúsági egyesületek, tanári portrék, neves öregdiákok). A függelék számos iskolatörténeti dokumentumot is közöl, és az olvasót jelentős képanyag segíti az eligazodásban.

NAGY MIHÁLY: FELHŐK FÖLÖTT A NAP
*Pedagógiai tapasztalatok, visszaemlékezések
 Debreceni Református Kollégium, 2013., 384 old.*

Nagy Mihály visszaemlékezései „egy olyan korszak dokumentumai, melyben nem nagy hősökre volt leginkább szükség, hanem kitartó és magabiztos gyakorlati emberekre – írja a kötet előszavában az egykori, kollégiumi tanulmányait 1972-ben kezdő diák, Balog Zoltán miniszter. – Ő maga korszerű ember abban a tekin-

tetben, hogy egy vallástalan korszakban is ragaszkodott a keresztyén hitéhez, kutatói karrierjét is inkább csak szabadidejében építgette, de nem hagyta ott iskoláját. [... a materializmus uralmában fizikát és kémiát tanító Nagy Mihály] azért is korszerűtlennek számított, mert mindig meg tudta találni a természettudományok és a hit állítólagos ellentmondása közötti egyensúlyt, sőt harmóniát.

Könyvének fő gondolata is ehhez a két fontos témához kapcsolható: nevelés és tudomány. [...] Ahogyan a legkisebb anyagi részecskék képesek a ma ismert legnagyobb erőket felszabadítani, úgy benne az erők forrása maga Krisztus ismerete, legbelül, a lényegében.”

Nagy Mihály könyve rövid történetek, gondolatok füzéreinek sora. A szerző azt írja, hogy ez a módszer akkor vált természetessé számára, amikor a tanórákon – vagy egyházmegyei gondnokként egyházlátogatásokon s más ünnepélyes egyházi alkalmakon – néhány rövid percben kellett gyakran szerteágazó gondolatokat megfogalmaznia. (A rövidre fogott szövegekből az ember többet visz magával, mint a hosszú szónoklatokból.) – Alkalmi írások, történetek sora lenne a könyv? Igen is, és nem is. Alkalmi abban a tekintetben, hogy valamilyen alkalom kínálta apropót a tanulságot, üzenetet rejtő történet, gondolatsor megfogalmazásához. Rendszer van azonban a könyvben, mégpedig két párhuzamos, egymást fedő struktúra váza látszik: a hivatásé és a családé, a tanári és egyházi munkáé, a vér szerinti és a gyülekezeti családé. Jézus pedagógiája így tud észrevétlenül összeölelkezni a természettudományos kutatással, az atommag-fizikai kísérletek pedig így találkoznak azzal a felismeréssel, hogy „én is lehetek Isten csodáinak eszköze”.

A könyv igen olvasmányos, sok helyütt szórakoztató, s mindenképp tanulságos, finomra hangolva tanító, melynek minden gondolatából és történetéből átsüt a szeretet, a tisztelet az elődök és a társak iránt, s a hűség az élethivatáshoz.

A DEBRECENI REFORMÁTUS HITTUDOMÁNYI EGYETEM TÖRTÉNETE (1850–2010)

Szerkesztő:

BARÁTH BÉLA LEVENTE

A tanulmánykötetben – melynek bemutatóját szeptember 27-re tervezik – a debreceni református teológiai oktatás és lelképásztorképzés másfél évszázadát három kronologikus, áttekintő tanulmány vizsgálja. A Debreceni Egyetem 1912-es megalapításáig Kovács Ábrahám, 1950-ig – a debreceni állami egyetemből való kiszakadásig – Fekete Károly, majd a napjainkig terjedő időszakot Bölcskei Gusztáv munkája dolgozza föl. Ez után a DRHE hittudományi tanszékeinek és jogelődjeiknek már lezárt életművel rendelkező (majd’ félszáz) főállású tanáráról készített oktatói portrék következnek, melyek szerzői a tanszékek mai munkatársai. Egy tematikus tanulmány az intézmény kiterjedt külföldi kapcsolatait tekinti át, végül a kiadvány adattári jelleggel közli az intézmény vezetőinek, a tanszéki munkatársaknak, az egyetem doktorainak és díszdoktorainak, első lelkészképesítő vizsgát tett hallgatóinak a névsorát.

A NÉZŐ • PONT TÁMOGATÓI ÉS ELŐFIZETŐI

Nemzeti Kulturális Alap

KAPITÁLIS KFT. – Debrecen; KAPUSI JÓZSEF

BLONDEX KFT. – Debrecen; BODÓ ISTVÁN

HOLLÓ LÁSZLÓNÉ MAKSA OLGA – Debrecen

Déri Múzeum Baráti Köre Holló László Hagyományörző Tagozat – Debrecen

SER–MÜLLER KFT. – Debrecen, Hajdúböszörmény; SERFŐZŐ ATTILA

CEZE ÚT- ÉS MÉLYÉPÍTŐ KERESKEDELMI ÉS SZOLGÁLTATÓ KFT. – Debrecen; CZENTYE JÁNOS

DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS
KULTURÁLIS ALAPJA

Budapest – prof. dr. Bánfi Tamás; dr. Bolvári-Takács Gábor; dr. Feledy Balázs; Honvéd Együttes Művészeti Nonprofit Kft.; KBK Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület; Magyar Táncművészeti Főiskola; Palásthy Lajos; dr. Szurmainé Silkó Mária; Szabó Magda Szellemi Örökségéért Alapítvány; Vas Attila és Vasné Tóth Kornélia

Debrecen – dr. Altorjay István; Bereczki Gizella; dr. Bertha Zoltán; Cserép Zsuzsanna; prof. dr. Csohány János; Erdélyi Márta; dr. Hegedüs Ida; Józsa János; dr. Juha Enikő és családja; Kármán József és felesége; Kémeri Zoltán; KLTE Baráti Köre Egyesület; Korompai Balázs; Kónyáné Tóth Mária; Kós Károly Művészeti Szakközépiskola és Kollégium; dr. Kövér József; dr. Kurucz Márta; dr. Lenkey Béla; Magyarné Ember Mária; Madarász Kathy Margit; M Nyomdaellátó–Papír Kft.; Májer István; Maksai János; prof. dr. Maródi László; Máté László; Molnár Csaba; dr. Nagy Attila; Nagy Zoltán és felesége; Németh Rudolf és családja; Tamás-Kis Andrásné; dr. Papp Gyula; Piskóty Teréz; Róza János és R. Poncz Mária; Sass Bálintné; Suliszerviz Oktatási és Szakértői Iroda; Szabó András; Szilágyi Imre; dr. Ujváry Zoltán professor emeritus; UroPath Bt.; Varga József; Várkonyi Zsolt; dr. Virágh Mária

Hajdúböszörmény – Andorkó Mária; Hajdúböszörmény Város Önkormányzata; Illyés András; Molnár Pál; Pálnagy Balászné; Sántha Antal (Formula Holding Kft.); Tarczy Péter

Bakonszeg: Fenyvesvölgyiné Tóth Mária Zsuzsanna; *Érd:* Skorniyák Ferencné Turner Zsuzsa; *Gömörszőlős:* É. Kovács László és családja; *Gyula:* Póka György; *Hódmezővásárhely:* Hézsó Ferenc és felesége; *Keszthely:* dr. Sóllyom Sándor; *Komárom:* Orbán Irén és Gazda Anna; *Konyár:* Szőnyi Sándor és felesége; Kurucz Albert Falumúzeum Művelődési Ház; *Mályinka:* dr. Szelekovszky Sándor és felesége; *Mohács:* dr. Lenkey István; Hegyibeszédesek Baráti Társasága; *Monor:* Koday László és felesége; *Náudvar:* Ludman Imre és családja; *Pannonhalma:* Gaál András és felesége; *Párizs:* Józsa Judit, Józsa Mónika; *Pomáz:* Ásztai Csaba; *Putnok:* Gömöri Múzeum; Holló László Galéria; *Szekszárd:* Szabóné Papp Ibolya; Illyés Gyula Megyei Könyvtár; *Szentendre:* Aknay János

TARTALOM

Versek a <i>Lépcsők</i> ciklusból: <i>Erkélyről; Pille pillanat</i>	289
<i>Siófoki álmok</i> – I.m. Krúdy Gyula (<i>vers</i>)	290
Holló László grafikai jegyzetfüzeteiből (2.)	292
<i>Dokumentum: „... beleékelődött a roppant magyar firmamentumba”</i> (<i>a Hajdúföld 1942-es vezércikke Holló Lászlóról</i>)	304
A megtartó múlt és a jelen-lét élménye (<i>Bevezetés Komiszár János</i> <i>Debrecen-akvarelljeinek világába</i>)	306
Múltidéző képeslapok Debrecenből	310
KIERKEGAARD 200	
Esztétika, etika és vallás	314
Kierkegaard lépcsői (3x3 <i>haiku</i>)	316
Vallás és költészet	317
<i>Félelem és reszketés; A szorongás fogalma; A halálos betegség</i>	318
Kierkegaard <i>haiku</i> i – Elias Canetti után (23+1 <i>haiku</i>)	322
DR. KONCZ SÁNDOR 100	
Válság és váltság: <i>Kierkegaard és a világháború utáni teológia</i>	324
TORONYNAPLÓ	
(<i>Munka május elsején; Mesélni igazán – Magyar Magda új verseiről;</i> <i>Etűdök I–II. – versek Ludvig Zoltán festményeihez; Itthon vendégként;</i> <i>A Nemzeti Összetartozás Emlékhelye Nyíradonyban; Holdvilág-árok –</i> <i>vers Ásztai Csaba festményéhez; Volt-e az Érzéki Színház?; Járjuk a táncot;</i> <i>Bach és a Kis kece lányom...; Varrott képek Komáromból; Szüret – vers</i> <i>Orbán Irén varrott képéhez; Szakralitás és megújulás – adalékok</i> <i>Kiss Tamás költészetéhez</i>)	333
MÚZEUMI KURÍR	
(<i>„Legyőzve győz”; Mara Kinga tárlata; Térantropológia – Aknay János</i> <i>és Kalmár János kiállítása; Angyali zárándoklatok; Két haiku; Szindbád</i> <i>találkozása az angyalal – vers Aknay János Festőangyal című képéhez;</i> <i>Aranykor – Fekete György jubileumi kiállítása</i>)	352
Hetvenen innen és túl (<i>Szilágyi Imre grafikusművész jubileumi kiállítása</i>)	362
<i>A hangszer ördöge; Vihar kerekedik</i> (<i>versek Szilágyi Imre és Gonda Zoltán művei alá</i>)	366
Színekről álmodott (Gonda Zoltán festőművész 70. születésnapjára tárlata)	367
Fél évszázad Böszőrményben – A hely látható szelleme és a közép-európaiság egyedi műhelye	370

MÚZEUMI HÍREK

(A Déri Múzeum baráti Köre Sesztina Jenő-díja; Óda/Roncs – antológia;
É. Kovács László 90 éves; Erdély aranykora; A Barabás Villa Galéria tárlatai;
Partiumi tájakon a Debreceni Fotóklub; Új generáció – FreshArt 7.) 377

Szimbólumok és jelentésfeszültségek (Kurta Kázmér-tárlat Zalaegerszezen) 381
220 éve született Bugát Pál (1793–1865) orvos, nyelvújító 384
Művészet és idegsebészet együtt a hitben 386
Nagy Sándor szobrászművész 90. születésnapji kiállítása 388
„Átlovagoltak” húsz éven (20 éves a kézdívasárhelyi Incitato Művésztaбор) 390
Sajtófotó – a jubileum után 392

MARGÓ – folyóiratok, könyvek, újdonságok

(Zempléni Múzsza; Táncstudományi Közlemények; Agria; Nemzeti Érdek;
Stádium; Konez Gábor: A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei
Magyarországon 1974–1989 között; Szókimondó; A Főnix dala; Néző • Pont 50;
Lábjegyzetek; Keleti rovások – másodsor: 17 új haiku Burai István grafikáihoz;
Feledy Balázs: Koller – Egy legenda nyomában; Magyar Napló – Weöres
Sándor emlékezetével és Kiss Tamás költészetéről; Irodalmi magazin: Márai
Sándor; Magyar Hüperión; Reflexiók A modernkori ember politikai tipológiája
című tanulmányhoz; Kisgrafika) 397

DEBRECENI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM 475

Válogatás a jubileumi kiadványokból (Győri L. János – Orosz Judit: Miről mesél
a Debreceni Kollégium?; Menedék; A Debreceni Református Kollégium
Gimnáziuma, 1850–2010; A Dóczy leánynevelő Intézet története, 1838–2010;
Nagy Mihály: Felhők fölött a nap; A Debreceni református Hittudományi
Egyetem története, 1850–2010) 426

BETHLEN GÁBOR FEJEDELEMMÉ VÁLASZTÁSÁNAK EMLÉKJELE KOLOZSVÁRT!

A Bethlen Gábor Alapítvány 2013-ra Bethlen Gábor Emlékévet hirdetett meg. A Kuratórium – a névadó erdélyi fejedelemmé választásának 400. évfordulóján – egészalakos bronz szobor fölállítását kezdeményezi a fejedelemmé választás napján és helyszínén: 2013. október 23-án; a Szoborbizottság helyszíneként a kolozsvári Alsóvárosi Református (Kétágú) Templom bejárati kentrészét jelölte meg. A Péterfy László alkotta, kőtalapzaton álló, 2,2 méter magas mű Bethlen Gábor első egészalakos szobra lesz Erdélyben. A 25-27 millió forintra becsült összköltség meghaladja a civil alapítvány erőforrásait. Pénzadományokat az OTP Banknál vezetett „Bethlen Gábor szoboralap” önálló számlán fogadnak – a számlaszám: **11702036-20725602**. További tájékoztatást a *Bethlen Gábor Emlékév 2013* honlapon találnak.

